

C
1115.

11.

HA SCHACHAR

(Die Morgenröthe.)

Dann wird anbrechen gleich dem Morgen-
roth dein Licht, und deine Heilung schnell ge-
deihen. (Jesaja 58, 8)

Hebräisches Organ

für

Wissenschaft, Bildung und Leben,

herausgegeben

von

Peter Smolensky.

Erscheint in 12 Heften à 5 Bogen. Preis in Oestr. 6 fl. in
England, Dänemark, Schweden, Rumänien und Türkei 7 fl.
— Deutschland 4 Thlr. — in Frankreich 22 Francs. — in
Russland 5 Rubel. — in Amerika 4 Dollar Gold. — Auf
Velinpapier 8 fl. 9 fl. — 6 Thlr. — 8 Rubel — 30 Fres. —

Abonnements ganz und halb.

Geehrte Zuschriften sind zu richten: An **Peter Smolensky,**
Maria-Theresienstrasse Nr. 19.

VIII. Jahrgang.

11. Heft.

WIEN, Juli 1877.

Verlag des Herausgebers.

Buchdruckerei von Georg Brög in Wien, IX., Maria Theresienstrasse 19.

(Unter Bethheiligung und Leitung von P. Smolensky.)

רומעניען וטירקייא 7
 פֿל ועל ניר וועלין
 מוכהר 8 פֿלאר.
 באַסמרייך וביתר
 הארצות 9 פֿלאר.
 6 טהאל 8 רוי"כ.
 30 פֿראנק.

מחירו באַסמרייך עם
 פארטא 6 פֿל בכל
 ארץ אשכנז 4 טהל.
 בארץ רוסי 5 רוי"כ.
 בצרפת 22 פֿראנק.
 בארצות בריטאניה,
 שוועדען, דענעמארק

יאיר נתיב על דרכי בני ישראל בעתות העבר וההווה

אַן זַבְקַע פֿלֶשֶׁחַר אֹרְכָה וְאַרְבֵּיתָה מִדְּרָגָה תִצְמַח.
 (ישעיה נ"ח ה')

בו יבואו

- א) מאמרי חכמה, דברי הימים, תולדות אנשי השם, תולדות השיר והמליצה בשפת עבר.
- ב) חכמת הטבע.
- ג) ספורים, שירים ומסעות, בקורת הספרים הכתובים בשפת עבר.
- ד) באורים בכתבי הקדש, בתלמוד מדרשים ואגדות.
- ה) חדשות הנעשות בקרב בית ישראל, ידיעת ספרים.
- ו) מכתבי אנשי השם.
- ז) ספרים עתיקים הנמצאים בכתבי יד.

יוצא לאור

על ידי

פריץ בן משה סמאלענסקיין.

שנה שמינית.

חוברת י"א

לחדש אב.

וויען, תרל"ז.

כדפוס של געאָרג בראַג ושותפו פ. סמאלענסקיין.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

C. 1115, II

לחדש. כל חוברת תכיל חמשה

זה פלאר. בארצות ברימאניה.
ה פלאר. בכל ארצות אשכנז
נק. בארץ רוסיא חמשה ר"כ.
חצי מהמחיר הזה —
ז פלאר. — תשעה פלאר. —

שישה ר"ט. — שמונה ר"כ — שלשים פראנק —

מחיר חוברת אחת שמונים קר. ומחיר רבע שנה כמחיר שלש חוברות.

לוח המאמרים לחוברת י"א.

- (א) עת למעת מאת המו"ל.
- (ב) לאדם שיחי מאת ח"צ לערנער.
- (ג) מתים מחמת מלאכה מאת מ. אדעלמאן.
- (ד) שירי ציון מאת לוריא.
- (ה) קצה אין אונים מאת יהל"ל.
- (ו) מפלת עיר הצדק מאת דעמביצער.
- (ז) הירושה ספור גדול מאת המו"ל.
- (ח) הוספה אל חלופי מנהגים מאת ד"ר מיללער.
- (ט) ממקור ישראל מאת א. שולמאן (בסמנים מיוחדים) מן צד 145 עד 160.
- (יג) מחולת המות מאת ד"ר רובין (בסמנים מיוחדים) מן צד 78 עד 80.

בערים אחרות יוכלו החותמים לפנות גם אל הסוכנים.

הי אברהם צוקערמאן אין ווארשוי, הי משה קרויזבערג אין אדעססא. הי משה חזן אין קישענעוו, הי לוב גערמיווע אין ווילנא, הי סימאן קאבאצניק אין גראָדנאָ, הי ק. קאפלאן אין ביאליסטאָק, הי נ. ב. גראָססבערג אין בריסק, הי מ. סקאמאראווסקי אין זיטאָמיר, הי י. לעווין אין קיעוו, הי א. ארוזאָהן אין קרעמענשויג, הי ה. ענגעלשמין אין וויניצע, הי ס. נ. ציפראָוויטץ אין מינסק, הי א. טורמוס אין זימפערפאָל, הי ד. ארינבערג אין קאוונא, הי ע. קאפלאן אין וולאָדסלאוועק, הי יאָקאָב גלאזבערג אין יעליסאָוועטגראד, הי מענדיל דיינארד אין טשערניגאָוו, הי ל. היימאן אין בערדיטשעוו, הי משה פייגעלזאָהן אין פונסק, הי יונתן נאחימאָוויץ אין לאָדזש, הי אפרים דיינארד אין סעוואסטאפאל, הי ראבבינער אייכענוואלד אין באלטא, הי ד. י. לעווענבערג אין ריגא, הי עקיבא חשכאל אין בוקארעסט, הי י. האָכשמין אין נעוו-יאָרק, הי י. סוֹפֿרין אין גאלאץ, הי י. הירשביין אין לאָנדאָן אונד רוו. ב. ריינהערץ אין באָסאָן, אמעריקא.

עת למעת.

(סוף החלק השני)

יש אשר יקח הרוח נרגיר מבית האוצר וישאחו בכנפיו עד למרחוק ועד ארץ נשיה יביאחו ובמקום לא עבד ולא נזרע, יד אדם עוד לא נחה עליו לפתוח דלתי בטנו להוציא ממנו זרע, גם שמה יביאחו וישכיבהו בחיק האדמה והוא יציץ ציץ ויפרח ויטלא פני הארץ ההיא תנובה, אבל דבר פלא כזה אך מקרה הוא, אשר לו נתכנו עלילות רבות ואך שוא נתחרה להחזיק בדרכו, כי לא לנו העובדים קצרי היד לעשות כמתכנת המקרה אשר כל יכול, ואם אמור נאמר לזרוע זרענו על ארץ צחיחה אז יעלה עמלנו בתחו והזרע ההוא יקטף בלא עתו או יהיה לקמשונים וחרולים. כן בקשו הנוטעים את זמורת ההשכלה למעת את הזמורה הזרה אשר מאשכנו הביאוה על אדמה זרה, למרחקים הביאוה וישתלוח ויקוו לעשות פרי טוב, אבל בעבר מזה עלה הזרע בתחו ולא העלה גם נצה כי שמה כבר מלאה פני הארץ תנובה, ומעבר השני אך קוץ ודרדר הצמיח להכאיב כל יד הנוגע בו ולהראיב כל לב מתבונן אליו.

על הפעולה אשר פעלה השכלת בן מנחם ובית דינו על ארץ אשכנו כבר דברתי למדי והראיתי כי גם טובה נמצאה בה אחרי כי על ידה נתעלו בני ישראל למעלה נכבדה ויהיו כבני אדם וינחלו כבוד, ואם כי עוד לא פס אויב ושונא מקרב הארץ, אשר יתחר עוד להשליך עליהם שקוצים בכל זאת לוא גם רק מליץ אחד כמו שליידען אשר אמר "בלי יהודים אין חכמה ואין השכלה" מליץ כזה אשר ברב גדלו בחכמה הניף בעז ידו לרומם קרן לישראל כאשר לא נסה אף אחד מבניו לעשות, לוא גם רק מליץ אחד כזה עמד לישראל לרגלי ההשכלה הזאת די ויותר הרוחנו בה, ומה גם אחרי כי גם בלעדי זאת פעלה טובות רבות ונסלח להעונות והשגגות בעבורן. אבל ההשכלה הזאת לא רק בארצה נותרה, לא רק למען בני הארץ ההיא הרימה ראשה כי המתמרים בשמה נשאו גם הגלה עד למרחוק ויבקשו לשתלה גם על אדמת ארצות זרות אשר לא ידעו לא מטנה ולא מהמונה, ובארצות האלה שגנו פניה מאד וגם הפרי אשר עשתה ישוה לה, אמנם על הארצות האלה אשר בהן נראתה יד ההשכלה הזאת אד ברעתה, תלא הנה ארצות פולין ורוסיה ורומעניה ודומיהן אדבר בחלק השלישי מהספר הזה, אשר בו אטה קו על תולדות ההשכלה בעת מוצאה ומה היא היום, ועתה רק עוד דברים אחרים אדבר בדבר הארצות אשר עדיהן הגיעה ההשכלה הזאת אך לא הרעה שם, כי יושביהן לא כצמאים לחדשות החזיקו בה מבלי בקש והתבונן מה היא.

כארצות הולללנד ובריטאניא וגם בפלכים רבים בצרפת לא יכלה ההשכלה הזאת לפעול מאומה, כי לא כארץ אשכנו היו הארצות האלה; רב הארצות האלו נתנו כבר לחיודי משפטי צדק גם במרם הביאו להם קרבן את אמונתם וכבוד עמם, והיהודים כבר חדלו מהחשב כעם לא בינות, כי לא רק רוכלים וסוחרים נכזים כמו בארץ אשכנו היו, שם כבר נראו רבים בתפארת האדם

המעלה וכמו נגיד קרבנם יושבי הארץ, והמה בארסם להכרה את יושבי הארץ למדו לשונם ודרכיהם וכל תהלכותיהם בחיים מבלי אשר נאלצו לסגת אחור מעל אמונתם, המה הוסיפו להחזיק במעוזי אמונתם גם אחרי אשר היו להכמים נודעים בשער, ועל כן בבא עדיהם שמועת השכלת ברלין לא יכלה לפעול מאומה לרעה בקרבם, כי זאת הלא ידעו כבר כי נהוץ לדעת שפות וחכמות, ולהקריב לעם הארץ את אהבתם לעמם אישכר, כזאת לא עלתה על לבם, יען כי איש לא בקש כזאת מידם, ובכן נותרו כמעט עד היום הזה כמצב אשר היו בו אז ועד עתה לא קמו בהם פורצים והורסים כאשר קמו בארץ אשכנז, וגם פליטי ארץ אשכנז אשר שרדו אליהם ברבות הימים לא הצליחו עוד להסב את לבם אחרונת מאחרי עם ישראל כאשר הצליחו לעשות בהרבה קהלות בארץ אשכנז, ובכן נראה כיום הזה יהודים אוהבים עמם ואמונתם בכל לבם לוחמים מלחמתם ודואגים בדאגתם גם אחרי אשר כבר נתעלו המה לאצילים ורוזני ארץ רק בארצות ההנה, ואספוק אם ימצאו בכל ארץ אשכנז אף החלק העשירי באוהבי היהודים מאשר ימצאו שמה, כי כאשר אמרתי שמה לא מצאה ההשכלה הזאת לה ארץ לא עֲבָדָה לזרוע עליה זרעה, וכאשר באה שמה לא השתוממו עליה כי אם ידעו לשפוט אותה על פי ערכה, ולוא היו כל יתר הארצות כמהן לוא היתה הדעת נפוצה בכל יתר הארצות, כי אז לא נראתה יד ההשכלה הזאת גם בהן, אך לראובן לבנו מצאה ההשכלה הזאת ביתר הארצות במקומות אשר רב היהודים נחתים כר נרחב לזרוע עליהן זרעה הזר והוא יוסיף לשלוח שלוחותיו גם עד היום הזה אחרי אשר כבר שנתה ההשכלה הזאת פניה ובארץ מכורתה כמעט אין זכר לה עוד, עוד עד היום תהיה לפוקה ולמכשול לבני הארצות אשר שמה ישבו יושביה בחשך בשנים האלה ועד היום הזה תוסיף להיות לאור מתעה, וכן תהי כל עוד אשר לדברי נביאייה תמצאנה אזנים קשובות וכל עוד אשר כהניה יורו הנת לבם כתורה ודעת והמוץ העם אליהם יצהלו, כל עוד אשר לא יתעוררו מבקשי אמת לפקוח עיניהם ולהראותם כי לחשך המה אומרים — אור ולתהו — דרך נושבת, ובחלק השלישי אשר רק על הדבר הזה יטיף מלתו אנסה אולי יצלח בירי להפיץ מעט אור על הדרך התהו הזה, ואם תפקחנה עיני אחד ממאה מהקוראים לראות נבוכה רב לי רב שלומים נגד הרפות כהני השקר המתנבאים לתרמית לבם ואשר מנלתי יכולת להקר דעת ממעיין לבם ישאבו להם מכארות נשברים דברים זרים ויבקשו להתעות את העוברים במה לאמר להם כי מים קרים נוזלים המה, ואך למותר אחשוב להוסיף עוד כי כאשר לא נתיי עד הנה משאון המנבחים והקוראים אחרי מלא כן אוסיף שנית להחזיק בדרכי עד אשר יראו כלם כי עת היא עת למעת בכרם ישראל.

תם חלק שני.

לאד"ם שיחי.

אחרי אשר שלחתי בחוה"מ פסח העבר למ"ע "השחר" את מאמרי "שיח לאד"ם" על מאמר "חקרי לה"ק" בכרמל ש"ג ח"ט ויחר עד עתה. הופיע לנגד עיני בהכרמל שנה ג' חוברת י"א ההמשך מן המאמר "חקרי לה"ק" הנ"ל, והנה גם הוא כאחיו הבכור מטאטא במטאטא השמר את אשר נחלנו בצדק ובמשפט, ואך להכרית בלבנו את המעט אשר לנו, לכן נכחנה דבריו הצדקו? — קול ענות אנכי שומע, קול שועת כנוי — הו עלה באזני, כי המחמיר הזה הנהף עליו עמו להשמירו, מכלל לוחות הכנויים. . . . לבל יהיה עוד למכשול לכל סופרינו. . . . באשר עלינו המצוה לטהר לשוננו כטהרת הקדש"; וב"ז כאשר כי לא מְצָאוּ כ"א פ"א בהרכבת (ל"א ול"ה) וקְרָאָהוּ אסון (בר' מ"ב ל"ח) ושנית פ"א בע"ו: לגאון שְׁמָהוּ (יחז' ז' כ') וכל השאר רק בל"ה, לכן למרות עיני המדקדקים הראשונים והאחרונים גרש את הכנוי הזה מהסתפח בנחלת שאר הגזרות וישלחהו אל גזרת ל"ה, בשגם לא יכול לעשותו כלה, ותחתיו הושיב בכל הגזרות כנוי —ו, כמו פְּקֹדוּ. — אך נראה נא בן מי זה הנער הכנוי —ו ומי ילדו? — הלא נדע, כי אביו הקמץ ואמו תנועת השורק ומזיווג שניהם נולד החולם, וכן הוא בכל הלשונות ($a^T u = au = 0$), וא"כ הכנוי —ו הוא שארית פלטה משפת קדם ובנו אשר ילד הוא הכנוי —ו, רק לקצורו השתמשו בכך הזה לרוב הסופרים (חוץ מל"ה מטעם הרד"ק במכלול), כאשר אמר קהלת (ד' ט"ו ט"ז): "ראיתי את כל החיים. . . עם הילד השני אשר יעמד תחתיו. . . גם האחרונים לא ישמחו בו", בכ"ז חלילה לנו לבנות יקחת אב זקן כל עוד בחיים חיתו! ואיך נהפכת לאכזר להשמידו מתחת שמי הסופרים ולהמליך תחתיו את בנו הצעיר! —

ואתה אבי "החמלה" (1) מדוע לא חמלת על כבשת הרשע, כי גזלת מהמשורר הדל את הכנוי —ו, הוא, אשר בו יחרוז חרוזים רבים על מלעיל? הלא ידעת את נפש המשורר החרוז מלעילים, כי ברע הוא, עד כי נלחץ לפעמים לנמות מדרכו ולזווג מלעיל עם מלרע (אשר אינם עולים יפה לאזן קשבת) כאשר עשית גם אתה בשעת הדחק לחרוז (שש"ק מ"ב ח"א²) צד כ"ט עָמַח עם וַיִּמַח; (צד ב' ל"ח, נ"ה) שְׁפָל — עָרְפָל; (44, 45 ועוד) חִיִּים — שְׁמִים — מָיִם; (41) הָנָה — יִשְׁנָה (189 ועוד) עָקָה — מָת, שִׁתָּה; (87 ועוד) עָגִי — אָנִי, עֲצָבִי; ולפעמים שי"ן ימנית עם שמאלית או סמ"ך (60, 41 ועוד) חָרַשׁ — עָרֵשׁ; (60) נִפְשׁ — אָפָס; גם נקדת (208, 46) מְלָאוּ בקמץ ת' מְלָאוּ בצירה לחרוז עם יָצָאוּ ויִשְׁבְּעוּ; (224, 172 ועוד) מְלָאָה ת' מְלָאָה לחרוז עם באה, נפלאה, אחרי אשר (צד כ"ג) כתבת כרינה: מְלָאָה — נִצְאָה, וכ"ז מאשר מצאת רק פ"א במקרא (אסתר ז' ה) מְלָאוּ מן מְלָא וסמכת עליו, תחת אשר בכל המקרא נמצא מְלָאָה במפסיק וזולתו, היתכן זאת לפי דרכך? — ומי התיר לך ולרעיך לאמר שלא

(1) שיר "החמלה" הוא השיר היותר טוב בספר שש"ק.
 (2) לא נמצא כעת אחי בלתי ח"א כשש"ק, אשר שלח לי המהביר בעצמו, חן תן לו!

לפני מקף ובמפסיק (צד ל"ב) יִחַצְבֵת' יִחַצְב; (218) תִּסְתֶּר, יִהַל וכדומה רבים?
הלא „עלינו המצוה לטהר לשוננו כטהרת הקדש“? (3) — שאל נא את אחינו
האיטלקים, היאטרו כשר לכל אשר אמרת אתה ורעיך האשכנזים כשר? —
אך קצר השפה ולחץ החרוזים הביאוכם בין המצרים ותעשו שלא כטהרת לה"ק
ותאמרו: משוררים אנחנו! בני חרוין אנחנו! Licencia poetica! נתנה לנו (ממי?)
בה נשתמש ככל הגוים אשר סביבותנו, ומדוע תגזל את החפשי הזה מאחך
האביון, אשר יחרוז למשל שְׁמֵרָהו עם עֲשֶׂהו וכדומה, ובפרט כי יש לו גם כן
על מה לסמוך, כאשר סמכת אתה על פ"א באסתר כנ"ל? —
סוף דבר עשות גדרים הרבה אין קץ וחומרות יתירות יגיעת בשר, על
הראשונים אנו מצטערים ואתה מוסיף עלינו חדשים, אדרבה הקל מעלינו את
העול הקשה והרחיבה את לשוננו, אז „יהי יתרון לאדם“.

חיים צבי לערנער.

זיטאמיר, י"ג מנחם אב תרל"ז לפ"ק.

(3) אם יקומו משה ושמואל מקבריהם, היבינו מה המה (שש"ק ח"א צד ג"ג) ד"ע — פתע
תי דעפעשע; (צד 179) לְמַרְרֵי עֲלִימוֹ תי מאכאק? הזאת „טהרת לשוננו“ אשר תלחם בעדה
ותפל חללים, ומי יודע כמה עוד תפיל בעד הטלה הדמיונית הזאת! —

מתים מחמת מלאכה.

לכל מלאכה ישנן מחלות פרטיות אשר ממנה מוצאן והממיתות החלק הגדול מבעלי המלאכה
27 למאה תכית העבודה בעושי שבר (ביער בריוער). מהאופים ימותו 23¹/₁₁ ע"י מחלות שרפון
ורזון (אויסצעהרונג) וביותר תשית המלאכה שמות כחייטים כי 67 למאה יאבדו חייהם ע"י מלאכתם.
שחפת ושרפון (שוינדזוכט) מצוי בהם. לדעת הרופאים תבוא רוב מחלתם מאבק הצמר אשר
יתפרו — צרעת ושגעון תדבק בהמלאכה הזאת יתר מבמלאכות אחרות. מחלתם המוסרית היא קלות
הדעת ומורך לב עד כי היו בזה למושל. כמראה אלו נראה ג"כ במלאכת הסנדלר, כי גם מלאכתם
תמית 67 למאה מעובדיה. על הרוב מחלת האיציטומכא שוררת בקרבם (מעיקמת הגב עת תפרם)
גם במחלות השגעון יקחו חלקם בראש ובבתי המושגעים בעיר פאריז מספרם רב מיתר בעלי המלאכות,
וכן ימותו אנשים רבים מחמת מלאכתם עשירים וחמשה למאה במלאכת אפית מתוקים ובעלי מלאכות
אחרות על הרוב ארבעים ושבעה רק עבודת האדמה היא תחיה ותחוק את בעליה. מהעוסקים במלאכה
רוחנית, יארכו הכהנים ימים מכל יתר חבריהם. ולעומתם הם הרופאים אשר אף השליש מהם לא
יאריך ימים עד שנת ששים. במספר כללי יהיה חוקר הטבע 75 שנים, הפלסוף 70, יודעי דת ודין
1/2 69, רופאים 68, פלסופו אלהית (מהעאלאָגען) 67, חוקרי שפות ולשון 66, סופרים מחזה-תוגה
ויתר הסופרים 2 1/2 62, וסופרי ספורי אהבה 62, משוררי שירים 57, מרקדים ומרקדות בבתי המיאמראות
יחלו במחלות הלב ושהפת הריאה. מלכים ורוני ארץ יסבלו מחלות נסתרות ושגעון ובערות.

מ. אַרעלמאַנן.

שירי ציון.

מאת

שלמה זלמן בן קלמן אהרן לוריא.

(המשך מחובי י')

מה תִּפְצֹף עֲבָרִי?

„מה תִּפְצֹף עֲבָרִי“? — אוֹלֵי יוֹאֵל אֲדוֹנֵי
תַּת בְּלוֹיֵי סִחְבוֹת, נְעֵלִים בְּלִים עַל יְדֵי,

כָּל קְרוֹעַ וְטְלוּא קְנוֹת נְכוּן הַנְּנִי,
לֹא חָנָם, בְּמַחִיר, צְרוּר בְּסִפֵּי עַמְדֵי . . .
„מַה יִּרְעַד כֹּה גֵרֶךְ“? — הָיוּ יָמִים לְפָנַי!
לֹא לִקְצֵן זֶה הוֹחֵלְתִי בְּעוֹד רַעְנָנָה בְּפִתִּי,
בְּחֵלוֹם יְעוֹף נְגוּזוֹ חֲלָפוֹ הַשָּׁנִים
וּבְנִדְוִים נוֹשָׁנִים עֵתָה מְקוֹר מַחֲתִי.
מַה הָיָה לְפָנַי — זְכוּר גַּם אֲמָאן,
עֲלָם אָנִי גַם הָיִיתִי וְחַיִּים יִדְעֵתִי,
אֵף אִם בְּהַדוּר בְּלִבּוֹשׁוֹ לֹא עֲטִיתִי גְאוּן,
וּבְתִלְמוּד הַגִּיתִי, בַּתּוֹרָה יִגְעֵתִי . . .
שָׁחָה קוֹמָתִי, תְּחוֹפְפֵנִי בְּכָר שִׁיבָה
וְלָחֵם צָר אִם אֲמָצָא לִי יִתֵּן דִּי נַחַת,
אֵךְ עֲנָג רְאִיתִי גַם אָנִי וְשׂוּבָה,
גַּם שָׁשׂוֹ לְקִרְאָתִי, גַּם לִי הָיְתָה אַחַת . . .
גַּם לֹא יִפְלֹא! חֵן הוֹצֵק עַל פָּנַי,
הַשְׂכָּל וְגְאוּן הַפִּיקוֹר גַּם יָחַד
וּמְרוֹב דְּעֵתִי בַּתּוֹרָה לְפִי מֵעַט שָׁנֵי
גַּם יוֹשְׁבֵי עַל מְדִינַת סְפָרוֹת פְּחָד . . .
עַל חֲצֵר אֲבוֹתַי בַּיּוֹם גְּשָׁם שׁוֹטֵף
פָּעַם עִם עֲלָמָה מוּל עֵינַי נִפְגְּשֵׁתִי,
הִיא נִכְשָׁלָה בְּסֶרַח שְׁלֵמָתָה הָעוֹדֶף
וְתִפְּוֹל לִימִינִי וְאֲנֹכִי נִרְעָשֵׁתִי . . .
נְכוּן מֵאֵז הָיָה לְבִי לְקִרְאָתָהּ
וְאַהֲבָה אֶל חִיקִי הִיא גַם הַשִּׁיבָה,
אֵף כִּי בְּלִי עֵת לֹא שָׁלַלְתִּי תְּמִתָּהּ
וְהַתְּגוּרֵר הוֹסֵפְתִי עוֹד בְּבֵית הַיְשִׁיבָה . . .
אֵךְ רַב לִי . . . הֶבֶה נָא הֶבֶה אֲדוּגִי
אִם קְרוֹעַ אוֹ טְלוּא, אֵךְ הֶבֶה עַל יְדֵי
כָּל נוֹשָׁן וְנֹאֲלָח קְנוֹת נְכוּן הַנְּנִי
לֹא חָנָם, בְּמַחִיר, צְרוּר בְּסִפֵּי עַמְדֵי!

קֶצֶף אֵין-אוֹנִים.

רנזן לא עלתה בירו אלא רנזנותא (קידושין).
לא כחיל ולא בלח פי אס-ברוחי אומר וי צבאות. (זכריה ד. ג.)
מהתצעק אלי דבר אל-בני-ישראל ויסעו. (שמות י"ד. ט"ו.)

עֲשֵׂת בְּרֹזֶל הִי אֶת יָד כְּתָבְתָּ !
חֲנִית מְרוֹטָה — עֲטִי ! וְאֶת קֶסֶת ! — מִקָּבֶת.
בְּכָלִי מִפְּצִי זֶה בִּשְׂאֵה אֶעֱלֶה
וּנְפֹצְתִי זֶרַע שְׂקָר. יְלָדֵי פֶשַׁע
וּמְתַלְעוֹת עוֹל עִם קֶדְקֶד בְּלִיעַל.
אֵךְ הַכְּפֹתֵר וְיִרְעֵשׁוּ הַסְּפִים — מִקּוֹם הָרִשְׁעוֹ
אֲנַפִּין, אֲרֻצִּין וְאֶכְלֵם יַחַד.
כְּלָה בַחֲמָה, כְּלָה וְאִינִימוֹ — עַד אַחַד !

אֲנַפִּין, אֲרֻצִּין ! — — אוֹיְהָ, אוֹיְהָ זֶה אֲנִי ?
עֲצוּר בְּחֶדֶר, נִשְׁעֵן אֶל שְׁלֹחֲנִי —
אֲרוּרָה אֶת יָדֵי וְיָד בְּהָה, יָד כְּלָה !
גִּידִיךְ קוֹרֵי עֶפְכִּישׁ, בְּשֶׁר — הַזֶּרַע,
אֶלְלִי לֶךְ עֲטִי ! קֶשׁ יְבֵשׁ, נוֹצָח קָלָה !
וְחֻטָּאִים לֹא תִמּוּ, הַפָּה מְרַבִּים לְפֶשַׁע !
הָהָה, כְּלָבֵל לֹא אוֹכֵל אֶת כָּל הָרִעוֹת,
כְּשֶׁל כֹּחַ הַסְּפֵל — וְאֵין תְּצַאוֹת !

אוֹלֵי כִי אֲזַעֵק זַעֲקָה גְדוֹלָה וּמְרָה
יֵאָתֶיּוּ הַמוֹנִים — כִּי יִתְמַהוּ מִגְּעֶרָה —
וְאֵז מוֹקְדֵי לִבֵּי יְקִיאוֹ הַלְּבָה,
אִשׁ מִפִּי תֹאכֵל, גְּחֻלִּים יִכְעֶרוּ,
וּכְרַתִּי הַפֶּשַׁעִים מִהֶמוֹן רִבָּה,
וְאֶלְהֵט עֲשֵׂי רִשְׁעָה, אֶלְהֵט וְיִחְרוּ ! —
הַנְּשֹׂאוֹ פִתְחֵי פִי ! הִבֵּה לִבִּי וְגִחְלַת,
הַפָּה דְמוּת עִם רֵב — מִחֲרִי, אִשׁ אֶכְלֵת !

אוֹיְהָ ! — מִי הִמָּה אֶלָּה הַנְּצַבִּים,
יֵאָחֲזֵנִי בְּעַרְפֵי וּפְגִיחֵם לְהִבִּים ?

מה עשיתי כי שמו אותי בבור ?
הכפשעים כי אתקטט הנני פשע ?
האני פשע ? ראו אתם הדור !
כל האדם פזב ! — אין גם שמע !
ללענה נהפך משפט, צדקה לצעקה
עוה ! עוה ! עוה ! מבוקה ומבלקה !

האשב פה משמים, נאלם דמיה
עת רעת האדם עיני צפיה ?
רעת האדם השולט באדם.
איש ובלע איש ודמים בדם נגוע.
אחד יהיה אלה ולכם ושדדם,
ונאות האדמה חמס מלאו —
כל אלה כתפם תראינה עינים.
היעמוד לב ? אם תחזקנה ידים ?

מה אעשה לך שדוד, האדם בארץ !
מה לעשות אוכלה לעמוד בפרץ ?
עשוק הנך — ולבבי יהלך תפם,
אתגעש, אלה שולל ואגז שער,
הבזאת אושיע ? — ומה יושיע רמש,
ונפשך בתוך לבאים, בין חיתו יער !
מי יקום עם מרעים ? מי יפליט טרף ?
מי באלהים לגעור במשחית : „הרף !“

ואתה אלהים ! . . . אנא שא נא מרי שיח,
לאט לי עת מכאב נעפר אצריך —
מנחל עדניך מררותי המתקנה,
הניקני מעט דבש ממגד שמים,
ולדבר רבות אוכל ורצון אפיקה
לבלי תת לך תפלה, לחמזא בשפתים,
אב הנך ליצוריה, אח למז הנני,
ובצרתם לי צר, — חנני וענני !

יוציר האדם! יציר בפה הביטה,
נתון הוא למאכל, למשסה ומחיתה,
לא משני אריה ומתלעות לביא
בסתר החרשה ובסבכי היער,
כי אם מפי אדם — אל אלהי אבי!
מפי אדם אחיו ובכל שוק ושער —
אב אחד, אל אחד לכלם הקה אמה,
איך תחשה, תתאפק לכל הנעשה מטה?

חי העולם! — עולם מלא, עולם קים —
בורא נפשות וחסרין ולהפל הים,
ראה הנפשות היבשות, כל נפש מרה,
ראה המעת העשקים, המעת ריון, זעומה
ראה מעשי ודיך טובעים בים צרה,
משד עניים, מאנקת אביונים — קומה!
הט שמיך ורדה ועמד בארץ,
תהפכות בקרבה, פריץ על פני פריץ!

הן זה האדם אחרונה יצרה,
אחרי כי הפל למענהו גמרה,
ותערה לפניו שלחן בידך הרחבה:
האדמה הכרוכה בכל מיני מזון —
ומה זה כי רב האדם, לאלפי רבבה,
תמים ברעב וידכאו מריון? —
בארצה, יוצר כל! הפל בגזל יקחו,
ומתנותיה הטובות לרועץ נהפכו!

לאדם אמרת לעבד האדמה,
מנה יוציא לחמו עד ישוב שמה,
עבדו וחיו — יעצת — ותהיו טובים,
ולמה, יועץ פלא! אלה שייגעו,
אלה עובדי האדמה רק הם הרעבים,
ואשר לא יעשו מאומה יאכלו, ישבעו?

הַנְּחַת יָדָךְ, אֱלֹהִים! הַיָּד הַגְּדוֹלָה,
חֶלֶק חַבְלִים וְהוֹצִיא אֶת הַגְּזֵלָה!

אֱלֹהִים אֲמַת! אֱלֹהֵי עוֹלָם! אֵל הַצְּבָאוֹת!
חֲמוּל עַל מַעֲשֵׂיךָ בְּפָרַע בָּם פְּרַעוֹת:
כָּל חֲקֵי הַחַיִּים נִשְׁמְטוּ בְיַדִּי סְלַע
מִזְרַעוֹת הַשֶּׁטֶף הַשְּׂתוֹת יִהְרֶסוּן,
וּבְגֵי אָדָם יִקְלְעוּ כְּכַף הַקָּלַע
וּכְשֵׁלוֹ אִישׁ בְּאַחֲיוֹ, יִתְרַצְצוּ וַיִּרְמְסוּן,
לְקַחְחָה עִמְדָתָם וְאִין מִצְבַּת בְּטוֹחָה,
וְדָיָה רַק זֹעָה, מְהוּמָה, מְבוֹסָה וּמְבוֹכָה.

זֶה יִשְׁפַע וְדָשֵׁן יַעַן יִרְעַב מִשְׁגָּהוּ,
זֶה יִבְנֶה רַק בִּי גִהְרָם רַעְהוּ,
אִם לֹא יִמִּית עֲמִיתוֹ, גִּבֹּר לֹא יְהִי!
כָּל מִשְׁלַח יָד, כָּל עֶסֶק וּפְרִנְסָה
הַדָּתָם וְלִדְתָם בְּעֶשֶׂק וְדָחִי,
וְהָאָרֶץ מְלֹאָה מָטָה, פְּחֻרוֹת וּבְעֵתָה
הַלְּבַרְיָאָה כְּזוֹ „בִּי טוֹב” תַּף אֲמַר?
יִצְרוּ! הַכְּזֶה יְהִיָּה הַחֲמַר?!

הַמְּעֵרַת פְּרִיָצִים עוֹלָמָךְ לְבְרוּאָיִךְ?
וְחַק בְּלִיּוֹן — תִּבְלִית מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ?
הַכֶּשֶׁת נָא וְרֵאָה בִּי הַפֶּל הוֹלֵךְ וּבָלָה,
רַב כָּל הָאָדָם סוֹבֵל מִצוֹק וְחֶסֶר,
וּמִין הָאָדָם יִפֹּל כְּנֹכַח עֲלָה,
בִּי יִבֹּשׂ עֵץ הַחַיִּים, וְנִשְׁאָר בּוֹ בֶסֶר —
הַכְּזֶה יְהִיָּה עוֹלָם תִּבְחָרְהוּ?
וְאִתָּה אֲמַרְתִּי: לֹא בְרָאתִי לְתַהוֹ!

הַיִּתְכֵּן בִּי אֵךְ זֶה חֲפָצֶךָ יְהִי,
לְבִלִי יִשְׁמַע בְּתַבֵּל בִּי אִם גְּהִי?
נֶאֱמַר עֲבָדִים מִתְּנַת יָד הַנְּקָה,
צוֹחַת עֲשָׂקִים מִיַּד עֲשָׂקִיהֶם פָּח.

וְכָל גְּבֻלוֹת הַחַיִּים תִּקְוֶה הַזְּעָקָה :
כִּי אֵין בְּטַחֲוֹן בְּמוֹ, אֵין מְנוּחַ !
הַכֹּל תְּלוּי בְּאֹוִיר, הַכֹּל יָנוּעַ,
הַכֹּל בְּחֻזְקָה, הַכֹּל בְּאַנֶּם — וְהַכֹּל לְאִישׁ זְרוּעַ !

הָאָנָּשִׁים בָּלָם — שִׁדְדִים וְשִׁדְדוּיִם,
אֲבוֹת וּבָנִים — רָדִים וּמְרוּדִים,
סִכְנֵת וְאֶתְנֵן — כָּל אִשָּׁה וּבַעַל,
תְּחִבּוּלוֹת מְרֻמָּה — כָּל דַּעַת וּמְזֻמָּה,
כָּל סוּפֵר וְסִפֵּר — חֲנֻף וּמַעַל,
וּפְסִיעָה לְאַחֲזֹר כָּל צַעַד קְדִימָה —
הַעַל אֶלֶּה תְּחֻשָּׁה, אֶתָּה טְהוֹר עֵינַיִם !
רַב לָךְ, רַב לָךְ מְהִיּוֹת אֶרֶץ אֲפִים !

הִכִּי אֵל אֶתָּה, בְּפִיר מְאֹנֹשׁ — תַּחֲוֹ,
וְלִכְלִכַּל גַּם תּוּכַל, לֹא תִלְאַחַ כְּמַהוּ !
אָבֵל לֹא לְמַעַנְךָ בְּרֵאתָ אֶרֶץ,
כִּי אִם לְבְנֵי הָאָדָם וּלְחַיּוֹתָם,
וּבְכָר הֵם נִמְקִים, בְּכָר בָּא בָּא קֶרֶן,
הַעוֹד תִּתְאַפֵּק? תִּחַבֶּה עַד בְּלוֹתָם ?
קוּם לְעֶרְץ הָאֶרֶץ, עֲבוֹר בְּחֶרֶב וְדָם !
אוֹ, עַל מַה שָּׂוֵא בְּרֵאתָ כָּל בְּנֵי אָדָם ?

עַל סֹדֶם וְעַמּוֹרָה הַשֵּׁיבֹת אוֹנָם,
הַפְּכֹתָם כְּמוֹ רִנֵּעַ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם,
וְעַתָּה עַת כָּל הָאָדָם מֵר צָרָה,
מִחַטָּאת כָּל הָאֶרֶץ יִצְעָקוּ מִעֲבָרִים,
מִדּוּעַ, שִׁדְי ! לֹא מְצֻאנוּךָ שִׁיֵּא כַח ?
הִתְמוּ אִשׁ וּנְפֹרִית ? הַמְּבֹלִי אֵין קְבָרִים ?
עוֹרָה כִּימִי קָדָם, אֵל אֵוִים וְנוֹרָא !
שִׁפְךָ חֲמָתְךָ עַל קַצִּינֵי סֹדֶם וְעַם עַמּוֹרָה ! —

אֵהִי קַטְבֶּךָ, אֵל ! חוֹרְגֵי נוֹרָאוֹת,
וּנְקָמוֹת לָךְ אֵעֲשֶׂה לְהִתֵּם חַטָּאוֹת ! — —

הם כל היקום! — רגזו רשעים ורמו!
הנה אדני וכלי זעמו לחבל הארץ —
הבדלו ישרי לב! מהרו, הרמו!
קול רעם בגלגל — הנה הקרץ!
הנה יד שלוחה אלי ותקחני —
מפיץ אני לך אלהים! — הגני!

קול אלהים.

מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת
ובאבזריות רצח יתחלל מפעש?
האפה נרנן? שורף נפשו באפו!
הרגע מר ונמהרו לפני הוחילה,
שבך דמך ויעמד הים מזעפן,
ובינה סוף מעשה במחשבה תחלה —
אם אמת חפצת אל תבהל על פיה,
ובבוש פעם עד אם הבינתיך.

בהריסות עולם לא תתקן בדרך,
בהסירך חרע לא תשיב עוד צדק,
בטרם תקנה תחבולות ולעשות תצליח
כי רע ומשחת היות לא יוכלו;
בטרם לבני אדם חדשה תצמיח,
להסיר מכשל הרבם, למו סללו,
נתיבות עולם, שכם לבת הספינו
וסדרים נושנים שכם יאמינו.

לא בן לילה הוצקו ויבנו
עמודי התורה, עולמי וזענו —
ד רות ותלפדו, בבנינו ישקעו,
עד יקמו כחוננו מאות בשנים
ועולם זה כי יהרס, רבות ייגעו,
עד יעשו יסוד, למביע רק אננים —

על בן לפני שיחת. לבנות הכינה,
ובטורם בנה, חמר נא הכינה.

שאל נא לימים ראשונים, זכר ימות עולם,
עת נמקרים כמד הרימו קולם,
וידעצו וירצצו ארצות ולאמים,
שמות ושאר, החרב והחרם בני רשע,
כל פעלי אגרה, עריצים ועצמים,
ולתקן עולם אמרו, להביא ישע —
ומה אפה ראה? העשו תשייה?
בשכבר הימים הפל נשפח ושב פשהיה!

כי מה הבטחון אשר בטחת,
לו השמד הרשעים כליל הצלחת,
השמת לבך אל המון כל הנשארים
בבלות עשי רשעה וכתם בליעל,
התבטח כי פתאם ייטבו הסדרים
אמת מארץ תצמח וצדק ממעל?
מי זה יערבם, מי לידך יתקע,
כי לא ישחתו גם הם, למודי הרע?

מתוך הרשע, כי טוב הוא לעיניו,
ואחריו כל אדם ימשך בחפץ כפוס,
ואם עוד לבני אדם יעת לא הנחילו
מה הטוב באמת ומה המרגע,
ולפלים נתיב אם עוד לא השפילו
באיש אחד חברים לחיות ולשבע, —
שוא תקטל רשע, לפניך אותו הגו,
מעפר אחר יצמח — ועולם כמנהגו!

לא בחיל ולא בכח תטיב מגרעת,
כי אם ברוח — רוח אמת ודעת,
רוח זו כי תשפך על כל בני האדם,
ומארבע רוחות תבא הרוח.

תַּעֲרָה עַל כָּל בָּשָׂר וּתְטַהֵר יְסוּדָם
וְאוֹר זָרַע לְצַדִּיק יַעֲלֶה זְרוּחַ —
אוֹ אִז תִּחְרָץ וּתְבַצֵּעַ מַעֲשֵׂיךָ,
דַּעַת קְדוֹשִׁים תִּמְצָא וּבִאֵת בְּסוּד אֱלֹהֶיךָ.

אֲנֹכִי אֱלֹהֶיךָ — סוּד הַדַּעַת,
זְרוּחַ הַחַיָּה בְּכָל רַעִיּוֹן וּמַעַשׂ —
הִיא הַחַיָּה, לָהּ אֲרַבְעָה פָּנִים,
הַמִּתְחַדְּשִׁים חֲלִיפוֹת בְּכָל הַעֲתִים
בֵּין דְּרוֹת וּלְאֲמִים חֲדָשִׁים וַיִּשְׁנִים
לְפִי רְאוּת הַדַּעַת שֶׁבָּהּ הֵם מִבִּיטִים.
וְעַל פָּנָי כָּל אֱלֹהֵי רוּחֵי מְרַחֲפֹת,
וּבְמִרְאֵיהֶם כָּלֵם דְּמוּתַי נִשְׁקָפֹת.

יֵשׁ כִּי פָּנַי שׁוֹר לַחַיָּה חֲזוֹ מִהַבִּילִים,
וַיִּצְמְדוּ לְבַעֲלִים, לְגִלְגָּלִים וְאֱלִילִים,
וּבָרָב תִּבְאֹזֹת, בְּכַח שׁוֹר כְּבוֹדֵי הַמִּירוֹ!
וַיֵּשׁ כִּי פָּנַי אֲרִי הַ, פָּנַי נִשְׂרָבָה רְאוּ,
וּבַעֲזוֹן וּגְבוּרָה אֲזוֹ עֲצָמֵי הַבִּירוֹ
אוֹ בָרָם וּמִתְנַשְּׂא אוֹתִי יִדְעוּ*
וּמֵלֵא הָאָרֶץ רוּחֵי זֵר מְלֵאָה
כִּי הַדַּעַת הַלְיוֹן בֶּן הַשְּׁתַּרְעָה.

דְּרוֹת אַחֲרוֹנִים כִּי דַעְתָּם שִׁבְלוּ,
פָּנַי אָדָם לִי בַחַיָּה לְרֵאוֹת הַחֲלוּ,
צִלְמֵי וּדְמוּתַי, בְּאָדָם הַשִּׁיגוּ,
וּמִוֶּשֶׁב הָאָדָם יִקְדִישׁוּ, יַעֲרִיצוּ,
לְתַתּוֹ עֲלִיּוֹן חֶק וּמִשְׁפָּט יַצִּיגוּ
וְתוֹרַת הָאָדָם יִרְחִיבוּ, יַפִּיצוּ —
אֵךְ אֱלֹהוּתִי זֹאת עוֹד תִּשְׁפֹּן בְּעַרְפֶּל
בְּמַעַט בַּעֲלֵי דַעַת זֵר, וְהִיא בְּשִׁפְלִ!

* ימי הפעמיש ידועים, והעמים הקדמונים מתחלה עבדו דוממים, צומחים וחיים שאינם מדברים, כאשר השכילו, עשו לאלהים את מלכם, מלך עוזו וגבור אשר נתן חתיתו בארץ, או מלך נודע ומרומם אשר מוטות כנפיו — רחבי תבל (אריה מלך בחיות, נשר מלך בעופות) וכן בכל דור ודור יקדשו ויעבדו לא ידעו אחת שהיא אלהיהם ורוח החיה בכל המעשים.

וּבְדַעַת עֲלוֹזָן זֶה כִּי בּוֹחֵר הָפָה,
אֶל תִּשְׁמַע, אֶל תִּרְפֹּז אִם רֵאוֹת עֵינֶיךָ
הַמִּזְנִים הַמִּזְנִים מִמֵּי בְּסַנְדְּרוֹת,
וַיִּקְנִיאוּנִי בְּלֹא אֵל, בְּאֶרֶץ יְהוָה וְיָגֵד
וַיִּלְכוּ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים —
לֹא בְּחֻזְקָה תִּבְיָאֵם בְּמִסְדַּת בְּרִית וְקִשְׁרָה
אֶבֶל נֶסֶה אֹרֶךְ פְּנֵי יְהוָה עֵינִים,
וְאַצְלַתָּ מִן הַרוּחַ וְחֻכְמוֹ פְּתִימִים.

פָּקַח עֵינִים, פָּרַח אֲזֻזִים וְשִׁלַּח אֹזְרָה,
הַפִּיץ דַּעַת, תִּרְחַב אֲמַת וְשִׁית מוֹדָה*
כִּי בָם חֲבִיזֵן עֵזִי, כִּי וַיִּשְׁאַתִּי,
וּמְלֹאָה הָאָרֶץ דַּעַת, לְתַקֵּן עוֹלָם,
בְּצַדֵּק עוֹלָמִים, הַשְׁכִּיל וַיְדוּעַ אוֹתִי,
וַנִּבְרַתְוִי כָּל שִׁקְדֵי אֲנִי וּבְלִי נִשְׁמַע קוֹלָם,
וְנָסוּ בְּאֵין רוּחַ רִשְׁעִי, יַעַת יוֹזְמִים יְפוּחִי,
לֹא בְּחִיל וְלֹא בְּכֹחַ — בִּי אִם בְּרוּחַ!!

יְהוָה לְ

* מייסטער, ווען תהלים ט', כ"א ובבאור שם.

מפלת עיר הצדק.

מאת יואל דעמביצער

מורה דת מורשה בבית הספר מטעם הממשלה בעיר קראקא.

לא כל הרוצה ליטול את השם יטול (ברכות טו:)

כתי שקרנים אין מקבלין פני השכינה (סוטה מב:)

עיר הצדק תולדות רבני עיר קראקא וראשי ישיבותיה משנת ה"א ר"ס עד שנת
ה"א תרש"ז, תולדות חייהם וקורות ספריהם, גם מעט מקורות עדת ישראל אשר
בחוכה עפ"י ספרים וספרים כתבי יד ונדפסים וציונים לנפשות גאוניה ונדיביה מאת
יחיאל מתתיהו צונץ (?) לעמבערג תרל"ד.

שמחתי באומרים לי כי יצא לאור ספר בשם "עיר הצדק" על תולדות וחי
רבני עירנו, אשר מרביתם קבורים במבחר קברינו ולשמם ולזכרם תאות נפש,
ויפיץ אור על ההבה ענינים יקרי הידיעה הלומים עד כה במעטה חשכת
הספקות, וביותר צהלו פני בראותי שם המחבר על פני הספר כי ת"ל פרצה
רוח החקירה לרוב בין בני עמנו עד אשר מצאה קן לה גם כלב איש אשר

עבודתו בקודש, פרקו נאה וקולו נאה חזן ומשורר בבית התפלה והמדרש של חסידים המכונים "אנשי אמת" והוא ר' יחיאל מתתיהו הנודע פה בשם ר' אלטער ציגנו בן מזה עמית בתורה ובמצות ר' אלימלך חסיד שליט"א, אולם פתאום ערבה כל שמחה בקראי בו שתים ושלוש דלתות ונבהלתי מראות זיזפים והעלמות עד אין מספר, מרבה דברים ולחג בפלפול של הכל בלי שום תועלת חכמה ורק לפטם את ספרו.

והנה לא על המפספט הזה אני כועס, כי בסופרים לא גדול שמו אלא על המכרך את המפספט הוא ר' משה שטיינשניידער מבערליץ בספרו "המזכיר" ואחריו ר' רפאל נטע ראבינאוויטץ מעיר מינכען המבקרים את ספרו ולא גלו על עונו, כי מלא הוא שגיאות ושנעונות ולא נראה עוד לרוע ספר כזה במחנה העברים, וכנראה שלא דרשו ובדקו אחריו כלל לראות ולתכנין על השקרים ועל הכזבים, אשר כתכם המחבר בזדון לב או מחסרון רוח דעת וסמכו עצמם על הרב שזח"ה, אשר המחבר שלח לו ספרו בכת"י, והוא בישרת רוחו ותמימת לבו נתן אמון להמחבר מבלי לבדוק אחריו, אבל באמת הוא עון פלילי ולא יאות למבקרים, אשר תעודתם להציל את האמת ממתלעות השקר, לעשות מעשיהם בעצלתיים, ובלי שום דרישה וחקירה יחוו את דעתם ויתנו הסכמתם והודם על ספר אשר לא הביאוהו כמשפט ועי"ז מרבים שקר בישראל, ואני בראותי החזיון הזור הזה, הציקתני רוחי ולבי יעצני לאמר: "פשוט נבלה בשוק ואל תתן את האמת להיות למרמס לשקר" והנני בא בזה להראות לעיני כל, כי הספר הזה אינו ראוי לבוא בקהל, כי כלו קמשונים בידע ובלא יודע, ולמוד לו במדה גדושה כמדתו ולא יידון עוד זוחחי לב, תלמידים שלא שמשו כל צרכן לבא בשער זקנים ולעמוד במקום גדולים.

והנה אין את נפשי להראות, כי בכל מקום אשר הציע המחבר ענינים משפות עמים תברא בעדו, כי תוכם לא יכון אל הענין הנדרש ויהי לצחוק בעיני המבינים, כי לא בו האשם, באשר שפות עמים זרות לו מכל וכל, רק באיש אשר העתיק עבורו, אשר הוליכהו תוהו לא דרך ולפני עור נתן מכשול, ואם כי מגונה מאד ובפרט לאיש הדובר קבל עם רב להתפאר במה שאין בו ולהתלבש במלית שאינו שלו, אבל כבר שקיל למטרפסיה, כי קרהו כמקרה הגנב אשר גנב ממבעות מזיופות, אשר בעת נודע זיזפם הוכרח להודות, כי בגנבה באו לידו ואין אחריות מעשה הזיוף עליו, כן גם המחבר הוכרח להודות בפומבי כי מלאכתו זאת נעשתה ע"י אחרים והמה בעכרו, ואך למותר אחשוב לדבר עוד על זה דבר, אבל התאפק לא אוכל מהעיר את הקורא על דברים אחרים צדדים במרם אשר אקרב לקרקר קיר כל הספר.

א) לא ידעתי מאיזה סבה ולאיזה תכלית שנה המחבר בשער ספרו את שמו האמתי "ציגנו" — רבית — כי כן נרשם שמו ושם אבותיו בספר התולדות מאשריקענבוך ונקרא הוא וכל משפחתו בפי כל בשם זה להיותם מעודם מלזים בריבית — לשם "ציגני"? כי לא אאמין כי עשה זאת בעקבה רק לבעבור הטעות

את החכם ב"ג מפאריז; (ראה מכתב עתי "המגיד" משנת תשע עשרה נומר 9) כי הוא נצוץ ממשפחת החכם הגדול מוהר"ר יום טוב צונץ.

ב) הלשון אשר בו הליכיש המחבר את רעיוניו נשחתה מאד וברצותו לעלות על מזבח מליצה רמה ונשנכה גלה את ערותו הוא חסרון ידיעתו בשפת קדש. לדוגמא בספרו צד 163: ויסע מקראקא בחפיץ לבו ויבא שלם לשמחת לב אוהביו ברעסלאח" וככלב שב על קיאו שונה באולתו זאת צד 169: "ויסע מקראקא ויבא ווארשאח". צד 33: "וכמעט שיצאו מרחם מולידם" פה הוליד המחבר רחם למוליד!! וכצד 78 תחת לאמר, כי הגאון בעל הב"ח מנוחתו ככוד בקראקא, כותב במליצה רמה: "ובעפר אדמתה שבה מעטה גיתו אלי אחזות קבר" מי יתן ויגיד לנו איש פתרון המלות וחיבורן יחד: עפר אדמתה? מעטה גיתו? שבה אלי אחזת קבר? ומובילנא מנא לבי מסותא.

ג) כי הוא מאמין לשיחיות נשים זקנות בסיפורי חיי הגאון ר' בעריש מייזלש ז"ל וז"ל: "ועל ידו נעשה אז השלום בין המתקוממים ובין שר הצבא קאללין וימסור את העיר כידו" — וידוע לכל בני עירנו, כי עוד טרם שב שר הצבא קאללין לקראקא כבר פרצו צבאות היל רוסיא כארבה לרוב לעירנו בלי נטילת רשות והורמנא מקודם מאת הגאון אב"ד דקהלתנו (1).

ד) כי כל רוח דעת להבין דבר מתוך דבר אין בו—לדוגמא בצד 78 כותב שהגאון בעל הב"ח מת בעשירים ימים לידה אדר שנת ת"א, ובהערותיו צד 57 שונה זה וכותב: "כי הלא נודע שהגאון בעל הב"ח נפטר בשנת ת"א והנה אמת הדבר כי בפנקס הח"ק דפה דף ק"ז אשר היה למראה עיני המחבר נרשם זמן פטירתו בשנת ת"א, אבל היה לו לשאול איך תתכן זאת הלא כל הנפטרים הנזכרים בפנקס נרשמו לפי סדר זמן פטירתם זה אחר זה והנרשם קודם קדם זמן פטירתו להנרשם אחריו, ועתה הגע בעצמך אם הרבה נפטרים אשר נרשמו אחרי הגאון בעל הב"ח ז"ל נרשם זמן פטירתם בשנת ת' איך א"כ יכול להיות כי זמן פטירת הב"ח ז"ל אשר נרשם קודם להם מאוחר לזמן פטירת הנרשמים

(1) תחת ספריו הבל ורעות רוח בתולדות הגאון ר' בעריש מייזלש ז"ל אשר תקין כמו נפש היפה, היה לו להוכיח את דברי ריבות אשר עברו בינו ובין הגאון החסיד ראש וראשון לכל חכמי ישורון פה קראקא מוה' שאול לאנדא זצ"ל אודות כסא הרבנות והמשכת המתלוקה במלחמתה של תורה אודות התמנות שוחט וסידור גט לאיש המכונה נפתלי זימל כאשר באו הרבנים ברוב ענין בספרן של צדיקים בשו"ת חמדת שלמה להגאון מווארשא ז"ל ובשו"ת חתם סופר להגאון מפרעסבורג ז"ל, ועיי' התמדת המחלוקת חלק לב העדה, חציה נמשכה אחר הגאון מוה' דוב בעריש ז"ל וחציה אחר הגאון מוה' שאול ז"ל והיו פה שני בתי דינים וכל אחד מהם היה אב לבית דינו, כאשר ימצא הקורא הדבר מכורר בקובץ מכתבי הרבנים המכונה מנחת קנאות, אשר הוציא לאור הרב המפורסם מוה' צבי הירש לעהרן מאמשרדום, וימי שנאתם כימי שבתם יחד על כס ההוראה והוא עד ר"ח סיון תרי"ד, כי אז הלך הגאון מוה' שאול ז"ל לאור באור החיים הנצחים, ואחרי אשר נסע מפה הגאון מוה' בעריש זצ"ל לשבת על כסא הרבנות בווארשא נבחר פה קראקא לרב בן של הגאון ר' שאול זצ"ל הוא הגאון המפורסם מוה' אלכסנדר סענדור לאנדא ז"ל בשכבו על ערש דווי, אולם לא ישב על כסאו, כי מקץ איוה שבועות בעוה"ג גברו העליונים ונשבה ארון הקודש.

אחריו. אולם באמת מי זה אשר לא יבין מתוך הפנקס כי בעל הכ"ה נפטר בשנת ת' והיה כתוב בפנקס בשנת תא"ה. כי כך כותבין אות ת' במילואו וכן נמצא שם בפנקס ברף ההוא איזה פעמים ונמחק האות האחרון הוא הו"ו מחמת יושן הכתיבה ונשארו רק ת"א, (כעת נמחק פרט השנה לנמרוס). וראיה ברורה כי נפטר בשנת ת' כי בפנקס הח"ק כתוב: נתבקש בישיבה של מעלה יום ד' כ', אדר"ו וזה לא יתכן בשנת ת"א כי אם בשנת ת', כי אז חל ר"ח אדר ביום ו' והמחבר המבקר אשר עיני שכלו הכו בסגורים לא נסה ללכת בדרישת קדמוניות" (לשון המחבר אל הקורא) העתיק כסומא בארובה את אשר מצא כתוב בלי דרישה וחקירה כלל.

ואחר הדברים האלה הנני לערוך מערכה מול ספר עיר הצדק להראות את אשר מראש הבטחת.

א) בתולדות הרמ"א אשר כותב תולדותיו ה' מו"ח הודה בעצמו שאין לו ידיעה ברורה משלשלת משפחתו היקרה וכתב "זולת בפנקס הח"ק מצאתי שהיה לו בת ושרה שמה וכמו שיערתי בנפשי היתה היא אשת הרב הנגיד מוה' וואַלף ז"ל שהיה חותן הש"ך ז"ל ושעל כן קרא בעל הש"ך להרמ"א ז"ל מורי חמי זקני עב"ל. והמחבר נושא כליו הלך אחריו בזה כסומא בארובה והוסיף בהערותיו באות י"ב בזה"ל: "בפנקס הנזכר מצאתי שהיה לו עוד בת אחת וז"ל ואת נשמת מרת דרעזיל בת הגאון מו"ה משה ר' איסרלש יום ב' למ"ד כסליו שהוא ר"ח שבת שש"ב אשת בונם ר' אברהם רייזלש (?) יובהרה מו"ז שם מביא שוב מספר קריה נאמנה שהגאון ר' לייזר גינצבורג היה חתן הרמ"א וע"ז סיים שם ו"לפי"ו היה לו להרמ"א מלבד שתי בנותיו הנזכרות למעלה עוד בת שלישיית אשת הנעלה ר' לייזר גינצבורג" עכ"ל המחבר, והנה שניהם מעו ושנו בזה, ה' מו"ח ואחריו גם המחבר המלקט, ושניהם אינם בקיאים בסדר הדורות. בראשון אשר שער הר"ר מו"ח כי האשה שרה בת הרמ"א הנזכרת בפנקס הח"ק היתה אשת הנגיד ר' וואַלף חותן הש"ך לא קלע אל המטרה, מלבד שהדבר רחוק מפאת אריכת הזמן, כי הרמ"א נפטר בשנת של"ב כנודע והנגיד ר' וואַלף חותן הש"ך מצאנו אותו חי כמאה שנים אחריו שהוא נתן לכסף מוצא להדפיס הש"ך על חו"מ אחר פטירת בעל הש"ך בשנת תכ"ג כמ"ש הרב ר' מאניש חתן הש"ך בהקדמתו לחו"מ שם, עוד זאת אוכיח ואערכה שהרב ר' וואַלף לא היה חתן הרמ"א רק בן נכדו של הרמ"א, והנני מציע פה לפנך קורא יקר דברים אשר יפיצו אור על הרכה אנשים מצויינים מדורות שחלפו.

דע כי הגאון הרמ"א ז"ל התחתן עם הגאון והגביר מוה' אברהם בן הר"ר יוסף מייזלש⁽²⁾ שהיה פרנס ומנהיג לעדת קראקא בזמן הרמ"א (ונפטר ז' מרחשון ש"ס לפ"ק כמ"ש בפנקס הח"ק) והיינו שמרת דרעזיל בת הרמ"א הנזכרת

(2) ומזה תדע לכוון מי הוא זה ר' אברהם ברי יוסף החתום בין חכמי קראקא בפנקס ר' מנחם קרמי שהעתיק הרב שוח"ה בסוף המחברת עיר הצדק צד 71, ונודע לנו עתה שהוא הגאון ר' אברהם מייזלש מחותנו של הרמ"א והוא חי עד שנת ש"ס לפ"ק.

בפנקס הח"ק נשאת להרב ר' בונם בן הגאון מוה' אברהם מייזלש, ודבר זה מפורש בפנקס הח"ק במקומו שם בזה"ל: "וא"ג האשה דרעזיל בת הגאון ר' משה איסרלס אשת בונם ר' אברהם מייזלש". מלבד זה היה לו להגאון מוה' אברהם מייזלש עוד שני בנים: הרב ר' ישראל מייזלש אשר אשתו מרת רייזל היתה בת הגאון ר' נפתלי הירש שור שהיה תלמיד וחבר להגאון הרמ"א כנזכר בתשובות הרמ"א הרבה פעמים והיה ג"כ רבו של הב"ח כנודע, והרב ר' ישראל זה עם אשתו נפטרו שניהם בירח אחד, הוא נפטר ח"י שבט שפ"ח והיא נפטרה כ"ד שבט שפ"ח (פנקס הח"ק שם) והבן השלישי להג"מ אברהם מייזלש הוא כמר יוסף מייזלש והוא נפטר ביום י"ז אלול שס"ו (פנחס הח"ק שם) והרב ר' בונם נפטר ט' אדר שפ"ד (פנקס הח"ק שם) וממנו ומאשתו מרת דרעזיל בת הרמ"א נשתלשלה המשפחה היקרה מייזלש בישראל המתיחסים אחרי אביהם הרמ"א ז"ל, ומהם גדולי הדור ומחברי ספרים יקרים, כמו הגאון מוה' רפאל מייזלש בעל תוספת שבת אשה בשער ספרו התיחס שהוא דור עשירי להרמ"א והרב הגאון מוה' עזיאל מייזלש בעל כרם שלמה ותפארת הצבי על מסכת כיצה והרב הגאון ר' נמע מייזלש בעל שו"ת קול שחל המחובר לספר שאגת אריה הישן והרב הגדול מוה' מאיר מייזלש בעל ספר הליכות עולם והרב הגאון ר' יצחק מייזלש בעל חוסן ישועות ובנו הרב הגאון מוה' בעריש מייזלש ז"ל אב"ד מקראקא, ועוד הרבה גאוני וגדולי ישראל בזמננו זה שהם ניני ונכדי הרמ"א ז"ל.

(ב) והנה האשה דרעזיל בת הרמ"א ילדה להרב ר' בונם מייזלש שני בנים אלופי התורה והם הרב ר' יצחק והרב ר' יהודא ליב, ושניהם בנו בתים בישראל, ונדבר בתחלה מן הרב ר' יהודא ליב מייזלש הוא הרב הגדול בעת"מ ס' מעמי המסורה והדושי אגדות הש"ס ונדפס באמשטרדם בשנת תפ"ח ע"י בנו הרב מוה' נחום מייזלש, ובשער הספר שם "ספר מעמי המסורה אשר חבר ותקן האלוף המרום מוה' יהודא ליב במהו' שמהה בונם בהגאון מוה' אברהם מייזלש נין ונכד של הגאון המפורסם מוה' משה איסרלש ז"ל" והרב ר' יהודא ליב זה החזיק בית הדפוס בקראקא אשר ירש מחותנו הרב ר' מנחם נחום במהו' משה מייזלש שהיה בעל הדפוסים פה ונדפסו על ידו הרבה ספרים יקרים פה ומהם הס' יש"ש על מסכת חולין אשר נדפס בהשתדלות הרב ר' משה בר' אלעזר אחיו של הרמ"א וחתן מהרש"ל ז"ל, וכן נדפס ע"י פה שו"ת הרמ"א בשנת ת' לפ"ק וספר זרע בירך בשנת ת"ו וספרי המשניות עם התו' יו"ט שהדפיס מחדש הגאון בעל תוס' יו"ט בעצמו פה מיד בכנאו לקראקא לשבת פה על כסא הרבנות בשנת ת"ד לפ"ק ועוד כמה ספרים יקרי ערך, ואחרי מות ר' נחום מייזלש בא בית דפוסו לחתנו הרב ר' יהודה ליב מייזלש זה, וגם הוא הדפיס פה הרבה ספרים יקרים ומהם גם הסמ"ע על חו"מ שנדפס פה פעם שלישית ושם עשה הקדמה בראש הספר והתם א"ע "הק' יהודא ליב בן החסיד כהר' בונם בן הג"מ אברהם מייזלש זצ"ל מקראקא" וכן נדפס על השער שם, והרב הגדול מוה' רפאל סופר בן הגאון מהר"ם בעל חלקת מחוקק היה בעל מגיה

בבית הדפוס שלו שנים רבות. כי הרב הזה בא לקראקא בשנת תח"י והתאכסן בבית חמיו וקנו הזקן הראש ומנהיג מוה' אברהם ישראל הענדלש ז"ל וישב שם בשוכה ובנחת (בהקדמה לחלקת מחוקק) ואולם רק שלש שנים הסתופף בצל חותנו הזקן. כי בשנת תכ"א י"ט חשונו נפטר הזקן הזה (ונרשם בפנקס הח"ק שהרב הישיש כמהו' אברהם ישראל הענדלש היה מנהיג הקהלה בקראקא יותר מחמשים שנה ונפטר בשם טוב) ובמשך הזמן נתמנה הרב ר' רפאל לדיין פה קראקא ונמצא התימתו על פסק ב"ד בין הדיינים דפה בפנקס הקהלה דפה והיה נכבד גדול בעירנו ובשנת ת"ל הוציא לאור ספרו של אביו הגאון בעל חלקת מחוקק בדפוס הרב ר' יהודא ליב מייזלש ובהשתדלותו כנזכר בהקדמה שם, ואח"כ בא עמו ג"כ בקשר החיתון ונפטר הרב ר' רפאל סופר ביום ב' ער"ח אלול לעת מנחת ערב ונקבר בלילה ליל ר"ח אלול בשנת תנ"ג לפ"ק (פנקס הח"ק שם) ונכדו אשר נשא שמו הוא הגאון מוה' רפאל מייזלש בעל תוס' שבת ואשר בהקדמתו חתם א"ע "אחד מבני בניו של הגאון בעל חלקת מחוקק והוא ג"כ דור עשירי להרמ"א ז"ל מצד הרב ר' יהודא ליב מייזלש שהיה בן בתו של הרמ"א ז"ל וכמו כן היה גם הגאון ר' יצחק מייזלש בעל חוסן ישועות (אבי הגאון ר' בעריש מייזלש אב"ד מקראקא ומווארשא) ממשפחה הרמה והנשאה הזאת הבאה ע"י קשר החיתון של הרב ר' יהודא ליב מייזלש עם הרב הגדול ר' רפאל סופר בן בעל חלקת מחוקק שכן נתייחס שם בספרו שהוא מנכדי הגאון בעל חלקת מחוקק ומגזע הרמ"א ז"ל ודי בזה כעת.

עתה שוב נשוב לדבר מעט גם מאחיו הראשון הרב הגדול ר' יצחק בן הרב מוה' כונם מייזלש. הוא היה נקרא ר' יצחק ר' בונמש מקראקא ונחג נשיאתו ברמה ראש ומנהיג בק"ק פינסק וזכה לשני שלחנות תורה וגדולה במקום אחד וגם לשני בנים גדולי ישראל. ואלה תולדות יצחק, בנו הראשון היה הגאון פאר הדור מוה' משה חתן הגאון מהרש"א ובעל המחבר ספר מהדורא בתרא, ובימי חורפו היה אב"ד בק"ק לובמלא ושם הסכים על הדפסת הש"ך על יו"ד שהדפיס המחבר בעצמו בקראקא בשנת ת"ז לפ"ק וכתב על המחבר שהוא חתן אביו הקצין מוה' וואָלף, ואח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק לובלין והגליל מטלא מקום חתנו הגאון מהרש"א ז"ל אשר היה ג"כ אב"ד בעיר ההוא וכמ"ש עליו הב"ח (שו"ת ב"ח החדשות סימן מ"ו) "והנה עמכם גדול הדור הגאון מוה' שמואל סג"ל אב"ד ור"מ דק"ק לובלין וכו'". והנה חתנו הגאון מוה' משה נחג שם ישיבתו ברמה והיה ראש גם לרבני גאונדי' ארצות פולין בזמן הוועד ובשנת תכ"ד כבר ישב על כסא הרבנות בק"ק לובלין מקום הוועד בעת ההיא, והיה הוא ראש הוועד אז, כן תמצא הסכמתו לספר עמודיה שבעה להגאון ר' בצלאל בן שלמה דרשן דק"ק סלוצק במדינת ליטא ושם נדפס הסכמות גאוני ארבע ארצות בהתוועדות קודש בלובלין י"א ניסן ביריד גראמניץ תכ"ד, וחתם ראשון הגאון מוה' משה במוה' יצחק מקראקא ושני לו הגאון בעל טורי זהב "דוד הוא הקטן במוה' שמואל אב"ד דק"ק לכוב" ואחריהם גם שאר גאוני הזמן

ההוא, ובשנת ת"ל לפ"ק הוציא לאור ספר מהדורא בתרא בצירוף חידושי הלכות מחותנו המהרש"א ז"ל ובראש הקדמתו שם "אמר משה בן האלוף המרום מוה' יצחק נקרא ר' יצחק ר' בונמש מקראקא" וניניו ונכדיו המה האחים הגאונים מוה' יוסף חתן הגאון בעל נודע ביהודא והיה אב"ד בק"ק פוזנא ולרוב צדקתו נוסף על גדולתו היה נקרא כפי כל ר' יוסף הצדיק ואחיו הגאון מוה' שמואל ז"ל שהיה אב"ד בק"ק מארנאפאל נקרא אחר פטירת אחיו הגאון ז"ל למלאות מקומו בק"ק פוזנא והיה שם אב"ד ושם הוציא לאור ספרו בית שמואל אחרון ב' חלקים וכתב בשער ספרו שם "שהוא נין ונכד מדור ששי להגאון מוה' משה בעל מהדורא בתרא דודר שביעי להגאון מהרש"א דודר שמיני להגאון הרמ"א" ובאמת שלא דק הרב המחבר הזה כ"כ בסדר יחסו, כי לפי החשבון היה הוא דור תשיעי להרמ"א ז"ל כי הגאון מוה' משה בעל מהדורא בתרא היה בן נכדו של הרמ"א כמו שזכרנו למעלה.

(ג) ואחיו של הג"מ משה בעל מהדורא בתרא היה הרב הגדול והגביר מוה' וואַלף חותן הש"ך ז"ל והיה ראש ומנהיג בק"ק ווילנא ואף הוא זכה לשני שלחנות תורה וגדולה במקום אחד, וגם בנו גם בן בנו היו גדולים בחכמה ובעישר, כי בנו הרב הגדול והקצין מוה' שמחה בונם גיסו של הש"ך היה גביר נכבד ושר חמשים, זקן ונשוא פנים ובנו כיוצא בו הרב והקצין מוה' משה פרנס הדור ונדיב לב, והוא אשר פזר מכספו לשארו הקרוב אליו ה"ה הרב הגדול מוה' יצחק כ"ץ בן בנו של הש"ך למען יוכל להוציא לאור הדפוס הס' גבורות אנשים ותשובות מהר"ם כ"ץ בשנת תנ"ז לפ"ק (בהקדמה לס' גבורות אנשים) וחתנו של הגביר ר' וואַלף הנזכר היה הגאון הנודע מוה' שבתי כהן ז"ל בעל הש"ך, ובתחלה היה הש"ך מתכבד בחמיו ונתיחם על שמו, שכן נמצא בדפוסים הקודמים שנדפס הש"ך על יו"ד בזה"ל "ספר אשלי רברבי על שם החיבור משני מאורות הגדולים שם האחד מורי זהב מהגאון מוה' דוד במוה' שמואל וכו' ושם השני שפתי כהן אשר חבר המאור הגדול הרבני פ"ה ע"ה נ"י, מזה בן מזה מוה' שבתי נ"י בן הגאון הגדול מוה' מאיר בן האלוף מוה' משה כ"ץ, חתן האלוף המרום הראש ומנהיג מוה' וואַלף נר"ו מווילנא בן התורני החכם הגדול מוה' יצחק בונמש נר"ו מק"ק פינסק" (דפוס קראקא שנת ת"ז דפוס ווילמערשדאָרף שנת תל"ז) ושם נדפסו הסכמות על הדפסת הש"ך משמונה עשרה גאונים המצויינים שבדורו ההוא וכתובם גם הגאון מהר"ם בעל מהדו"ב אחי חותן הש"ך וכתב עליו וז"ל: האמת יורה דרכו שהאלוף המרום פ"ה ע"ה נ"י מוה' שבתי בן הגאון הגדול מוה' מאיר כ"ץ ז"ל חתן אחי הקצין במוה' וואַלף נר"ו חבר ספר מופלא ונחמד בעיני כל רואיו האיר עיני ישראל בפירושו ובהוראותיו וכו' עכ"ל ואחרי פטירת הש"ך היה הגביר ר' וואַלף מתכבד בכבוד חתנו הש"ך ז"ל ועזר מכספו להרב מוה' מאַניש חתן הש"ך להדפיס הש"ך על ש"ע חו"מ כנזכר בהקדמה שם (3).

(3) ומתולדות הש"ך כבר נודע כי משפחתו היא אשכנזית, ואבי אביו הרב הגדול מוה' משה כ"ץ היה רב אבי"ד בעיר דאנהויזען הסמוכה לעיר אנשבאך בקרינת בייערן (בהקדמה לס' משה כ"ץ

(ד) מכל האמור למעלה תראה ברור, קורא יקר, כי הרב הנגיד ר' וואַלף הותן הש"ך ואחיו הגאון מוה' משה בעל מהר"ב היו בניו של הרב הגדול מוה' יצחק ז"ל שהיה בן הרב מוה' שמהה בונם ז"ל ור' בונם זה היה בן של הג"מ אברהם מייזלש וחתן הרמ"א ז"ל וא"כ היה ר' וואַלף הג"ל בן נכדו של הרמ"א, והמחבר עיר הצדק שהעלה בחקירותיו שר' וואַלף הותן הש"ך היה חתנו של הרמ"א לא העיר בצדק והראה למדי שלא נסה ללכת בדרישת קדמוניות ואינו בקי בסדר הדורות כלל.

(ה) עוד תשוב ותתפלא על דרכו הנמהר, כי נחפו לחרוץ משפט ולהחליף גברא בגברא, וגם להרכיב שני אנשים שונים ורחוקים זה מזה לעשותם לאיש אחר, כאשר כמעט בכל דף ודף הוא עושה חילופים וזיזופים והעלמות ומרבה קושינות ותירוצים ע"ד פלפול ובלבול עד אשר יקוץ הקורא בס. ראה לדוגמא בהערותיו צד 33 בהערה ל"ד שם מציג לפנינו את בעל מצבות קודש לצחק בו ולשפוך עליו דברי בוז וקלון וצועק בקול גדול שכל דבריו הוא והכל יען מה? יען כי לא ידע להזכיר שהסמ"ע היה אב"ד בעיר לאדמיר, וכותב עוד שם

ארך כוש"ך) ובנו הגאון מוה' מאיר כ"ץ בא משם למדינת ליטא, והוא חותם א"ע תמיד בחשובותיו בשם "מאיר כהן אשכנזי" (בסוף ספר גבורות אנשים) ובנו הש"ך חותם א"ע תמיד ע"ש אביו הג"מ מאיר שהיה מפורסם ברור, ומגאוני חכמי הדור ההוא חברו של הגאון ר' העשיל מקראקא ובעל מגיני שלמה ובעל חלקת מחוקק כנודע, וחתנו של הש"ך, הראשון היה הרב ר' מאַניש הנזכר שהדפיס את הש"ך על הוי"מ כנזכר בהקדמה שם, וחתנו השני הוא הרב הגאון מוה' אהרן מנוע צבי שהיה אב"ד דק"ק לונשיץ, ובן בנו אשר נשא את שמו הוא הרב הגאון מוה' אהרן שהיה ראב"ד בק"ק בערלין אשר הוציא לאור הס' ארך כוש"ך על מנייד עם הגהותיו הנקראים בשם מנחת אהרן ובן הגאון הש"ך הרב הגאון מוה' משה כ"ץ אשר הוציא לאור הס' נקודות הכסף עם הגהותיו ונפטר גם הוא בחצי ימיו כמו אביו הגאון הש"ך ז"ל, כי לאחר פטירתו נשאת אשתו להגאון מוה' משה אב"ד ורי"מ דק"ק מינסק שנפטר בשנת תני"ו לפ"ק (בהקדמה לספר גבורות אנשים) ובנו של הג"מ משה כ"ץ היה הרב הגדול מוה' יצחק כ"ץ שהוציא לאור הס' גבורות אנשים והוא הוליד את הגאון החרוף מוה' דוב בעריש הכהן שהיה יושב על כס ההוראה בק"ק אפמא, והוא אבי האחים הגאונים ה"ה מוה' יצחק הכהן אב"ד בק"ק סטאבניץ וק"ק פינטשוב ואחיו ותלמידו מוה' אברהם אבלי הכהן בעל שו"ת כתר כהונה וגם הוא היה אב"ד בק"ק סטאבניץ ובק"ק פינטשוב, ואף הוא זכה לבן גדול בתורה הגאון מוה' דוב בער שהיה אב"ד בק"ק ראקוב ומנוחתו כבוד פה קראקא בשנת תקע"ה והגבירה הרבנית מרת אסתר בת הגאון בעל כתר כהונה היתה אשת הגאון הנודע מוה' אלעזר בעל שו"ת שמן רוקח וס' שערי דעה, ואמנם הגאון מוה' יצחק הכהן אחיו ורבו של בעל כתר כהונה זכה כי בנו הרב הגאון מוה' דוב זאב מלא את מקומו להיות אב"ד בק"ק פינטשוב והוא אבי שלשלת האחים הרבנים ה"ה הרב מוה' אברהם אבלי כ"ץ ראפאפורט אב"ד בק"ק מארנא, אשר בנו הרב הגאון מוה' ישראל כ"ץ יושב על כסאו שם כעת, ואחיו הרב מוה' שלמה הכהן אב"ד בק"ק שמעקמישין וראב"ד פה קראקא ונפטר בשנת תרי"ח, ואחיו הרב מוה' ישראל כהן ראפאפורט שהיה אב"ד בק"ק אלכסנדר ואחיו בק"ק פינטשוב וכעת בנו הרב מוה' שאול יושב על כסאו שם, ועוד היתה בת להגאון ר' יצחק הכהן אחי בעל כתר כהונה והיא האשה הגבירה והרבנית מרת מאליה אשת הרב הגאון מוה' יצחק מייזלש אב"ד דק"ק קאמניץ בעל ספר חוסן ישועות והיא ילדה לו את הגאון מוה' דוב בעריש מייזלש ז"ל אשר היה אב"ד פה קראקא ולעת זקנתו נתקבל לאב"ד בק"ק ווארשא.

בוז'ל: ופה נעיר עוד על שגיאה בלתי נאותה בעמוד ההוא. ששם העיר על שגיאות החכם בעל קריה נאמנה אשר ממנה יראה כל קורא מהירת הכותב אשר על הרוב ירבה אמרים ומרדף רקים דברי שוא נוסדים על קו תוהו ואבני בוהו, ובכלל אינו יודע בחכמת הבקורת בנוגע לענינים שהוא כותב בספרו בין ימינו לשמאלו, וכמה אינו יודע מה הוא שח, שמה בהעתיקו את מצבת הרב מוה' ישראל איסר בהרב מוה' שמחה בונם אשר נפטר בשנת ת"ה נתן שמחה בלבו למצוא פעם שנית שגיאה בספר קריה נאמנה נוסף על השגיאה בדבר מהר"ץ, כי החכם פין עמוד ק"ב כתב "הרב מוה' שמחה הנקרא בונם מווילנא שיצא לגור בקראקא והיה אחד מגדולי נכבדיה ומצאתי חתום על כתב הרבנות שנשלח מק"ק קראקא אל הגאון בעל תפארת למשה משנת ת"מ, וחותם בלא"א החסיד מוה' אברהם זללה"ה עב"ל בעל ק"ג, וע"ז כתב בעל הספר מצבות קודש: "ובאמת שמעו וטעה בזה כי לא ידע כי מנחת הגאון ז"ל הוא פה לבוב כי היה ראש מתיבתא פה" והעתיק שם נוסח מצבתו "מוה' שמחה בונם במוה' אליעזר מק"ק קראקא" וקשה כי פה נזכר שם אביו אליעזר ובעל ק"ג מזכיר שם אביו אברהם ואולי היה לאביו ב' שמות עב"ל בעל מצבות קודש, וע"ז כתב בעל עיר הצדק בוז'ל: ומה אמולה לכתו לחשוב כזה ולא ראה כי ר' שמחה בונם במוה' אליעזר ר"מ בלבוב ור' שמחה בונם במוה' אברהם מקראקא שני אנשים נפרדים זה מזה אשר חיו בזמנים נפרדים ולא קרב זה אל זה, כי הראשון חי יותר מששים שנה ואולי עוד טרם לידת השני וכו' ובעל מצבות קודש קא דריש בשמא ר' שמחה בונם ר' שמחה בונם בגז"ש ועליו צעירים יצחקו עכ"ל החזן המלגלג, ואתה הקורא סלח נא על כי העתקתי לפניך גם כל דברי בוז וקלון אשר כתב המלקט הזה על בעל מצבות קודש, כי כמו רגע תשוב ותראה אשר כל מליצותיו האלה עד מהרה אל חיקו תשובנה, ראה נא קורא יקר מה שכתב המלגלג הזה שם למטה בהגה"ה "אחרי כן נודע לי מי הוא זה מוה' שמחה בונם במוה' אברהם אשר חתם א"ע בתוך נכבדי קראקא על כתב הרבנות שנשלח בשנת ת"מ להרב בעל תפארת למשה ונודע לי, כי היה נקרא מייזלש והוא היה אבי המדפיס מוה' יהודא ליב אשר היה לו בית הדפוס בקראקא ועל שער הסמ"ע דפוס קראקא וכן בהקדמת המדפיס שם חתם א"ע הק' יהודא ליב בן החסיד במוה' שמחה בונם בהג"מ אברהם מייזלש צ"ל מקראקא חתן המנוח מוה' מנחם נחום מייזלש מקראקא עכ"ל המחבר, והנה ממוצא דברינו למעלה בתולדות הרמ"א תראה כי גם המלגלג הזה העוסק בחכמת הבקורת הרכיב פה שני אנשים נפרדים ורחוקים זה מזה כששים שנה ועשה אותם לאיש אחד, כי כבר הראיתי למעלה שהרב ר' שמחה בונם בן הג"מ אברהם מייזלש אבי המדפיס ר' ליב מייזלש נפטר מ' אדר בשנת שפ"ד (נפנס הח"ק דפה) ואיך אפשר שבשנת ת"מ שהיא קרוב לששים שנה אחרי פטירתו יצא מקברו לבא על החתום גם הוא בין נכבדי קראקא בתוך כתב הרבנות ששלחו הנכבדים לבעל תפארת למשה אשר היה בן בתו של הגאון מוה' העשיל שהיה אב"ד

פה קראקא ונפטר פה בשנת תכ"ד כנודע, ובע"כ כי שנים היו, ובעל עיר הצדק לא ידע בין ימינו לשמאלו, ועתה קח נא ידידי הקורא את כל המליצות וכל דברי בוז ונאצות אשר העתקתי לפניך למעלה מדברי החזן המלגלג על בעל מצבות קדש ותן אותם על ראש המלגלגותאמר לו "כן משפטך אתה חרצת", ועתה בא נא אתי, קורא יקר, ואראך את משפט המחבר עיר הצדק, זיפיו וחילופיו וחסרון ידיעתו ושקידתו עד קצה האחרון ותשתומם:

בהערותיו צד 19 הערה י"ג ז"ל: "נביא בזה דברים מעמים מתולדות הרב מוה' פנחס הורוויץ" ובאמצע דבריו שם: "והיה בן הגביר מוה' זלמן ישעיה מפראג (?) (גלעד עמוד ס"ז) "והיה ראש לרבני (?) ד' ארצות וכו' והוא הסכים בהיותו בפראג על פסק הגאון מהר"ל מפראג (?) וראה מ"ש הרב בעל נחלת שבעה סימן כ"ז: "וכ"כ כל גאוני פראג על הסכמת הפסק של מהר"ל פסק הנ"ל והם הגדולים מוה' ישעיה סג"ל ומוה' אפרים ובעל תוס' יו"ט ומהו' פנחס הורוויץ ועוד שאר הגדולים "ונמצא בלעדו עוד רבים בשם זה לכן הדורש אחר קורות חייו צריך להיות מתון בחקירותיו ולא כאשר חשבו רבים, כי הוא בנה את בית הכנסת בפראג רק אחיו הגביר מוה' אהרן משולם הורוויץ בנה אותה כאשר כתוב בלוח הבית הכנסת שם" עכ"ל המלקט, והנה כל דבריו בזה בנויים על קותוהו ואבני בוחו, לא זה הדרך ולא זו העיר (הצדק) כאשר אברר: בראשון מ"ש שר' פנחס הורוויץ גיסו של רמ"א היה בן הגביר מוה' זלמן ישעיה מפראג וציין לעיין גלעד צד ס"ז, אמת הדבר שהחכם האק כתב כן, אולם עליו אין לתמוה, כי לא היה לו מקור אחר רק מה שנמצא כתוב בספר מגלת איבה להגאון בעל תוס' יו"ט בזה"ל: "מצאתי באחת מהניירות ממה שכתבתי לזכרון דברים אשר שמעתי מפי איש גדול מק"ק קראקא ה"ה נשיא בישראל חכם גדול בתורה ובמילי דעלמא ויושב בראש מנהיגי ארבע ארצות (המלקט שנה והעתיק שהיה ראש לרבני ד' ארצות) שבמלכות פולין נודע בישראל בשם מוה' פנחס בן הקצין והראש מוה' זלמן ישעיה ז"ל סג"ל מפראג ממשפחת הורוויץ" עכ"ל, אבל המלקט בעל עיר הצדק העמיד עצמו על במת ישחק והראה לעין כל חסרון ידיעתו ושקידתו, כי סמך עצמו כסומא בארובה על החכם האק ועל מעות סופר הנמצא בספר מגלת איבה, והלא היה למראה עיני המחבר הפנקס דח"ק דפה ומביאו לפעמים ועינים לו ולא ראה מה שנמצא שם אודות הרב ר' פנחס הורוויץ בזה"ל: "ואת נשמת האשל הגדול הראש ומנהיג הישיש הזקן מוה' פנחס סג"ל בן החבר ר' ישראל, נפטר י"ז טבת שע"ה לפ"ק" וכן נמצא תחת ידי ספר התקנות מעיר קראקא אשר יסדו פרנסי ומנהיגי העיר בשנת ש'ל"ה, ובשנת שני"ה חתם עצמו הרב מוה' פנחס בראש מנהיגי העדה בזה"ל: "נאום פנחס הקטן מבית לוי בהר"ר ישראל זללה"ה הורוויץ" הנך רואה ברור כשמש, כי אביו של ר' פנחס הורוויץ היה ר' ישראל הורוויץ אשר נולד ונר ונפטר בפראג והיה בן הקצין והראש מוה' זלמן ישעיה הלוי הורוויץ מפראג, והעתק החרות על מצבת קבר של ר' ישראל הנ"ל בפראג

נמצא בגל עד צד 42 ס' 89 בזה"ל: הר"ר ישראל בן זלמן ישעיה הורוויץ הלוי זלה"ה ת"נ צ"ב"ה ונפטר י"ד תשרי של"ג והוא התחתן את הנגיד והקצין ר' ישראל איסרלש ז"ל מקראקא, כי בנו מוה' פנחס נשא את מרת מרים בילה בת ר' ישראל איסרלש, ונחקק על מצבת קברה הסמוך לקבר הרמ"א אחיה מרים אחות משה ואהרן" ובפנקס בית הכנסת של הרמ"א נרשמה "הזכרה לנשמת האשה הגבירה מ' מרים בילה בת הקצין ר' ישראל איסרלש ז"ל בעבור שבעלה הגאון מוה' פנחס סג"ל הורוויץ נדר צדקה בעבור הזכרת נשמתה" ור' פנחס הורוויץ דר פה קראקא מעת חתונתו עדי הלך לאור החיים הנצחיים, ואחרי הדברים האלה, כל איש יבין כי נמצא ט"ס בספר מגלת איכה ותחת הכתוב "בן" מוה' זלמן ישעיה צ"ל "גכד" מוה' זלמן ישעיה, ור' אהרן משולם הורוויץ אשר בנה הבכה"ג בפראג היה אחיו של ר' ישראל וודו (לא כאשר כתב המלקט "אחיו" של ר' פנחס הורוויץ).

ומ"ש המלקט: "והוא ר' פנחס הורוויץ גיסו של הרמ"א) הסכים בהיותו בפראג על פסק הגאון מהר"ל מפראג, וראה מ"ש הרב בעל נ"ש ס' כ"ז וכ"כ כל גאוני פראג על הסכמת הפסק של מהר"ל פסק הג"ל והם הגדולים מוה' ישעיה סג"ל ומוה' אפרים ובעל תוס' יו"ט ומוה' פנחס הורוויץ ועוד שאר גדולים" הנה מספר השקרים כמספר המלות, וחזון המלקט לרב מרדונוי להזהיר את הדורש אחר קורות חי' ר' פנחס הורוויץ שיהיה מתון בחקירותיו, כי נמצא בלעדו עוד רבים בשם זה, נפל בעצמו בפח השגיאה, כי בשגעונו או בשגיונו הרכיב שני אנשים נפרדים זה מזה והציג אותם לפנינו לאיש אחד. שר' פנחס זה שהיה גיסו של הרמ"א הוא אותו שהסכים בפראג על פסק דין בתוך גאוני פראג ושאליו כוון הרב בעל נ"ש במ"ש וכ"כ כל גאוני פראג והמה הגדולים מוה' ישעיה וכי' ומוה' פנחס הורוויץ, היעלה על רעיון איש בר דעת לאמר, כי הרב מוה' פנחס גיסו של הרמ"א אשר מעת חתונתו אשר בא מפראג עכ"פ קודם שנת ש"ל דר עד יום מותו בקראקא ורק פעם אחת מצאנו (וכפי עדות הגאון בעל תוס' יו"ט במגלת איכה שלו) שהיה בפראג כאורח נוטה ללון, ואולי בא לשם על איזה ימים להשתטח על קברי אבותיו, הסכים אז בהיותו בפראג על פסק דין בין גדולי דייני מו"ש דשם והגאון בעל נ"ש פורט ומונה אותו בין גאוני פראג שכתב "וכן כתבו כל גאוני פראג" ופורט ומונה אותם כשמותם וכותב והמה הגדולים מהר"י סג"ל ומוה' אפרים ובעל תוס' יו"ט ומוה' פנחס הורוויץ, ומדוע לא נאמר האמת הפשוטה והקרובה לנו מאד, כי כוונת הגאון בעל נ"ש על הגאון מוה' פנחס הלוי הורוויץ אשר היה מורה הוראה ודיין מו"ש בפראג עד שנת ש"פ, ובשנה נתקבל לאב"ד בפולדא במדינת אשכנז ובסוף ימיו שב לפראג והיה שם דיין מו"ש עד יום מותו (ראה גל עד בהערות החכם האק צד 60 סימן 138) ונפטר בפראג יום ב' י"ג חשוון ת"ד לפ"ק ועל מצבת קבורתו (הועתק בגל עד צד 70) כתוב בזה"ל: "ה"ה הגאון הגדול האלוף המרומם מוה' פנחס הורוויץ סג"ל אשר היה כמה שנים אב"ד ור"ט במדינת אשכנז וגם פה

פראג מורה הוראה ודיין מו"ש" ובלתי ספק אליו כוון הגאון בעל נחלת שבעה בחשבו אותו בין גדולי דיני מו"ש בפראג ולא אל ר' פנחס הורוויץ גיסו של הרמ"א.

גם מ"ש המלְקֵט "שהסכים על פסק הגאון מהר"ל מפראג" ג"כ שקר וכזב, ואשר ציין לעיין בספר נחלת שבעה שכתב: "וכן כתבו כל גאוני פראג על הסכמת הפסק של מהר"ל פסק הנ"ל". פה נעלמה מאת מחבר עיר הצדק הקריאה הפשוטה בספר נ"ש שעסק בו וצעירים יצחקון עליו, כי העתיק כסומא בארוכה ושומה אינו מרגיש בדברי הנ"ש במ"ש: "וכן כתבו כל גאוני פראג על הסכמת הפסק של מהר"ל פסק הנ"ל" דלמה כתב "פסק פסק" שתי פעמים? ואנן מה נענין אבתריה? שמיא שפיל לרישא! לראש דברי הנ"ש שם סי' כ"ז שכתב בזה"ל: תחלה אביא דברי מהר"ל פסק בפסק שלו שחבר הנקרא דמיון אריה ומשם יתבאר שאילתנו" ומרישא תלמוד על הסיפא מ"ש הנ"ש בסוף דבריו "וכ"כ כל גאוני פראג על הסכמת הפסק של מה"ל פסק הנ"ל" שתחת המלות "מהר"ל פסק הנ"ל" צ"ל "מהר"ל פסק הנ"ל" ובדפוס נשמט אות יו"ד⁴). ועכ"פ תראה מזה כי המחבר עיר הצדק לא ידע בין ימינו לשמאלו בכתבו שמהר"פ הורוויץ גיסו של הרמ"א הסכים על פסק דינו של מהר"ל מפראג, לא היה ולא נברא! ואנכ אעיר כי הרב מוה' פנחס הורוויץ גיסו של הרמ"א היה דודו של הגאון בעל קקיון דיונה והגאון הזה מביאו בסוף חידושו למסכת מגלה בזה"ל: "בימי חורפי בקראקא שמעתי מפי דודי הזקן ה"ה מוה' פנחס סג"ל הורוויץ וכו'" ונראה שאביו של בעל קקיון דיונה הרב מוה' ישעיה תאומים מפראג היה חתן ר' ישראל הורוויץ אביו של ר' פנחס גיסו של הרמ"א⁵).

4) והנה ידוע שמהר"ל מפראג איננו מהר"ל פסק והוא הוא שחבר ספר דמיון אריה ומקום מגורו היה בק"ק ניקלסבורג וכמו"ש בשפתי ישנים מערכת ד' בזה"ל "דמיון אריה ממהו' ליב פסק מניקלסבורג דפוס פראג שלום" לפ"ק ומשפחת פסק ידועה היא וכן נדפס בשו"ת בי"ח התרשות סי' ע"ו תשובת הגאון מוה' יעקב בהר"ר יהודא פסק ז"ל, ובמשך הזמן באו מניקלסבורג ממשפחת פסק לגור פה בעירנו קראקא והיו מנכבדי העיר ואצילות ומצאתי אותם חתומים בין הגבאים ובעלי התמנות בפנקס הקהל פה, בשנת תרל"ד כ"ג ניסן חתם א"ע הקי' יוסף אברהם בלא"א מוה' יעקב פסק מניקלסבורג והוא בא עה"ה בחברת הרב הגאון מוה' משה ראבי"ד דפה בהגאון בעל מוגיני שלמה, ואח"כ בשנת תמ"ג בא על התתום בנו הרב הקצין ר' אברהם יעקב במוה' יוסף אברהם פסק בתור פרנס דהאלופים הגבאים, ובזמן מאוחר בשנת תפ"א חתם א"ע הדיין הרב הגדול מוה' אברהם יעקב במוה' יוסף אברהם פסק והוא חתום על פסק דין בין הגאונים בד"ץ דפה קראקא.

5) ואשר נודע לנו מתולדות הגי"מ פנחס הורוויץ גיסו של הרמ"א הוא כי הגאון הזה מלבד בנו הרב מוה' שמואל ז"ל אשר הרפיש הש"ע בקראקא בשנת ש"ע"ה ונפטר ביום ג' י"ג תמוז שנת שפ"ב (פנקס הח"ק דף ע"ח) ובנו מוה' יצחק נפטר בוועין יום ב' י"ז שבט שצ"א (פנקס הח"ק דפה) בא ג"כ בקשר החיתון עם הגאון והשר הכפרדם בדורו נגיד ומצוה לעמו מוה' שאול וואָהל בן הגאון מהר"י מינץ בן הגאון מהר"ם מפאדווא, כי הגאון מוה' מאיר וואָהל שהיה אבי"ד בקי"ק בריסק דלויטא בן הגי"מ שאול וואָהל לקח לו לאשה את בת הגאון מוה' פנחס סג"ל הורוויץ גיסו של הרמ"א (בהקדמה לעין יעקב דפוס אמשטרדם שנת תמ"ד ובהקדמת ספר פי שנים הוא פירוש הרא"ש על סדר זרעים אשר הוציא לאור הרב ר' אלישע

צד 24 בתולדות הגאון מהר"י כ"ץ. ג'יסו (של בעל שארית יוסף) היה הג"מ משה איסרל"ש, ונעלם ממני באיזה אופן היה ג'יסו אם אשתו של זה היתה אחותו של רעהו, או שנשאו שתי אחיות" — הדבר ידוע כי הגאון רמ"א ז"ל אחרי מות אשתו הראשונה בת הג"מ שכנא מלובלין לקח לו לאשה אחותו של הגאון בעל שארית יוסף (ראה הקדמת הרב ר' אלישע ז"ל המוציא לאור ספר פי שנים הוא פירוש על סדר זרעים להרא"ש נדפס בק"ק אלטונא בשנת תמ"ט ה').

ז"ל בק"ק אלטונא בשנת תמימ"ח) והיו לו להגאון מוה' מאיר וואָהל אב"ד דק"ק בריסק דליטא שהיו כמות נשואות לשני גדולי הדור, האחת נשאת להגאון המפורסם מוה' משה ז"ל אב"ד דק"ק לוצק חותנו של הגאון הגדול מוה' אברתם ז"ל שהרביץ תורה בישראל מן חמש ועשרים שנה עד ציו שנים ויאסף אל עמו בק"ק לונטשיץ שהיה אביו של הרב הגדול מוה' אלישע ז"ל בעה"מ ספר קב ונקי על משניות בהסכמת רבו הגאון מוה' יוסף שמואל מקראקא אב"ד בפ"פ דמיינ והוציא לאור ספר פי שנים הוא פירוש הרא"ש על סדר זרעים (בהקדמת ספר פי שנים הנ"ל) ובתו השניה של הגאון מוה' מאיר וואָהל הג"ל נשאת להגאון מוה' יונה תאומים בעל קקיון דיונה (בהקדמה לעין יעקב שם) שהיה בתולה אב"ד בק"ק הורדנא (ושם הסכים על הש"ך יו"ד שנדפס בשנת ת"ו ותתם א"ע יונה בן מוה' ז"ל תאומים מפראג) ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק מייץ ונפטר שם, והוא הוליד ארבעה בנים גדולים בתורה ובחכמה ובת אחת. בנו הראשון הוא הרב הגדול מוה' ישראל תאומים והשני הוא הגאון מוה' יצחק מאיר אשר נתחדש לו שם הכינוי "פֿרענקיל" והוא הוציא לאור מתרש הספר עין יעקב כליל בהדרו עם כל המפורשים ברפוס אמשטרדם בשנת תמיד וקרא אותו בשם "כתנות אור" ע"ש תורתו של ר' מאיר והשלישי הרב הגאון יהושע פייבל תאומים, והרביעי הרב הגדול מוה' יעקב תאומים חתן הקצין מוה' אנשול שולחאָף מפראג כפי אשר זכרם כלם הגאון מהר"ם פֿרענקיל בהקדמתו לעין יעקב שם, והנה הגאון מהר"ם פֿרענקיל מהגדל בין גדולי חכמי ק"ק מייץ בבית אביו הגאון ז"ל ובהיותו בן שמונה עשר לחופה לקח לו לאשה את בת הקצין והגביר הרב הגדול מוה' משה מירלש שהיה ראש ומונהיג בק"ק ווינא, ובעת הגירוש מווינא בשנת ת"ל לפ"ק הלך גם הוא בגולה עם חותנו הגביר הנ"ל (בהקדמה לעין יעקב שם) ונתקבל אח"כ לאב"ד ור"מ בק"ק סלוצק במדינת ליטא שהיתה אחת מחמשי ראשי קהלות דמדריגת ליטא, ובשנת תנ"א בא גם הוא על החתום בין הגאונים רבני הוועד בעיר האמסק להסכים על הדפסת ספר דעת חכמה להגאון המוכיח מוה' יהודא ליב מק"ק פינסק ושוב נתקבל הגאון מהר"ם פֿרענקיל לאב"ד בק"ק פינסק ואו הסכים בשנת ת"ס על ספר ראש יוסף על מסכתות בין רבני הוועד בק"ק סעליץ, וכן הסכים שם על ספר כבוד חכמים להרב מוה' וואָלף שהיה דיין בפנימשוב ואח"כ נעשה אב"ד בעיר המעליניק ומונא בב"ש אהע"ז סי' מ"ה והנה אחיו הרב הגאון מוה' יהושע פייבל תאומים עוד בימי עלומו היה גדול בתורה וספרא רבא כמו שהעיד עליו אחיו מהר"ם פֿרענקיל בהקדמה לעין יעקב שם, והוא היה חתן הגאון הגדול מוה' אריה ליב אב"ד דק"ק קראקא שהיה ג"כ חותן הגאון בעל בית שמואל על אהע"ז הנודע (בהקדמה לספר תפארת שלמה על זמנים ומועדים) והוא הוליד שני בנים ובת אחת, הבן הראשון הוא הרב הגאון מוה' אריה ליב תאומים אב"ד דק"ק קרעשוב ושם מנחתו כבוד, הוא אביו זקנו של הגאון הגדול מוה' ברוך פֿרענקיל תאומים אב"ד דק"ק לויפניק בעל ספר ברוך מעם (מפי בן בתו הרב מוה' צבי הירש שיק נ"ו מפה) והבן השני הוא הגאון הנודע איש ח"י מוה' חיים יונה תאומים אביו הגאון מוה' יצחק יוסף תאומים שהיה אב"ד פה קראקא בשנת תק"ד והוא אז צעיר לימים ונסע מזה מאיזה סבה להיות אב"ד בק"ק ברעסלוי מקום אבותיו והיו לו תורה וגדולה במקום אחר, וגם האריך ימים על ממלכתו שם, כי בשנת

עוד תראה קלות דעת של המלמט בעל עיר הצדק להרכיב אנשים נפרדים ממקומות שונים ולעשותם אחד בצד 4 מספרו וז"ל: הגאון ר' משה לאנדא אשר היה מבית דינו של הרמ"א (ראה בשו"ת הרמ"א בכמה מקומות) אודותיו יהיו רוב דברים אך למחסור כי נודע אשר לא היה לא אב"ד ולא ראש ישיבה רק דיין כמבואר שמה, אולם בהיותו גדול בדורו וגדול בעיני הרמ"א אשר בכבודו לרוב יתיימר נביא בזה דברים מעטים הנודעים לנו ממנו. הוא היה יליד ארץ אשכנז מעיר לאנדא כאשר יעיד עליו שמו וכאשר כתוב על מצבתו "מלאנדא" וכן כתב עליו מהרש"ל (שו"ת הרמ"א סימן ס"ז) ובמסרם באו אל עיר קראקא היה מדייני העיר פראג וראה בשו"ת הרמ"א סימן נ"ו מ"ש הגאון מוה' אליהו מנחם חלפן מעיר וויניציאה וכו' והוא בא לאיזה סבה לא ידענו שחרה לעיר קראקא בין שנת ש"י לש"ח, כי בשנת ש"י היה עוד בפראג ואז בשנה ההיא כתב עליו רא"ם חלפן את הדברים המובאים למעלה, ובשנת ש"ח כבר היה בקראקא כאשר נראה מתשובת רמ"א סי' י"ב ומתשובות שארית יוסף סימן ע"ז, ועוד בשנת ש"י כתב עליו רא"ם חלפן את התוארים "זקן וישיש" וא"כ האריך ימים מאד, כי ידענו שהלך לאור החיים בשנת שכ"ז ונודע לנו מכת אחת שהיתה לו וגיטל שמה והיתה אשת הקצין מוה' יעקב מנחם בשנת שנו' בקראקא כמ"ש בפנקס הח"ק דף נ"א ע"א עכ"ל המלמט, והנה האמת אנ"ד ולא אכחד כי במקום הזה יפה עשה שלא הרבה דברים, ע"כ לא הרבה ג"כ שקרים וזיופים, ולוא עשה כן בכל ספרו כי אז לא הרבה עלינו את המורח הזה, אמנם גם בדבריו המעטים האלה לא נמלט מן העלמה ושגיאה וקלות הדעת כפי אשר יבורר לפניך בזה. (א) הראית מימך איש כותב תולדות גבר

תק"ד כבר היה אב"ד בברעסלויא ושם הסכים על הדפסת מוגיני ארץ בדפוס דיהרנפֿורט, ובשנת תקמ"ח הסכים שם על ספר השאלות להגאון ר"י בערלין ועל סי' שמלת בנימין להגאון ר' בנימין וואלף כהן אב"ד דק"ק פאפא וגם בא בקשר החיתון עם הגאון ר' עקיבא איגר הראשון בעל משנת דר"ע שהיה אב"ד בק"ק צילץ ובק"ק פרעסבורג, כי בנו הרב הגאון מוה' וואלף איגר שהיה אב"ד במדינת שלעזיען ואח"כ בק"ק לייפניק היה חתנו בעל בתו כאשר זכר מוה' בן אחותו הגאון הנודע ר' עקיבא איגר השני אב"ד ק פוזנא בתשובותיו, ובהו של הרב ר' יהושע פייבל תאומים היתה אשת הגאון מוה' שלמה אב"ד דק"ק פינטשוב בעהמ"ם יקהל שלמה, והוא המובא בס' לוחות העדות ובשנת תק"ל לפ"ק היה אב"ד בק"ק שרה חדש והסכים שם על הספר ברכת יעקב על הוי"ו וחתם א"ע "הק' שלמה חונה פה ק"ק שיה ובאמן בית ישראל גדליל קראקא" וחתנו היה הרב ר' אריה ליב אב"ד שרה חדש אביו של הרב מוה' שלמה כהן בעל תפארת שלמה (בהקדמה לס' תפארת שלמה שם) ואחותם של ארבעה האחים הרבנים בני יונה בעל קיקיון דיונה היתה אשת הגאון המפורסם מוה' אביגדור ז"ל שהיה מילודי וינא והרבין תורה בכמה קהלות ובראשם בק"ק אפסא ובק"ק קוסטאנמין ובסוף ימיו נהג ישיבתו ברמה בק"ק גלוגא רבתי ונפטר בשנת תל"ח והרב הגדול מוה' יעקב במוה' נפתלי הנקרא ר' הירש ר' יאקב ר' אוסרלש זצלה"ה מוויילנא היה חתנו והוא היה מסתופף בבית הגאון מהר"ם פֿרענקיל אחי חמותו והגיה הספר עין יעקב בפקודתו וכמ"ש בעצמו בסוף העין יעקב (דפוס אמשטרדם תמ"ד) ועכ"פ כלם הם מוגזע הגאון ר' פנחס הירוויץ גיסו של הרמ"א ע"י חתנו הגאון מוה' מאיר וואלף אב"ד בבריסק דלויטא.

מצויין ולא יציין לנו בן מי זה הגבר? וגם אם הניח אחריו בן? והדבר מפורש באר המיב בפנקס הח"ק דפה שהג"מ משה לאנדא היה בן הר"ר יקותיאל לאנדא הלוי, וכן חתם א"ע בתשובה "משה בן יקותיאל ז"ל איש לאנדא" (שורת הרמ"א סוף סימן י"ב) וכמו כן נמצא בפנקס הח"ק (דף ס"ו ע"ב) שהגאון ר"מ לאנדא הניח אחריו בן שהיה נקרא בשם זקנו כמר יקותיאל בן מוה' משה לאנדא ונפטר בשנת שע"ה, והמלקט אף שהפש גם הוא בפנקס הח"ק לא הגיע רק לצרת הבת אשר היתה אשת הקצין ר' יעקב מנג ואת הבן לא זכר. (ב) גם מה שהחליט המלקט שהגאון ר"מ לאנדא זה שהיה בפראג בשנת ש"י בתור דיין העיר ושכתב עליו רא"ם חלפן את התוארים "זקן וישישי" ורק מאיזה סבה לא ידענו שחרה בא לקראקא והאריך ימים מאד, למה לא הודיע לנו מאין שאב זה וכי רוח נכואה עברה עליו או רוח שטות, ואולי האי תנא מייתי ליה בגזרה שוה נאמר כאן ר' משה לאנדא ונאמר להלן ר' משה לאנדא בע"כ אחד הוא. אבל צא ופרנס לי אריכת ימים של זה? וגם מסתפקא טובא אם אלים הך גז"ש כל כך להטריח אותו זקן לעזוב את פראג עיר מגורתו ולנסוע לקראקא לעת זקנתו לא בתור אב"ד ולא בתור ראש ישיבה רק בתור דיין בלבד והוא היה כבר דיין בעיר הגדולה פראג, ואלו היה יודע המבקר שלנו שהיה נמצא בזמנם עוד גדול אחד בק"ק לבוב שהיה נקרא ג"כ בשם ר' משה לאנדא (ראה פנקס הח"ק דפה: ואת נשמת ר' צבי הירש במוה"ר משה לאנדא מק"ק לבוב יוס ג' ב' שבט ש"פ לפ"ק) כי אז היה מטריח ומכריח ע"י גזרה שוה זו את הגאון והזקן ר"מ לאנדא שבפראג לנסוע עמו ג"כ לק"ק לבוב ולגור גם שמה משך איזה שנים בטרם בואו לקראקא יען מה? יען כי אי אפשר להיות בעולם רק ר' משה לאנדא אחד ואותו שבפראג הוא אותו שבלבוב ובקראקא (כמו שחשב המבקר הזה על הג"מ פנחס הורוויץ כי זה שהיה בפראג הוא אותו שהיה בקראקא גיסו של הרמ"א) אבל במחילה מעצמותיו של המבקר הזה אם בעיני הדבר רע לומר שהיו ב' ר' משה לאנדא אחד היה מקומו בפראג ואחד היה מקומו בקראקא, אבל בעינינו טוב ויפה לומר שהיו שלשה ר"מ לאנדא ומלבד השנים הראשונים היה עוד ר' משה לאנדא שלישי שהיה מקום מגורתו בק"ק לבוב. (ג) איך מלאו לבו של המלקט הזה להקל בכבוד הגאון המורה לצדקה (כן יכנהו הרמ"א בתשובה) מוה' משה לאנדא נגד הגאון הרמ"א ז"ל לכתוב שהג"מ משה לאנדא לא היה אב"ד ולא ראש ישיבה רק מבית דינו של הרמ"א, ולפי דבריו יתראה כאלו היה הרמ"א האב"ד והג"מ משה לאנדא הדיין שלו וכל זה שקר וכזב, כי כאמת שניהם לא היו מתוארים בשם אב"ד וגם לא בשם דיינים רק היו חונים פה בתור רבני וראשי חכמי העיר וכמוהם גם הגאון ר' יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף גיסו של הרמ"א וכה שלשתם שוה בתוקף הרכנות ולא היו כפופים זה לזה, רק כל אחד בורר לו דיינים הממונים מן הקהל כפי רצונו לשבת בדין או לצורך גביות עדות וכדומה, ראה בשורת רמ"א סימן י"ב ותמצא שרי"ט חתום בראש על פסק דין והרמ"א הוא החתום שלישי, ועכ"פ

לא היה ר' משה לאנדא מבית דינו של הרמ"א, רק שלשתם יחד היו חכמי ורבני העיר.

ט) ועתה תא ואחוי לך, קורא יקר, דרך חקירתו של המחבר עיר הצדק, איך הוא קושר חבל בחבל גימא בנימא ובונה עליהם מצודות חדשות, וודאות והשערות, כולן צנומות, כלן שדופות, ואת הכל ישא הרוח.

בתולדות הגאון ר' יצחק בר' דוד שפירא צד 18 כתב וז"ל: «בזמן הרמ"א או אולי לפניו כהן פאר הגאון מוה' יצחק בן מוה' דוד שפירא הכהן וכו' והנה אף כי מעוצם חכמתו לא ידענו ולתכונתו לא נמצא זכר בכל זאת מרוב הכבוד והיקר אשר נתנו לו גאוני זמנו נוכל לשער גם רוב גדולתו, רבינו הרמ"א בתשובותיו (סימן ע"ח) בהזכירו שמה תשובת שאלה ממנו כתב כדברים האלה: «גם בלאו הכי כדי הוא לילך על משענתו על בוריו ולסמוך על דבריו» וחזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליו, גם ראה נא מ"ש עליו הגאון רנ"ש מהורדנא בעל השערים (שו"ת ב"ח החדשות סי' ע"ח), ומצורף עוד לזה לרוחא דמלתא שהגאון החכם השלם מוהר"ר יצחק ג"י התיר ג"כ לעלמא עפ"י עדות אחרת (כוונתו על הגאון המדובר שנמצאה שמה גם תשובתו בענין ההוא סימן ע"ג) וכו' וראוי לומר עליו כבר הורה זקן ומה נמלצו דברי פי חכם ודבריו מיוסדים על אדני פיז', ולהלאה עוד בזה"ל: «הנה זה כביר עלתה ההשערה במחשבתי אולי הרב ר' דוד בר' יואל הכהן הנזכר בפנקס הח"ק הנמצא בעירנו ולא נזכרה שנת מותו היה אביו של הגאון מוה' יצחק הכהן שלנו וכו' ומצאתי אח"כ ראייה המאמתת השערתי זאת והיא שכבר זכרתי את תשובת שארית יוסף (סי' כ"ח) אורות המעשה שהיתה בקראקא שבחור קדש אלמנה אחת במטבע והאשה האלמנה היתה בתו חרגתו של הג"מ שלמה ליבערמאנש, ולכן פסק הגאון הנ"ל שהוא ספק קידושין ושאסור לישא אחרת מתקנת רגמ"ה והגאון בעל שארית יוסף דחה ראיותיו ופסק שלא כדעתו, והנה בסוף התשובה כתב וז"ל: כל הא דלעיל לא כתבתי לפסק הלכה אלא כנושא ונותן לפני רבותיו על גבי קרקע, כאשר כן התחלתי צעיר אנכי לימים ומה שגזר הרב והחרים את ר' דוד ובנו, וכי זה כהלכה וכשורה והלא קדמונים נמנו ועמדו ע"ז בשורה שלא להשתרר על ב"ד אחר בגזרה, אבל מה לי ולצרה להכנים עצמי בעובי הקורה, כי על זקני ב"ד של ק"ק קראקא לכבות ולהבעיר הבעירה עכ"ל ולפנים לא ידעתי מי המה ר' דוד ובנו שהחרים הגאון מוה' שלמה ליבערמאנש, אבל עתה נתברר לי באין ספק (?) שכונתו על ר' דוד הנזכר בפנקס הח"ק ובנו הגאון מוה' יצחק שפירא אשר היה גם הוא עם אביו מבי דינא רבא בעיר קראקא ונתאמתה גם כן השערתי לדבר כרוז ואמת (?) ומלבד מה שנודע לנו ע"ז מי ומה היה אבי הגאון מהר"י שפירא ומי הוא זה הגאון מוה' דוד הנזכר בפנקס הח"ק אשר לא ידענו מכל זה מאומה עוד הרוחנו לדעת כי הג"מ דוד שפירא היה מזקני ב"ד בעיר קראקא וכי גם בנו הגי"מ יצחק עוד בשחר ילדותו בטרם היותו

לאב"ד היה נמנה גם הוא בתוך דיני העיר עב"ל, והנה על אמצעות דבריו כמ"ש לראיה על גדולתו של הג"מ יצחק הכהן שפירא מ"ש עליו הגאון רנ"ש בעל השערים בשו"ת ב"ח החדשות והגאון רמ"א בתשובה סי' ע"ח העיר הסכל הזה בעצמו בהערותיו בסוף הספר באות כ"ח שנפל בזה בפח השגיאה וכתב דאחרי שראה שנית נתברר לו ששגה בזה בשתים אחד כי כונת רנ"ש לא היתה על הג"מ יצחק הכהן רק על הג"מ יצחק בר' בצלאל אב"ד בעיר לאדמיר (6) וזאת שנית מ"ש בתשובות הרמ"א בשבחה הג"מ יצחק הכהן ז"ל אין זה כל לשון הרמ"א רק של חכם אחר, אמנם על ראש וסוף דבריו לא העיר מאומה. והנני להראות פה כי גם ראש דבריו שקר וגם סוף דבריו עלו בתוהו, דמ"ש בראש דבריו בזמן הרמ"א ואולי עוד לפניו כהן פאר הגאון מוה' יצחק בן מוה' דוד שפירא הכהן זה שקר וכזב ולא ידע זה הכותב כי בזמן הרמ"א ומהרש"ל ומהר"י בר' בצלאל מלאדמיר היה אז הג"מ יצחק הכהן שפירא עדיין ראש ישיבה בקרעמניץ וזה כפי עדות בעל צמח דוד כחלק א' (שנת של"ב ושל"ג) שכתב "בימי הרמ"א ומהרש"ל הרביעו תורה בישראל בארץ פולין; ר' יצחק בר' בצלאל ראש ישיבה בלאדמיר, ר' יצחק הכהן ראש ישיבה בקרעמניץ, ר' מרדכי רייס ר"י בברסקו, ר' מרדכי זינגער ר"י בקראקא וכו'" עיי"ש וכפי הנראה לא בא הג"מ יצחק כהן שפירא לקראקא רק לעת זקנתו לאחר פטירת הרמ"א, ואיך החליט המשקר הזה לוודאי שבזמן הרמ"א ואולי עוד לפניו היה ר' יצחק שפירא אב"ד בקראקא והנה אם הוודאות שלו כך השערותיו על אחת כמה וכמה, ובעוד רגע תשוב ותראה כי נפלו כל השערותיו כבירא, דמה ששיער בנפשו בסוף דבריו כי הג"מ דוד בר' יואל הכהן הנזכר בפנקס הח"ק הנמצא בעירנו היה אביו של הג"מ יצחק הכהן שלנו ומביא ראייה להשערותיו וזאת מ"ש בתשובות שארית יוסף סי' כ"ח אודות המעשה שהיה בקראקא שבחור אחד

(6) ונראה עתה מה יהיו הלומותיו של המחבר עיר הצדק בסוף תולדות הג"מ יצחק שפירא צד 16 שהוכיח שהג"מ יצחק שפירא האריך ימים מאוד עכ"פ עד שמונים שנה שהוא נפטר בשנת שמי"ב וזמן רב לפני זה הדיינו בשנת שכ"ה כתב עליו הגאון מהרנ"ש בתשובות ב"ח החדשות: "כבר תורה זקן" ועתה דבריו בזה בטלים ומבוטלים אחרי שלא אל הג"מ יצחק שפירא כי אם אל הג"מ יצחק ב"ר בצלאל כוון מהרנ"ש בדבריו. "כבר תורה זקן" והג"מ יצחק הכהן שפירא היה צעיר לימים מר' יצחק בר' בצלאל, ראה תשובת הג"מ יצחק הכהן שפירא בס' תחיבות עולם למהר"ל מפראג נתיב הלשון פ"ט וז"ל שם באמצע התשובה: "רבותינו הארדונים אשר על פיהם אנו חיים המה קדושי ארץ הגאון המופלג מוה' יצחק בצלאל זצ"ל והסכים ע"י ראש הגולה אור ישראל הגאון מוה' שלמה לוריא זצ"ל" מדברים האלה נראה שהיה צעיר מהם בשנים, וגם בזה תוכל לראות ענין דעת וחסרון השקידה של המולקט עיר הצדק שהעיו פניו לכתוב תולדות רבני קראקא ומה שנדפס מהם, והנה בסוף תולדות רבי יצחק שפירא הפש למצא איזה דבר הנדפס ממנו וחשב רק ב' דברים מה שנדפס ממנו בסוף מס' בי"מ על הסוגיא הנגרי לוד ותשובתו הנדפסת בשו"ת ב"ח החדשות סי' ע"ג ולא ידע להביא התשובה הנ"ל מהג"מ יצחק שפירא הנדפסת בס' תחיבות עולם למהר"ל מפראג והיא גלויה ומפורסמת כי באו הרברים ברוב ענין שם בין שאר תשובות הגאונים חכמי דורו שהמילו אז חרם על הוצאת לעז על משפחה אחת מיוחסת אשר כינו אותה בשם גנאי "נארלור",

קדש אלמנה אחת במטבע והאלמנה היתה בתי חרגתו של הג"מ שלמה ליברמאנש, וכסוף התשובה שם התרעם בעל שארית יוסף על שהחרים ונדה את רבי דוד ובנו שלא כהלכה, והנה לא נודע לו מתחלה מי המה רבי דוד ובנו שהחרים מהר"ש ליברמאנש אבל עתה נתברר לו באיזן כל ספק שכונתו על ר' דוד הנוכר בפנקס הח"ק ובנו היה הג"מ יצחק שפירא אשר היה אז עם אביו מבי דינא רבא דעיר קראקא ונתאמתה השערותו לדבר ברור ואמת, והנה אין כאן לא דבר ברור ולא אמת רק דבר בדוי וכלו שקר, כראשון אם היה אמת שהג"מ דוד בר' יואל הנוכר בפנקס הח"ק היה אבי הג"מ יצחק שפירא מדוע חתם א"ע בשו"ת ב"ח החדשות סי' ע"ג "יצחק כהן שפירא בר דוד ז"ל" ולמה לא כתב על אביו עכ"פ תואר "מוהר"ר" שהוא כינוי לת"ח כמו שבא שם (סי' ע"א) חתימת מהרש"ל שתי פעמים "דברי שלמה בן מהר"ר יחיאל לוריא" וכן נמצא שם באותו ענין העתק גביות עדות ובא על החתום גאון אחר שחתם "נאום מתתיהו בן מוהר"ר שלמה" והג"מ יצחק שפירא לא חתם רק בר דוד, ואיזן זה כינוי כבוד לגאון וכן חתם א"ע בתשובתו הנדפסת בס' נתיבות עולם למהר"ל מפראג נתיב הלשון פרק מ' נאום יצחק כהן שפירא בר דוד שפירא ז"ל ושאר הגאונים אשר נזכרו שם בשם אביהם כולם נתנו לאבותם תואר הכבוד "מוהר"ר" וגם בפנקס הח"ק (דף מ"ב ע"ב) וכן על ציון קברו לא נחקק רק הגאון מרנא ורבנא מוה' יצחק בר דוד שפירא בלי שום תואר וכינוי כבוד, ואף גם מה שחדש המלך שמה שהתרעם בעל שארית יוסף בסוף תשובתו על מהר"ש ליברמאנש על שהחרים את ר' דוד ובנו שלא כדוין, כונתו על הג"מ דוד בר' יואל הכהן הנוכר בפנקס הח"ק אשר היה אז מזקני בי"ד שבקראקא גם ע"ז יקשה מדוע לא תארהו בעל שארית יוסף לכתוב עליו איזה תארי כבוד אחרי שהיה גאון וגם מזקני בי"ד שבקראקא, והוא היה חפץ ביקרו ולכל הפחות היה לו לכתוב עליו "מוהר"ר" כדרכו של בעל שארית יוסף לכתוב כן על גאוני וחכמי דורו ובפרט שהיה ר' דוד מזקני בי"ד שבקראקא ובעל שארית יוסף היה אז צעיר לימים ולא היה עדיין מזקני בי"ד, וחזן מכל זה הנה מרהיט לשובנו של בעל שארית יוסף נראה יותר שלא היו ר' דוד ובנו מן הגאונים כלל רק מבעלי בתים מאנשי דעלמא, וקרוב מאד לאמר שהם היו בעלי דברים של הקידושין שנעשה אז פה קראקא והיינו שר' דוד זה היה אבי הבחור המקדש (וזה מה שזכור שם בשו"ת שארית יוסף בסוף נוסח השאלה כי אבי הבחור נסע להגאון מהר"ם מפאדווא והסכים להיתרא) ומפני שהמקדש ואביו לא היו חוששין לקידושין והדבר הזה היה רע בעיני הג"מ שלמה ליברמאנש יען שהאלמנה המקודשת היתה בתו חרגתו בעבור זה החרים, ועל כן יפה כתב בעל שארית יוסף שם כיון שהחרם היה שלא כדוין הדבר מוטל אפוא על זקני בי"ד של ק"ק קראקא לככות את הבערה, ואלו היו ר' דוד ובנו הנוכרים בתשובות שארית יוסף שם מן הגאונים ומזקני בי"ד שבקראקא לא היה מוסר בעל שארית יוסף את דינם לזקני בי"ד שבקראקא, הלא ידוע, כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ואף גם שאר הדיינים היו

כנוגעים בדבר ורק היה מוסר דבר זה להרעיש על הג"מ שלמה ליבערמאנש לכל חכמי וגאוני הדור ההוא שיבאו כלם בעזרת הגאונים ר' דוד ור' יצחק בנו שהוחרמו ממנו שלא כדון, כמו שהרעישו כל חכמי הדור ההוא ובראשם הגאון מהר"ם מפאדווא על הגאון מוה' שכנא מלובלין על שהחרים שלא כדון את הגאון מוה' מן ריש מתיבתא בק"ק פראג על שקרא תגר על גמ אחד שנתן בפראג שלא כדת כמבואר כ"ז בארוכה בתשובות הרמ"א מסימן ג"ה והלאה והיה זה בשנת ש"י, והך עובדא דקידושיין שזכור בתשובות שארית יוסף אשר נהיתה בקראקא היתה ג"כ בזמן ההוא ואולי עוד קודם לזה שהרי כתב בעל שארית יוסף בתחלת השאלה שם שמעשה זו אירע בימי חורפו וראה בתשובות מהר"ם מפאדווא סי' כ"ד שעובדא זו דקידושיין הג"ל הובא ג"כ לפניו ופסק להקל ושם תמצא ג"כ את שם המקדש וסיים שם מהר"ם מפאדווא ו"להיות מקום המעשה רחוק ממני ובנחיצה רבה כתבתי לנחיצת המוביל לכן התנית בתנאי על כל דברי הג"ל שלא יעשה מהם עד שאחד הטורים בארץ ההיא יסכים עמי" עכ"ל. וכפי הנראה התנה מהר"ם מפאדווא תנאי זה עם אבי החבור המקדש שזכר בעל שארית יוסף שהלך לשם והראה להגיד לו הכל. ומעתה דעת לבנו נקל, כי אלו היו ר' דוד ובנו המוחרמים מהגאון מהר"ש ליבערמאנש גאוני הדור ומזקני ב"ד שבקראקא לא היה מהר"ם פאדווא שותק מלבטל החרם ההוא כמו שעשה אצל הגאון מוה' מן מפראג. והנך רואה שבכל התשובה שם לא נזכר מזה מאומה ומזה תשכיל ותבין שר' דוד ובנו המוחרמים לא היו כלל מן הגאונים רק מן אנשי דעלמא וכמ"ש, ובשגם שכבר הראיתי לדעת שהג"מ יצחק כהן שפירא היה מקום ישיבתו בעיר קרעמניץ ורק לעת זקנתו בא לשכון כבוד בעירו פה קראקא. ומעתה שים עיניך על דברי זה המלקט ותמלא פיך שחוק עליו על הלומותיו ועל דבריו, שכתב שלא ידע בתחלה מי המה ר' דוד ובנו שהחרים הג"מ שלמה ליבערמאנש, אבל עתה נודע לו שהיה הוא ובנו מזקני ב"ד שבקראקא וזה באין ספק. והנה שאלתו וספקו שלא ידע מי המה ר' דוד ובנו שהביאם בעל שארית יוסף מביא לידי גיחוק דמה זו שאלה וכי יודע המלקט הזה מכל שמות של אנשים פרטים שזכרו בכל ספר שו"ת שארית יוסף שם וזלתם מי המה? ולדוגמא נציע לפניו מ"ש כשארית יוסף שם סי' ד': "בפני תבע כמר ווייבל את אמו וכו'" יגיד נא לנו מי הוא זה כמר ווייבל ואמו? ולמה לא חקר גם עליהם מי המה? ולמה לא חקר על האנשים שזכרו עוד שם בסי' מ"ו "שכמר מענדל תבע את כמר זימל וכו'" ועוד שם בסי' מ"ז: "בפני תבעה מרת אידל את כמר הלל וכו'" יגיד לנו המלקט מי המה כל אלה? וכבר בררנו למדי כי כל חקירותיו והשערותיו בזה הגן שקר, הכל ורעות רוח.

(סוף יבא.)

הירושה.

(המשך מחוב' י')

יח.

שְׁעִיר אֶל רֵעֵהוּ יִקְרָא.

אם להוריו ילד שעשועים היה זבדי מי זה יתפלא על זאת? הן במי זה ישתעשעו אם לא בבנם יחידם? האם כבתם הבכירה אשר ברחה מביתם בהגיעה עת דודים לה ואביה בחר לה איש כלבבו וכבר הוכן הכל ליום השמחה. הבגדים והמתנות דבר לא יחסר, ותקח עמה את אשר לה נועד ותבחר באיש כלבבה היודע ארחות חיים, אשר על כן הובילנה בדרכים אשר נעלמו מעיני אבותיה ימים רבים ולא יכלו להשתעשע בה, ובשובה אחרי כן עם בחירה, ופרי אהבתה עמה, גם אז לא מצאו שעשועים בה, יען כי הכביד עליהם מושל העיר את אכפו לנהל את ביתה בלחם, אחרי כי אישה עובד כצבא הוא ולחמו לנפשו לא ימצא, ומי יעזור לו אם לא חותנו? ואחרי דברי מושל העיר הן לא ישנה גם איש כדוב בן אמת, או אולי ישישו אלי גיל כבתם הצעירה אשר לוא היתה שומעת בקול אביה ואמה כי אז בחרה לה גם היא דרך אחותה הבכירה ולא נתנה פה למוציאי דבה לאמר כי השפילה כבודה מאד בתתה דודיה להמורה הגר, אשר אם אמנם לא שקר היו מליהם בכל זאת דכת שקר הוציאו עליה, כי אמנם לתושבים נתנה משפט הבכורה והמורה הגר בא רק כבוצר על סלסלות להיות לכסות עינים ודור יבא יקרא בשמו, ואחרי כי למרות רוח הוריה נותרה אחרי כל אלה בביתם, בלי ספק כי כבוד היה לה להפרד משערות ראשה אשר נשארו בידי אביה בעל הרחמים אשר ברחמים רבים יסרה על השפילה כבוד משפחתו הרמה, ואם בה יגילו הוריה? חללה! לכן הן יבין כל איש כי כל שמחת דוב ואשתו וכל משושים ותפארתם כחיים היה הבן יקיר להם, זבדי ילד שעשועים, ושעשועים עשה לו ולהם תמיד וכילד היה בעיני הוריו גם כבאו בשנים ואולי כן היה גם בעיני כל יודעיו, והילד הזה בן מקשיב היה מעורו כמו ביום ההוא, כאשר ראינו אותו יושב במרכבה את אביו, איש הישר והנדיבות, פאר לעדתו קהלת אשדות אשר בין ראשי העדה גם הוא נמנה, וכן יהי בלי כל ספק גם זבדי בנו כאשר יירש הונו וכבודו, כי על כן לא חשך ממנו תורה, אף כי בזהב תקח בעיר כמו אשדות, אשר את הכל נראה בה מתפלש בעפר, גביר שכור מיינו, סרסור שכור מייני אחרים, גבאי חברה קדישא שכור בכסף הקבורה ומורה שכור בכסף אשר לקח שחד מתלמידו לכל יעמים עליו עול תורה, אבני חן כאלה נראה כפעם בפעם מתפלשים בעפר אבל לא את התורה, היא יקרה מפנינים ומכל דברי חפץ, ועל כן ימשך המון העם את ידו ממנה כי לא ישיגנה, והעשירים ממרחק יביאוה, כאשר ישאו על רבשת גמלים צרי ונכאת ועשבי ריה מארץ סינים ויסלאו בפה, כן יביאו מלמדים מפולין וגאליציען את התורה בתוך מעיהם למען שימך ממך באשדות עיר-הכסף, ורוב בן אמת

הואיל להביא גם את הברכה הזאת אל ביתו, למען יהיו בבית הדור אשר יקים תחתיו תורה וגדולה במקום אחד. הן זאת לא נעלמה ממנו כי רק תורת הרבנים והדינים והמלמדים נמאסה היא, יען כי אלה בשוחד יורו ואלה בכסף ילמדו וכלם יחד לכסף אחרים יצפו, ובניהם יהיו למשא על העדה ובנותיהם אם לא השיאו את עצמן קודם שהגיעו לפרקן, כמנהג לבנות אשדות מימים ימימה, הנה אז נשל על העדה לעזור להן כי תצלחנה להיות לעזר אחרי אשר יגיעו לפרקן, ולכל אלה הן כסף דרוש, ומי נבזה כהמבקש כסף כנדבה ולא ידע לאספנו בכח או ברמיה? אבל איש אשר נחל כסף מאביו לו תהיה התורה גם היא לצפירת תפארה גם לחסן ישועות להרימו על למעלת גבאי ונאמן, אשר גם זאת ככסף תחשבו, דוב נתן את בנו על יד אחד בעלי הבטן אדירי התורה ללמדו תורה ומצות, וזכדי כבן מקשיב בראותו כי אביו ימאן לשלם שכר המלמד ביום השלום, והמלמד הן עשה מלאכתו באמונה לכן כאשר דבר על לבו כי יזכיר את אביו לשלם לו שכר הלמוד, שלם לו הוא בידו את משכרתו, ועוד ימים רבים אחרי אשר נלקח מכית המורה הזה זכרהו מלמדו כי השאיר לו אחריו מכאב שנים וגם מחצית הזקן אשר נשאר בידו זכדי למזכרת לא מהר לצמוח, ובכן נותר להמלמד האמלל מכל עמלו אשר עמל רק השם יואל חצי-הזקן אשר הבדילו מיתר רעיו, כי מלבד זאת אך מלמד היה כיתר רעיו בן בלי שם, ועתה שם חדש נקבהו להבדילו מכלל, ובעבור החמא הזה אשר חמא דוב בעשקו שכר שכיר וזכדי בחמסו זקן מורו יסרהו אל שופט רמים ותבא רוח אפיקורסות פתאם לפתע על ביתם ותהפכהו משרש.

רוח רעה נשבה פתאם מארץ ליטא בעת ההיא ותעל ותבא גם עד אשדות השלוח ושוקמה על חוף הים, אשר אף כי סער מתחולל בה תמיד ותמרות אבק ועפר תעלינה כעשן מארבה השמימה ביום ובלילה בכל עת אשר לא יהפוך הגשם את הרחובות ליון כצה אשר בו יחצו העוברים עד צואר, בכל זאת שלוח ושוקמה היא, כי רוב יושביה יבלו ימיהם ואשמורה כלילה כמתים באשמינים בתחתיות האדמה ולא לראי השמש יחשבו, במרתפות היין שם יסחר הסוחר את סחרו ושם יתנה החסיד את צדקת צדיקו, שם תשמע מעבר מזה נבול פה ושקרים אשר לא נשמעו כמהם בעיר אחרת בארץ נושקך שקר יענו בעיר הזאת אלה האומרים אשר אף כי גדולה ועשירה היא בכל זאת לא השנתה חיל עד הנה על ידי יושביה בבשרון מעשיהם, כי אמנם בשני הדברים האלה תעל על כל הארץ ויושביה, אשריה! ומעבר השני מתרוננים מיון ומהשלישי מבקשי שכר, ובכל אלה יחד כל יושביה נשתנו, לא נבר יהודי לפני אינו יהודי, ושם במעבה האדמה איך לא ישקמו כל עוד היין מהכלים לא יחסר? והוא עוד לא חסר אף יום אחד מיום אשר נבנתה העיר, ובכן ישבו שלום ושקמים גם בני ישראל באשדות, וכאשר כלו חק למודם בהחדרים, אשר גם המה רבם במרתפים במעבה האדמה היו, החלו לבקש דרכי התבל במרתפי היין, וכל דרך אחר לא התעה רוחם, והנה זה באו שנים שלשה רעבים מארץ

ליטא ויאמרו למכור אפיקורסות במחיר, ויתחרו לתת תחת גמרא — כתבי הקדש ותחת נפלאות הצדיקים דקדוק — ואוהבי חדשות הן ימצאו בכל מקום, וגם בעיר הזאת נמצאו שנים שלשה אשר אמרו לנסות לתת את בניהם ללמוד דקדוק, הלא גם זאת תורה היא ואני ראיתי בעיני כי המלות בדקדוק נשתוו להמלות בגמרא — כן העיד סוסי בן גדי, אשר עתה אחרי אשר עלה ביתו כליל באש זה הפעם השלישית החל להמנות בין עשירי העיר, ואם גביר בעיר יתן עדותו וגם יתן את בנו ללמוד את התורה החדשה את הדקדוק, מי זה לא ימשך אחריו? ויחלו אחדים לשכור מורים לבניהם כי למלמד-דקדוק לא יאמר עוד מלמד כי אם מורה.

ישנן ארצות אשר עפרותיהן זהב וישנן אשר אבניהן ספיר וישפה הנן, ואליהן תשתוה ארץ ליטא ותשוה, כי מאשפתותיה יצאו מלמדים ובטלנים חזנים ושמשנים לכל הארץ, והיא בצדקת מזוונה תחלקם לכל פאה להארצות אשר לא נחננו באבני חן כאלה, והיא הוסיפה לשלוח כלי חמדתה אלה לארצות ללמד לבני ישראל תנ"ך ודקדוק, ויבאו כיודעים כלא יודעים ומרכולתם בידם ויטמאו את העיר הקדושה היא אשר עד עתה לא נשמע בה דבר מכתבי הקדש, וגם שמע הדקדוק לא הגיע עד יושביה, ודוב בן אמתי ראה כי עת לעשות היא, לפאר את בנו בפאר לא נודע לפניו וימחר אף הוא ויבא אחד פליטי ליטא אל ביתו ויתן את זבדי על ידו, ואם כי בש משכרו עד מהרה, כי ראה ונוכח כי גם האפיקורסות תבלע הוון כמו היראה, והמורה אף כי רק מורה ולא מלמד היה בכל זאת בקש שכר הבטול, ועוד זאת כי במחיר גמרא ביצה שלם רק חצי השקל ובעד ספר תלמוד לשון עברי בקש המורה שני שקלים, ואף כי הבין מדוע זה ייקר מחיר תלמוד לשון עברי ממחיר גמרא, יען כי קטן הוא וכשרון מאד נעלה דרוש לאטן לעשות כלי קטן, כי גם בעד מורה שעות קטן שלם הרבה יתר מאשר שלם בעד גדול, אך זאת לא הבין למה זה הקשה המורה את ערפו וימאן עשות כפי אשר יעצהו: לתת את הגמרא על ידי כורך ספרים כי יקצץ פאותיה ויעשה ממנה תלמוד לשון עברי, כי ידיעתו בתורה לא מעטה היתה וכאשר הרבה להתבונן ראה כי כמו על הגמרא כתוב "תלמוד" כן גם על הדקדוק נכתב תלמוד, ולמה זה תקצר יד הכורך מעשות מתלמוד גדול תלמוד קטן אם השעה צריכה לכך? אך המורה הקשה את ערפו וימאן ויאמר, כי לא יתכן לעשות כדבר הזה, ועל הדבר הזה חרה אפו מאד על המורה, כי קשי ערף נשוא לא יוכל, זאת הגיד בפה מלא וינקום נקמתו ממנו ביום השלום, ולא זכר לו את כל הגדולות אשר עשה המורה הזה לבנו, אשר בעבור חצי שנה מיום אשר החל חניכו לקחת לקח מפיו כבר ידע הטיב להבדיל בין זכר לנקבה, ואז ידע גם האב גם הבן כי כבר מלאה סאת תורתו ויהי — לסוחר, להיות סוחר באשרות לא דבר כבד הוא; החיט יניח מידו את מחמו והרצען את המרצע, החרש את הפטיש והחוטב עצים את הגרזן ויבא אל מרתף היין ויהיה לסרסור (המעלה הראשונה בסלם המסחר), יתן שטר ויקח כסף כנשך

והיה לסוחר, יקח לו סוס ומרכבה וישמיט ידו ביום השלום ובגדולי הסוחרים יתחשב, וכל בן אשדות ידע כי ידו תמצא להיות סוחר ביום אשר יעלה החפץ על לבו להניח מידו את משלחת ידו עד הנה, מלבד המלמדים והמורים המה לא יהיו לסוחרים כל עוד בחיים חיתם, יען כי אין להם מה להניח מידם, וזכדי בן דוב בן אמתי בן סוחר בן בנו של סוחר ידע דרכי הסוחרים ותהי ראשית לכתו אל המרתף, ואחרי כי סוס ומרכבה נתן לו אביו לכן לא נותר לו עוד דבר בלתי אם לקחת כסף בנשך וכה עשה, וירא ארחות חיים כפי אשר יקראו בני אשדות לזנות ויין, ויצא לו שם גדול בין כל היודעים ארחות חיים, כי הוא השכיל מאד לצודר יונות והיה ליודע ציד נודע בשער ובלבבו התברך כי עוד יצלח בידו לעשות לו שם כשם עזמות איש תענוג, אשר ממנו לא נבצרה כל מזמה כפרשו רשתו לרגלי יונות פותות, וכגבור מלחמה בצורו על עיר מבצר לא ישוב אחר בלתי אם דָּבָאָה עד רדתה, בן בשום עזמות עיניו נערה לא שקט ולא נח עדי נלכדה במלכדתו, ובדבר הזה ידע לב זכדי מאד כי עוד רחוק רחוק ממנו להחשב בעזמות, אבל על בן היה הדבר הזה כל הגיונו ויתחקה על שרשי רגליו לדעת ארחות זמה, וגם מקור נאמן נפתח לו על ידי אחד שוטרי העיר אשר מהר לגלות את אזנו כנפול בחרמו יפת עין והוא בכסף מלא מעמו ישלמנה, ויעשה ויצליח עד כה, וכמעט גבה לבו כלב עזמות, אולם עתה ראה פתאם, כי הוא אך אדם ולא אל לעמת עזמות אשר כאלהים אדירים לפניו ירד כחפצו ומפני תאותו מי יעמוד!

כשבוע כמעט עברה מעת אשר הציל את אס זרחיה ואחותו בכסף מלא וכבר קוה לראות שכר לעמלו ועוד תאותו ממנו רחוקה כביום אשר ראה את העלמה בפעם הראשונה, הן הוא היה בעיניה כמלאך מושיע וכן גם בעיני אמה ומה גם אחרי אשר השמיען כי גם לזרחיה היה כאח ורע וידו נטויה לגאלו ולהשיבו אליהן וגם אם הוּן אביו יתן במחירו לא ייקר הפדיון בעיניו, וכאשר הסבה האָס רגע את פניה מהם אז מהר להשמיע להעלמה כי ליפיה וחנה אין קץ וכי כל חפצי החיים ומנעמייהם לא ישוו בעיניו כאחת מעיניה, ושבע ביום נכון הנהו לעבור כמו אש ולחצות בגלי מים זדונים אם אך תצוה עליו בשפתיה הנוטפות נחלי עדנים, אולם הנערה שמעה כל אלה ולא רק לא השיבתו בחן: כי לא בן בדיו, כי גדיל מאד על יפיה וכי לא תאמין בו אשר כל לבבו מלא אהבה לה — כאשר הסכין לשמוע תשובות כאלה, לא רק זאת לא שמע מפיה, כי אם גם הגה לא עבר על דל שפתה, אף את עיניה לא השפילה, והיה הדבר בעיניו לפלא, הן תִּמְתָּה יגלו פניה ולא בין אלה אשר לא תדענה בשת תִּמְתָּה, ואיכה תשמע כאלה ועורקיה ישכבון? האמנם תתמם רק למען צודר עולי ימים בחרמה? רגע חשב כזאת ויקצף קצף גדול על התרמית הזאת, הלא כסף רב שלם במחירה ורק בגלל תִּמְתָּה הרבה במחיר ואם הוליכה אותו שולל הלא פור כספו להכל ועוד עליו לשלם ישכר המלון אשר לא מעט יהיה! אך המחשבה הזאת לא האריכה שכת כלכו, כי גם עינים בעיניו ראו כי תמת הנערה אָתָּה תלין

ועל כן גזר אמר כי היא לא הסכינה עוד לכת את גברים וכלב יפיה כן מעטה בינתה, ויגדל חנה עוד יותר בעיניו, ולא ראה עוד כל מעצור בדרך תאותו בלתי אם את האם אשר לא עזבה אף רגע את חדרה, ועל כן חשב מחשבות לילה ויום איך להרחיק את השמן הזה, ובתחלה עלה על לבבו לבקש מאת השומר אשר הוציאן להפשי לשוב ולכבוש רק את האם, אבל יראה באה בלבו פן תמאן העלמה להותר לבדה ותרץ אחרי אמה גם עד ירכתי בור, ואם גם תותר הן עצובת רוח תהיה ומי יודע אם תשמע להבריו הנעימים? על כן שב ממחשבתו זאת ותחבלה אחרת לא מצא, ובפעם הזאת, בלי ספק הראשונה בימי חייו, התקומט בשכלו על כי לא יגבר חיל ובמר נפשו קרא: עוד לי ללמוד הרבה מעזמות איש תענוג! — הקריאה הזאת נמלטה מפיו בשבתו על יד אחות זרחיה ובהביטו בפניה בעינים מפיצות אש, כעיני נמר כלוא אשר יראה שזה על יד פלובו, וכמו מלאך ממרום הופיע לו פתאם זמרי איש סוד עזמות, כאצבע אלהים היה האיש הזה בעיניו כרגע החוא כאשר ראהו מדבר עם אחד משרתי בית המלון ובקול אשר כמעט הגיע גם עד אוזני הנשים קרא: האיש הזה אשר בכל ימי חייו הסכין אך לפרוש רשתות לרגלי עלמות, להרחיקן מכיתן ולהשליכן לזוועות העוגבים הוא יורני דרך! — וימחר וירץ לקראתו וישמיעהו כי דבר לו אליו.

כשמחת שר צבא על אנשי חיל חדשים הבאים להלחם תחת דגלו; כעליצות כהן להביא זר בכרית אמונתו; כגיל שמש בקבוע "בעל בית חדש" מקום לו להתפלל בבית תפלתו; כששון נבאי חברא קדישא על מת עשיר ומלמד על תלמיד חדש, כן גבה לב זמרי וישש ויגל בעינים מפיקות אש שמחה בגשת זבדי אליו ויקרא בשמחה גלויה אבל גם בכל אותות כבוד ויקר; הפעם אָאָשֶׁר בארץ, אחרי כי גם איש כזבדי אשר אמור אמרתי כי חבר הוא לנזירים בארץ וכבית מקלטם ימצא מחבא לו, גם הוא ירוש בי היום! מְאָשֶׁר חלקי! —
— אמנם לנזירים אתחבר ואבחר דרכם ועמהם יחד אתחבא, אבל לא בבית מקלטם כי אם בבתי מקלט לנזירות — ענה זבדי בקול שחוק גדול ויעקם שפתיו וילטוש עיניו ויניע בידיו ובכתפיו פעם ושתים.

— טוב מאד, טוב מאד — קרא זמרי — בחכמה דברת, בחכמה רבה מאד, עתה תשפל גאותי ולא אוסיף להרים ראשי עוד, כי אראה אשר גם בלְעָדֵי יִמְצָאוּ מורים טובים בעיר, יקחני אפל כי אין עוד חפץ בי להצעירים העשירים, המה יחכמו ממני, האפרוחים בדורנו ידעו ללמד דעת את הוריהם, ראה אראה כי קצי ימהר לכא, מורים אחרים קמו תחתי והמה יורו לבני הנעורים — הדברים האלה קרא זמרי בקול אשר לא על נקלה הבין השומע, אם קול שמחה או לעג, דאגה או נחמה הוא, כי כל אשר חפץ השומע יכול לשמוע בקול ההוא, אשר גם הכנעה רבה לא חסרה בו.

— לוא הורוני כל מְלַמְדֵי תורה כתורתך כי אז לא ברחתי אף פעם אחת מכית הספר ולא לקחתי עלי עבודת מְגַלַח זקן כאשר נטל עלי לעשות לשנים

שלשה מהם — קרא זבדי וישחק וזמרי הנדיל לשחק וישתומם על חכמת המדבר
אשר הוסיף לדבר: אבל כרגע תראה כי שגית ועוד לא באה העת כי יקח אפל,
כי יש לי חפץ כך ועתה באתי לשאל בעצתך כאשר אפסה על עצה מכליותי —
בכל לבבי אֶדְרֹשׁ לאִישׁ יִשְׂרָאֵלִי, ואם גם לא על שמי תקרא התחבולה,
גם אז חללה לי מעצור עצה מאשר ידרשנה מפי, הגני נכון לשרתך —

— ושכרך אתי, הלא תדע מי אני! —

— אדע אדע אף כי לא תלמידי אתה —

— מי יודע אם לא עלה מחיר תורת פי ישנים, יען כי לא מפיך הקשבתיה —

— ענותך תרבני — קרא זמרי וישתחוה—ודי שלומים אמצא בהתחלה הזאת,

השמיעני חפצך ואעשנו —

— שמע ובין בדברי, אל יפול דבר ארצה, שמע היטיב, כי סוד כמס אנלה

לך, סוד אשר אולי יהיה לך למכרה זהב בימים הבאים, הנה רעי השופט כך

זנונים, אשר כפעם בפעם בנפול בכפו עלמה הראויה להתכונן בה, ימהר לגלות

את אזני, וזה כשתי שנים אשר כרתנו ברית יחדיו ואני אמצא בו נחת והוא

ישמח בי, ואם אמרי אספרה לך את כל עשינו כי אז לא יספיק לי יום תמים

והשחוק ישים מחנק לנפשי בזכרי כל אשר עשה למעני, איך פרש רשת ליד

עלמה בת אחת נכבדי העיר פה כדברה במסתרים את איש שנוא נפש אביה

וישם עליה משמר ואני פדיתיה ושכרי היה נכון לפני, ובפעם השנית בכאו

לעבוב כלי בית איש אחד במצות הנושים וישם משמר על האב ואז גרה בחרמו

גם הבת היפסיה בשומו לה עלילה כי היא הסתירה כלי חפץ ואני הייתי

המלאך הגואל לה, וכן פדיתי ונאלתי תמיד, והוא שנפמ מחפש עונות מאין

כמהו, דבר אמת אני לך כי לא ראיתי איש מזמות כמהו אשר לו כשרון

לחפש עונות ולמצא, ועוד יהיה לשר ושופט גדול בארץ, ומה ארכה לך דברים?

גם בפעם הזאת אָנָּה לירי דבר חפץ אשר כל חפצים לא ישוו בו; דג העלה

בחרמו אשר כל מחיר אפס וריק הוא לעמתו, נערה מִגֵּן בירי אשר לוא גם

אלפים לקח במחירה גם אז לא הרכה במחיר — בדברו ירד רירו על פיו וילק

אותו בלשונו — אבל שטן נצב לי בדרכי, אל העלמה הזאת תלוה אָמָּה

המכשפה, אשר לא תעזבנו אף רגע לבדנו, וזה ששה ימים עלו בתהו ועוד

לא פעלתי מאומה, כלימה תכסה פני להשמיע כאלה, אני לא הצלחתי לשבור

ברחי ברזל בששה ימים! אבל מה אעשה וכל מזמה נבצרה ממני איך לשלח

את האם לעזאזל, הכה עצה הלום! —

— הכה עצה! — שנה זמרי — האם העצות כמים מבור תדלינה? הלא

עלי לדעת בתחלה כל אשר אתך ואשר אתך, מי הנה הנשים ומה מעשיהן פה?

היש להן גואל וטודע או נעזבות הנה בעיר? כל אלה עלי לדעת מראש במרם

אישמעך דברי —

— הנשים האלה נעזבות הנה פה ואיש אין בעיר אשר יקום לעזרתה להן —

— ומה מעשיהן פה? —

— הנה באו לבקש איש אחד הנקוב בשם זרחיה המורה והוא כבר ברח מהארץ או ישב במאסר, זאת לא אדע נאמנה, אבל זאת אדע כי הוא איננו עוד בארץ הזאת —

— זרחיה המורה? — שאל זמרי — ההוא אשר הורה בכית יונה דודך? —

— כן הוא ולא אחר, ואתה ידעת אותו? —

— אמנם ידעתי, ובדבר הזה אוכל להושיעך כי בהודעי אל הנשים כמשרתך אוכל לדבר עמחן גם בדבר זרחיה אשר ידעתי, ובזאת אקח לכן להאמין בי ואז תושיע ידי לך —

— אבל מה אעשה כעת? —

— בתחלה עליך להציגני לפני הנשים ולאמר להן כי אני משרתך ואיש סודך אשר תבטח ותאמין בי וגם הנה תוכלנה לשום מבטחן בי כמו בך, ובימים הבאים אראה מה אורך עוד — אם כי לא נעים היה לזכרי לשמוע "כימים הבאים" בכל זאת מלא אחרי דבר זמרי ויביאהו ויציגהו לפני הנשים אשר גם מבלי התכונן בו משכוהו חסד אחרי כי איש סוד מושיען ובואלן הוא, ואת זרחיה ידע פנים אל פנים וזה כעשרה ימים אשר ראהו, וגם כל אוהביו ורעיו ידע ואם גם יסתר במסתרים גם שם ידו תמצאנו.

כה יפרוש איש מזמות שוחה לרגליו בתתו ידו לנוכל גדול ממנו, הזאב יהיה לברות לשני הנמר ומלתעות כפיר נתעו בנפול ראשו בקבר פתוח גרון נחש בריח, כי אחת היא בארץ לא רק לצדיקים ותמימים נכונו שוחות וחבלים, כי אם גם לנוכלים ובני עולה, מצודות פרושות לרגלי ההולכים בדרכי החיים וכל העובר אליהן ועיניו עצומות יפול בהן ולא יקום, רק כי התמימים יפלו ברשת ממנו להם ובני עולה כרפם כן יפרשו רשתות ליד מעגלם המה, כקורא בשם השמן והוא יקום ויעמוד ויאמר: הנני כי קראת לי! או מלאך משחית מעל פניו ישלח לצודו ולא עוד יוסיף לעזבנו, כן קרא זכדי בשם עזמות, זמרי מלאך פניו, אשר זה ימים חרש מזמה איך לפתוח לפניו דלתות שתי הנשים, נמצא לו והוא סערהו כמוץ מגרן ממקום תאותו למען הביא אחר תחתיו אשר רגעי ענג או שוחת עולמים ימצא לו שם.

— ישיב עזמות את שמרותי לי וירוה דודים כחפצו, הן לא היא הראשונה ולא היא האחרונה אשר התנין הזה בלע את תַמְתָּהּ, ואם אין, יכשל בעונו ויפול במצודתי ואכריעהו לכל יוכל קום ואת נפש בתי הצלתי! — כה דבר זמרי לנפשו אחרי עזבו את שתי הנשים בלב מלא בטחון כי עוד מעט יבא עד תכלית עמלו, הנוכל הזה בטח כי אין איש נכלים בארץ אשר יגדל ממנו, אבל הוא עוד טרם ידע, כי יש יד אשר לה כח ועז הרבה יתר מאשר לכל תחבלה ומזמה, והיד הזאת היא יד הישר הנאמן ואהבת הטוב כמישרים, אשר אף כי תכנע כפעם בפעם גם לפני בני עולה קצרי יד, בכל זאת תתעורר ותתגבר לפעמים אף על עז וגבורה מזמה ותחבלה ותכריעם יחד.

י"ז.

עצה ומזמרה.

תמהון-לב שכור יעבור בסור כח היין המפעמו, ישכב וינוח השכור בסכאו אך לילה אחד ויקום והיה כלא היה; אבל לא תמהון-לב אישר לרגלי מהומת-תלאה בא, הוא לא עד מהרה יעזוב מקום חמד לו, וגם אחרי אישר אין עוד זכר ליולדתו הנה עוד יוסיף לענות הלב כאשר ענהו, כי זה פח להצרה להשאיר אחריה זכרון אשר גם מראהו קמךאָה ולחו ככחה, לא כהשמצחות העקרית העוברות כצפרים עפות ואינן, תמהון-לב כזה אישר פרוש כנפיו על לוח לב הגערה אחות זרחיה בשבתה במאסר עוד הוסיף להעיב את עיניה גם בשבתה זה ימים אחדים בהשקט ובמחה בכית המלון אשר שמה הוביל זכרי אותה ואת אמה, ואחרת היתה, לא הוסיפה בכי ואנחה כל היום כאשר זה היה דרכה עד כה, לא נקמה בפניה לרגעים על כל מעשיה, כי אם כגויה בלי חיים וחפץ, כישנה בעינים פקוחות ישבה ותבט לפניה מבלי אשר ראתה עד מה, ותשמע לדברי זכרי מבלי אשר הסירה את אזנה אם כה או כה דבר, וגם אם עכרו על דל שפתיו דברים, אשר לפני ירח ימים הציטו להבת שלהבת בעורקיה והפכו את דמיה לנחל איש, גם המה לא הפיחו רוח חיים בה, כי אם ישבה ותשמע כמו כל מוצא שפתיו נעים היה לאזניה, אשר על כן לא רק הוא נתעה בתחלה להאמין אשר כבר הצליח חפצו בידו לשבותה שבי ובכה האהבה תמשך אחריו ולא תמוש, ועל כן ישב כל היום כצל על יד ימינה, כי אם גם אמה אשר לה היה לדעת את נפש בתה, גם היא, באהבתה הרבה לה ובכל חפץ לבת ותאות נפשה לראותה מאשרה, נואלה להאמין כמעט כי יום ישועתה לא יאחר לבא, וכאצבע אלהים היה הדבר בעיניה, כי מלאכו אישר שלח לפדותן איש צעיר לימים הנהו ויודע ערך בתה, ומה לה להביש אל מראהו ותאדו אשר באלה לא חננה ה' ? הן רב לה רב כי תחת המתנות האלה נתן לו לב מלא תם ואהבת חסד וישר וגם עשר אשר יתן לו עצמה להרכות טוב וחסד, וכל אלה יתנו לו לוית חן, ואם מה יצא הדבר לא תוסיף להתאונן על כל הרעה הבאה עליה בעיר ההיא, אחרי כי המוכה הנשקפת לה במצאה כרוב סוכך לבתה, איש ישר דרך, מושיע לנדכאים ואב לקשי יום, הטובה הזאת תגדל מהרעה, ולוא הוסיפו על ימי העני והמאסר כהנה וכהנה גם אז כאין נחשבו לעמת השלומים, וכל אלה נתנו בלבה הרעיון כי גם נפש בתה לא תבחל בו, הן עיניה תחוינה בי לא תתחמק מפניו כאשר זה היה דרכה בראותה צעירים לימים, ואזניה קשובות בכל עת לדבריה, ואם לא אות נאמן הוא כי גם לבה נמשך אחרי עיניה ואזניה ? ולכן נשבר לבה במשנה שברון על כי זרחיה לא היה אֶתָן, כי הוא השכיל בלי כל ספק למצוא הדרך הנכונה איך לפתוח פה להאחובים ולסקל המסלה למען תקרב עת ברייתם, אבל זכרי כאמרי פיו הצליח להביא גם נחומים ללבה ולהשלותה בתקוה טובה, בהשבעו בשבועי שבועות אשר הוא יהי מגן וצנה לרעו ואהבו לזרחיה, כאשר

היה לו מאז נודע לו. הן על פיו היתה שומה כי ילקח זרחיה אל בית יונה וכאחים מבטן התהלכו בכל עת היותו בכית ההוא, ואם כי עצתו אמונה להאם לכל תבקש נתיבות הבית ההוא כעת, כי עוד חזון למועד, וסוד כמוס עמדו אשר לא יוכל לנלותו לה יעצרנו מלכת עתה אַתָּה שמה, בכל זאת ישכב לבה במנוחה כי עוד יבא יום אשר ינהלנה שמה בשמחות וגיל ועיניה תחזינה את זרחיה בכל כבודו אשר יהיה חדש עמדו ושונאיו יבושו, כי גם יום גם לילה לא ישכב לבו עדי יפדה ועדי ישיב ויצוג את זרחיה לפני הָאֵם תפארת הנשים ולפני האחות אשר בכל נשות חן אשר ראו עיניו (ומספרן הן לא מעט) לא ראה אף אחת אשר תשוה לה, והאשה שמעה והאמינה בדברו, והוא התבונן בהעלמה והאמין כי חצי אהבה יקלע אל לוח לבה בכל הגה מפיו יצא ולא יחטיא המטרה, אולם כעבור ששה ימים וחדשות לא נהיו החל במחון האשה לנוע ותקות זכדי להתמוטט, ולולא בא זמרי לעזרתו מי יודע אם הצליח עוד לכלוא אותן בחדר לכל תלכנה לבקש בית יונה לשאל על דבר זרחיה, זמרי בא כגואל שני, הוא האוהב הנאמן לזכדי וזרחיה גם יחד, אשר גם עקבות הנעלם נודעו לו, הוא הכמיה על דברתו (והוא איש נודע בעיר לפי הודאת פיו כי לא ינזכ בדברו) כי בעוד שלשה ימים יוביל את האשה אל מקום אשר בו יתחבא זרחיה, או אל האיש אשר יוציאנו אליה, וחיים חדשים שבו ללב האשה וזכדי גם יחד וגם פני זמרי אורו בדברו, האיש הטוב הזה שש בכל לבו כשמחת האמללה, ומה חם לבה והשתוננו כליותיה בזכרה כי בפעם הראשונה כאשר ראתה פניו התעורר געל נפש בלבה גם כיראה ורעד בא בעצמותיה למראהו והוא הן איש אשר אך צדקות אהב, וגם גלה את אונה בלאט, כי נפש זכדי כלתה לבתה, וכאשר אך יחיש ישועות לזרחיה אז ירהיב עז כנפשו לגשת אליה לבקש את בתה מידה כמשפט, ואם לא הטוב והישר בכל בני תמותה הוא האיש אשר בשורות כאלה יכשר!

ביום השלישי אחרי הַנְדָע זמרי להאשה בא החדרה ואחרי השתחותו בכל אותות הכבוד לפני הנשים נתן מכתב על יד זכדי, אשר בקראו בו נפעם ויבא כמבוכה, האשה בראותה זאת נכהלה, אבל זמרי מהר וירגיע לבה כי במכתב הזה חדשות ובשורות טובות לה ועל כן נפעם מאד זכדי מהשמחה הגדולה אשר באה פתאום, ובפי זכדי אין עוד מלה, רגע התבונן בהמכתב ומשנהו במביאו וכאיש אשר אין כרוחו נכונה הביט ולא ידע מה לעשות, אבל זמרי לא נתנהו הבט והשתומם עוד באמרו אליו בשפת הארץ בחפזון ובקול אשר כמעט לא הבין השימע את דברו: האם כבא עדיך תִּכְהַל? הלא תחבלה כזאת לא בכל עת תעלה על לבנו! קרא המכתב באזניה ומשך את הזקנה אחריו עד הערב ואז תעזבנה ותבא אל בית המלון מחוץ לעיר ואני אערבך כי שמה תמצא את העלמה, אני אביאנה שמה, כאשר הבטחתיך, קרא את המכתב באזני האשה— הוסיף לדבר בהראותו באצבעו פעם על המכתב ופעם על האשה, וזכדי עוד כנבוכך ומשתאה מביט לפניו.

— בי נא גבירתי! קחי הגליון מידו — אמר זמרי אל האשה בשפת הארץ —
אבל האשה אשר לא שמעה השפה היא ענתה בתמתה: המרם תדע כי לא
אבין אף דבר בשפה הזאת ? —

— סלחי נא לי כי שכחתי זאת ואדבר באזני זבדי כי יקרא את דברי המכתב
באזניך, סלחי לי, אבל אחת היא, בשורה טובה בו, הנה אחד השופטים יבקש
כי יבא אליו זבדי ויביא עמו את אם זרחיה וכאשר יערכו עֶרְפָּה עשרה מנכבדי
העיר בערו אז יציאנו לחפשי, כי בבית האסור במגרש העיר הוא יושב, אבל
לב זבדי טוב ורך הוא כלב נשים ולא יכול להשמיע דבר כזה בפיו, קחי המגלה
וקראי בה — ובדברו לקח את הגליון ויתנהו על יד האשה אשר בהביטה בו
השיבה אותו לידו באמרה: לרגעים תשכח כי אני לא אבין אף דבר בשפת
הארץ הזאת —

— גם קרוא לא תביני ! — קרא זמרי בתמהון,
— ומאין אדע קרוא או דבר אחרי כי מעודי לא שמעתי אף דבר בשפה
הזאת ? —

— לכן קרא זבדי באזניה ותדע, וזבדי אחרי אשר חכה רגעים אחרים כמו
מאן לקרוא ורק אחרי אשר הביט בו זמרי בעינים מפיקות בוז קרא כדברים
האלה בשפה אשר הבינה האשה: זמרי אהובי! רק למענך אעשה זאת לגלות
לך כי משמרת הוא אתי האישי אשר תבקש, כי לאויביו נתכנו עלילות והמה
אדירים בעם ועלי לשמוע את אשר יצוני, אולם אם אמת אמרו לך כי אמו
באה הנה אז תוכל לשלחנה אלי ואני אדבר עמה ואיעצנה מה תעשה להוציא
את בנה לחפשי, כי בלי ספק תבקש ותמצא עשרה מנכבדי העיר אשר יתנו
ערכתם בערו ואז אולי אוכל לעשות הפצך למען מצוא חן בעיניך ובעיני האדון
זבדי היקר בעיני מאד, שמור הדברים עמך ואל תראם לאיש בלתי לזבדי, אוהבך
מציק בן מציק שר בית האסורים.

— כרגע ארוצה אליו, לא אחכה אף רגע, מהרי בתי שימי בגדיך עליך
ונלכה — קראה האשה בחפזון ותעש בגדיה.

— חכי נא מעט אשה כבודה — קרא זמרי — כי עוד עלינו להמתיק סוד
מי ומי ההולכים ? —

— לחכות ? האוכל לחכות בעת אשר אשמע כי תקוה נשקפה לי לראות
את בני ? ומה לנו לחכות ? כלנו נלך יחד, הן אוהבינו אתם ותשישו גם אתם
בשמחתנו —

— אבל השר לא כן דבר, כי כסוד כמדם גלה לי הדבר ולא נוכל ללכת
ארבעתנו שמה, ואף עוד זאת, כי לא אוכל לתת את העלמה ללכה שמה,
אף היא אשה נכבדה ומעורך לא שמעת לזות שפתים, ואנחנו הגברים נדע את
אשר ידברו בעלמה אם תלך אל אחד השרים והשופטים, כי יאמרו אשר רק
למען עיניה היפות עשה חסד, וכדי בזיון, אמנם לוא אמרת לעזוב את העיר
כאשר תמצאי את בנך כי אז אמרתי מה ממך יהלוך אם ידברו או לא ידברו

כך וככתך, אולם עתה אחרי אשר אחשב למשפט כי העיר הזאת לא לגעל נפש תהיה לך ואם אך את בנך תמצאי אז תבחרי בה בכל לבך לעיר מושב לך, עתה עליך לשמר שם בתך מכל משמר, המרס תדעי כי ללשון רעה ימתק מאד היפי? —

— אם כן איכה אלך גם אני שמה? — קראה האישה בתם לב.
— את הנשים לא תביא דבת עם במשפט כמו את הבתולות — ענה זמרי בהניעו עפעף למול זכדי אשר עמד כגבר נדהם.
— ומה היא עצתך? — שאלה האישה באנחה.
— אם לעצתי תשמעי נלכה נא יחד אֶת ואני אל הארון וזכדי יִתֵר פה עם העלמה, או אולי תִּחְיוּ עצה אחרת השמיעני —
— אשה אוכדת עצות הנני היום ולא אדע דָּבָר — ענתה האישה ותכַּמַּא אל בתה.

— או אולי תבחרי ללכת את זכדי ואני אֶתֵּר פה לשמר על פִּתְךָ? כן! טוב יותר כי זכדי ילך עמך ואני אשמר על בתך, כי אין שומר טוב לעלמה יפה מזקן ומשחת המראה כמני —

— אם כן נלכה — אמרה האישה בשומה אל זכדי פניה באנחה, וזכדי לא אָחַר לעשות כדברה, אף כי לא נעים היה לו הרבר, זאת העידו בו פניו ובצאתו לאט לו עוד זמרי באזנו: לעת ערב בבית המלון במגרש פלוני — הנערה אשר התעוררה בשמעה דברי המכתב כמתעוררת מתרדמה ועיניה הכריקו ואשר כבר שלחה ידה ותאחז בהשמלה נותרה על מקומה בשמעה כי לא תלך את אמה ואת זכדי, וגם על הפרדה מזכדי לא נראו אותות עצבון על פניה כאשר לא ששחה על חברת זמרי, רק התקוה חִיֵּתָה רוחה ותעוררנה, זאת העידו בה פניה אשר אדמו מעט ועיניה אשר הכריקו רגעים אחדים גם אחרי אשר כבר יצאה אמה מהבית.

ב.

יום הַשְּׁלֹמִים.

הכל נעשה יפה בתכל כי זה לעמת זה עשה היוצר; ואם לחומא נגלו דרכי חֵשֶׁךְ וּאֶךְ לוֹ נתיבות התרמית נודעו ללכוד תמימים אשר בחשך לא ימצאו את דרכם, הנה גם הישירים בלבבותם עת אכף עליהם המקרה לצאת לפעלם להציל ישר בישר יזנחו דרכם וגם בארחות עקלקלות כבמחה ילכו, כי מעשה לעמת מעשה אם יקום במערכה רק אז יִפְּזֹן, ואם חומא מֵאֵת ירבה הרע בדעתו להתגלגל תחת שיואה הנה נטל גם על מבערי הרע להסתתר במחלות עפר וכפס לעקרנו משרש, וכל יאמר צדיק: חללה לי מאחזו בדרכי הרשע, אני בזרוע נמויה וחרב שלופה אלחם בעד המוב והישר, כי לא זה הדרך לדכא רִשְׁעוֹ ולא זאת המסלה לרדף רִשְׁעוֹ, רב לך רב צדיק כי בטוב תדגול וישר לך לעינים ואל תבקש גדולות להצטרך הרבה גם בקום עליך רשע, לאיש כמפעלו שלם ובכלי

מלחמה אישר יעופפו על פניך השיב מלחמה יעורה וגם בזאת תצדק צדיק.
רק בעלי תורה באין ידיים, מטיפי מוסר ומעשה רחוק מהם רק המה יביעו: לא
לנו לצאת בעקבות רשע גם למען דפא הרשע, כי לא כן בעלי המעשה עם
מעבדיהם, המה במעבדם יתעוררו ובהתעוררם יבקשו לעשות, ובעשותם לא
ישבו אחר גם אם לא בדרכיהם מאז תאחו רגלם.

גד אשר גם שונאיו לא מצאו בו כל דבר רע בלעדי תמתו וישרו אשר
עברו כל גבול ויעשוהו משחק לכל פרחח והוא על נפשו וכבודו לא קם, גד
אשר האמין בכל משמע אזניו ומראה עיניו כחק נאמן היה לו, רק באחת לא
האמין כי ימצאו משחיתים לחבל בזדון לב בין בני האדם, גם הוא דרך פתאם
בדרך אשר דרכו מתיאון ובאשורם אחזה רגלו, מי עשה הנפלאות האלה?
האם הוד היפה הרכה והנעימה אשר אחזה בידו ותובילנו, או ברק העינים
השחורות האיר לו גם דרך חשך? — רגעים אחדים אדמו פניו כדם אחרי אשר
אחזה פנינה בידו, זאת הכת לא רָחַמָה, האמללה באמללות, אשר גם ברכת־יה
לכל בני האדם נהפכה לה לקללה: אהבת הורים, האשר הנעלה, הענג אשר אין
כמהו בחיים, החומה הבצורה אשר מגדליה במחוק ושלוח, נחת ונעימות גם היא
היתה לה כקוץ מונד, אהבת הוריה לא רוממתה כי אם דכאתה עד עפר ותתן
יגון גם נחם בלבה הפצוע, היא אשר גם יפיה כסלון ממאיר היה לה, היא שכחה
רגע כי היא לא גבר היא ותאחו בידו גד אשר מעודו לא עמד בסוד נשים
ולא ידע דבר עמהן, וגם עם אשתו היו דבריו מעמים בשנה האחת אשר ראו
חיים יחד, ואף כי את נשות זרים או בתולות אליהן לא הרים אף עינו מעודה,
ואם קרה מקרה כי דבר את אשה ולא התנהגה לשנוג בכבודת־אז — על זאת
נוכל לערוב ערבה — אז שכח כי היא אשה היא והוא גבר, כי לא הרבה זכר
בימי חייו כי הוא על עדת הגברים יִמְנָה, ולוא נגשה אליו פנינה ותדבר אליו כי
אז כלי כל ספק שכח כי אשה היא ולא היה למשסה למכוכתו אך היא אחזה
בידו ותמשכנו אחריה, וידה לא כיד גבר היא, זאת חש מאד, כי רכה וקמנה
וחלקה היא מאד ואיך לא יאדימו פניו כתולע? לכן האדימו פניו וככבש אלוף
הובל מבלי אשר ידע מה נעשה בו, עיף ויגע מאד שב מבית דן ומבתי המשפט,
גם רגז החל למצוא מסלות בלבבו, אף מחשבה עלתה על לבו: פן האריך דן
לשון בתהלת נפשו ולא מתיר אסורים הוא כאשר אמר, וכדבר כזה לבדו,
לחשוב תועה אל איש, די כח לגזול מנוחת גד, ועתה נוספה גם היא להוסיף
מבוכה על מבוכתו, יסור יסרהו אלהים! אולם הוא הלך אחריה והיא מהרה גם
להשמיעו על מה תוליכנו אחריה, אבל לא על נקלה הצליח בידה להבינהו בינה
מה חפץ לה בו, כי פניו עוד האדימו ועוד לא היתה ברוחו נכונה, וכמעט
התרגזה פנינה בראותה כי זה שתים שלש פעמים שנתה דבריה והוא עודנו
מכיש בפניה כמשאתה ופניו יעידו בו כי עוד מרם יבין דבריה עד אשר נלאתה
ותקרא: הלא שמעתי כי אוהב אתה לזרחה ואיכה תוכל לעזוב את אחותו ואמו
בצרה גדולה? —

הוספות אל הלופי מנהגים.

מאת דר. מיללער.

(המשך מחוב' י')

וצענין ז' ימים טוויס על ראש השנה כך הדבר: בראשונה כשהשיאו ושוואות
 היו עושין צל"י יום א' של ר"ה, אחרי כן כשהשלושין יולאין צצית הועד היו עושין
 יום א' וצטאר ונקומות ז' ימים ונחנות הקפק, וכצטאזו עדים ונן הונכה ולנועלה גם
 צצית הועד היו עושין ז' ימים כוואור הונשנה צפ"ד דר"ה התקינו שלא יהיו נקצלין
 עדים ונן הונכה ולנועלה ואם צאו עדים ונן הונכה ולנועלה כוהגים אותו היום
 קודש ולנוחר קודש וכשהתקין ר"י זן זכאי לקבל עדות החדש כל היום ג"כ היה הונכה
 שאם צאו עדים ונן הונכה ולנועלה אותו היום קודש ולנוחר קודש וכן פי' רצא
 צצית ה' ע"צ וי לא מודה ר"י זן זכאי, ועיין היטב בתוספתא פ"צ דר"ה.

וציונים האחרונים דצקיאן בקציעא דירחי הנה הר' האי (לא הרצינו קעדיא
 ונוכאן אין ראיה תקצע ר"ס ונקומות צענין זה צל"י עי"י וכתב דרשי ה"ל) כתב
 צענין ונכה א"י צצ' ימים של ר"ה לבעשות ז' ימים, ואנשי קאירוואן תפשוהו צזה
 והיו קרובין יותר לא"י וראו שצזנניהם אין תופסין אלל יום א' ובאשר השיז ר' האי
 על זה לר"ב אור וז"ל ואשר אורנו צעצור א"י צי"ט של ר"ה כך אורנו דין הוא
 שיעשו כראשונים ולא יסנו ונונכה אצותיהם עכ"ל. ונראה מדצרים אלו שר' האי לא
 רצה להכניס עצמו צענין זה לוור האיך היה הונכה צל"י כיון שכתב ר"ב שראה
 טעוטיין צל"י יום אחד אלל כתב הגאון שכוונתו היתה בתצוותו הראשונה לאנשי
 קאצת לוור שאל יסנו ואך יעשו כוונתה אצותיהם. והרנצ"ן צוולחנות פי' הדצרים
 שכוונת הגאון כיון טעל כל פנים ציונים הראשונים צזון קידוש החדש היו עושין ז'
 ימים ר"ה יעשו כן גם עתה ויצטלו ונכה צטעות טנהגו ציוני ר' נסים והר"ח כתב
 ג"כ שאין ללכת אחרי ונכה הדורות שלפניו טנהגו יום א' שהם דורות דטלנולא.
 והריף פסק דצ"י לריך לבעשות ז' י"ט של ר"ה ואחריו צאו חכוני פרובנל' לא"י
 והנהיגו כן ע"פ הריף וחלקו עליו ר' אפרים ור' זרחי' הלוי צוואור פ"ק דצילה.

מב א"נו אוקרין שיצרכו הכהנים לישראל וראשם פרוע וצא"י אין וצרכין
 פרוע ל"ב (ו"ד).

צ' אוקרין שיצרכו הכהנים לישראל וראשם פרוע צא"י וצרכין כהנים לישראל
 צראשם פרוע. יס"ט.

צנוקחא ה"ל נפל טעות ולריך לגרום: א"נו אורנים שיצרכו, והנה לפי הענין
 ג' ה"ל ויושרת שוודאי צענינים אלו היו ונחוידין יותר צל"י טצ"ב ונן העצודה
 צנוקדט היתה.

הנה צונס' קופרים פי"ד הנו"ו פוחח או ווי טראשו ונגולה פורס על שוע וי"א
 צכרעיו וצגדיו פרומים פורס אצל לא צראשו ונגולה אינו רשאי להוציא אזכרה ופיו
 צין כך וצין כך (כן הגי' צנו' ס' ב"י) ונתרגס אצל אינו קורא צתורה ואינו עוצר לפני
 הציצה ואינו נושא את כפיו. וזה שאמר פוחח פורס על שוע הלכה הזאת היא ונשנה
 צפ"ג דוגיילה ונוונה לוקחה וכן וזה שונטיים צאותה הלכה אצל אינו קורא צתורה

ואינו עובר ואינו נושא את כפיו זה ג"ב לטון הנושנה ונושנה לקוחים הדצרים והדצרים
שצין כוונת וקופ' הן הוספות וק' קופרים כדרך וכונהג וק' זאת וההוספה היא
וין תיבות "או וי" עד "אצל אינו" והציא צ' דעות לענין ראשו ונוגלה וק' שכלאה
שרק לענין פריסת שוע קתני הצ' דעות ווכל וקוס יוכל להיות כיון דקנט טעם
האוקר ושום דאינו רשאי להוליח אזכרה ופיו ולא קנט טענוח ושום ציון איפשר
שהדעה הראשונה דלא קצירא ליה האי טענוח דאינו רשאי להזכיר הזכרה צראש ונוגלה
תחיר ג"ב נטיחת כפיים צגלוי ראש כונו שהתירה צפריסת שוע, והנה חנר וצין כך
וצין כך ונתרגם ונראה שזה וקוס על הי"א שאוקרין לפדוס שוע צגלוי ראש אצל
צתרגום ותיאר אע"פ שצונסנה דין אחד לפריסת שוע ולתרגום דקתני פוסח פורס על
שוע ונתרגם הי"א ונחלקין לענין גלוי ראש, ונה שחנר אצל אינו קורא שוע הוא
נדצרי הנושנה כ"ל ואינה רחיה צרורה שהדעה הראשונה חסרה צזה צגלוי ראש. אכן
יש ללמד ולוור שמתצות וצין כך וצין כך ולהלן ההלכה נשנית גם לדעת הת"ק ולפי
זה לכ"ע הוי חסור לקרות צתורה לעצור לפני התיצה ולישא את כפיו צגלוי ראש,
וצא"ח חלק צ' דף ו"ג כתב על האי דוק' קופרים דוונה דצקריחת התורה גם ת"ק
וודה (קה"ת ונטיחת כפיים דין אחד להם) וצשונת תורה נהגו לקרות קטנים ונצרכין
צראש ונוגלה ונצרכין הזכרה ואינו יודע איך לקיים הנונה אם לא כתנא קנא דוק' קופרים
קופרים. וצתוספתא פ"ג דנוגלה צענין הדוונה לזה אינו ונחלק צין תרגום לקריחה
ונטיחת כפיים דתני הכי הרי שהיה נועוטק צנועפות וצפלקים אין צבוד שיקרא ויתרגם
ויצבור לפני התיצה ולישא את כפיו, והנה דרך וק' קופרים להציא צ' דעות שיטת
רצותינו צשונצור ורצותינו צשונערצ עי' פ"י ה"צ פ"ג ה"י פ"ז ה"ד.

היו"א ונדצריו שאפשר שת"ק צשונס' קופרים כשם שנתיר לפדוס את שוע צגלוי
ראש כך ונתיר כ"ב צג"ר, ואם נפרש כח"ז שהוא וודה ואוקר צקה"ת כו' וצנ"ב צגלוי
ראש וכל וקוס כוכל לוור טון התיחר הזה להקל ולפדוס את שוע צג"ר כשתרצצ
הנונה צא"י לישא את כפיו צגלוי ראש.

מג) ח"ו ונחפלב אדם י"ח צרכות צלחש וצא"י צקול רס להרגיל העם ל"ל (ו"ה).
צ"צ אוקרים שיתפלל י"ח אלא צלחש וצא"י צקול גדול כדי להרגיל את הצבור. יש"ש.
הנה צצצלי צרכות כ"ד ע"צ נשאו וכתבו על האי צריחת דהשנויע קולו צתפלתו
ה"ז וקטני חונה ודף ל"א ע"א יניק ליה ר' הנונוח וין וקולה לא ישוע שאסור
להציה קולו צתפלתו, אכן כראה שצא"י לא היה לנונה הזה ענף ושורש שוליו
צירושלנוי, שהיו איזה ונהם ונחפבלים צקול צפ' תפלת השחר ר' אשא צר צדא ונחפבל
צקלא ר' יונה כדהוי וכלי צצית' הוי וכלי צקלא עד (לג' הורדכי ציונא: כי היכי)
דילפיין צני ציתיה ללוותיה וניה ור' וילתא דר' חנן צר אשא פליגי (על האי דרש
דחנה הוי ונדצרת על לזה וקולה לא ישוע וכו') גם איתא שם שאצדלה חורה צכוס
אוורה צתפלה כדי לצכות התינוקות (שאיין ונשיחין צכוס) ונשוע ששוועין אותה
כשאוור צתפלה צקול.

מד) ח"ו אין קופרין העומר אלא צלילה ואח"י ציום וצלילה ל"ל (ו"ו).
צ"צ אין קופרין קפירת העומר אלא צלילה צא"י צלילה וציום. יש"ש.

ח"א לומר שהכוונה שבני ח"י ספרו צליה וגם ציוס וכפלו לספור טזה חין לו טעם, ואולם הקראים בני ווקרא סופרים רק ציוס ואינם דורשין תנויות. אך הפי' צזה שבני ח"י סופרין העומר אס ציוס אס צליה ולא איכפת לה ואי שבחי לספור צליה סופרין ציוס. אבל בני צבל ודקדיקין ואינן סופרין כלל ציוס. ועיקר השנועה צזה הצרייתא צונחות ק"ו ע"א יקלר ויפור ויציא ציוס (צצבל העיטור סוף קדר היום דפקה הגי' יבול יקלור ויפור ויצא ויונה ציוס ול"ע) ת"ל תנויות תהיכה אינתי הן תנויות צזון שאתה ותחיל לונות צערצ וכו' קלירה וספירה צליה והצאה ציוס וצהאי ענינא אישתכחו תרי קתוי דקתרי אהדרי חד' צפ' ר' ישועאל וקלר ציוס כקר ותנינא צפ"צ דונגלה כל הליה כקר לקלירת העומר זה הכלל כו' כל דצר טונותו צליה כקר כל הליה, ואפשר צפ"צ"י נהגו כהאי קתווא דווקלר צליה כקר דחתיא כרצי אע"פ דאיך קתווא דונגילה כתצ לה גצי הלכתא פסיקתא עיי' ונחות ע"צ ע"א ועיין צר"ן ס"פ ערצי פקחים.

והנה צזון הגאונים נחלקו דיעות צזה אס לספור העומר ציוס אס שכה לספור צליה וצפרט אס שכה לספור ציוס ראשון ר' יהודאי ור' ענורס (ורי' אצן גיאת) כתצו טאס לא ספר צליה הראשונה לא יספור ציוס דלא איבא תנויות ור' האי אור צתצוצה סקופר ציוס טלחחריו ור"ת אור טלא יספור; עיין צצבל העיטור וצר"ן פ"צ דונגלה וסוף פקחים, וצזה"ג פסק לספור ציוס אס שכה ועיין ונחות ס"ו ע"א תו' ד"ה זכר וע' צנורכי פ"צ דונגלה טנראה שהיתה לפניו נוסחא אחרת צדצרי צה"ג. ושיטות הגאונים נראה טלא היה ונהג קצוע צצבל ואולי ציוני הולחטה החזקה נגד הקראין סקופרין דוקא ציוס הקפידו גדולי הגאונים טלא לספור ציוס צזום אופן אפי' אס שכה לספור צליה.

מ"ד ח"ו ווהלים צתער וצא"י צקבין ט"ל ו"ז).

צ"צ ווהלים צתער צא"י צקבין, יט"ט.

צטו"ת ט"ז דף כ"צ ע"צ סי' ו' ורצינו האי דע כי זה החוק טצצבל וטטיס רצות טוושך הווהל אח הערלה ונפסיק הקליפה התחתונה כדרך שהס יודעים עד שהיא נפקת ונחצר אותה עם הערלה וחותך אותה צצת אחת ואס אינה נקדקת וכפקת צאלצע או צצפרנו יהיה לו סכן הנקרא צלטון ערצי ודור ופוסק צו וחותך הכל צצת אחת וטפיר דווי ואין ראוי לחתוך צצני פעמים אבל ראוי להיות ויילה ופריעה צצת אחת וכשנעשות שתיהן ילא. והנה צירושלנוי צצת פי"ט ה"צ הוויל יוויל לצי ויילות ויילה ופריעה וצונשנה עם ולין ופורעיין ווולין וצנור פי"ט ה"צ הוויל יוויל ויילה ופריעה ויילה וליין וציצמות ע"צ ע"א ווקי ליה האי דהוויל יוויל לרצות ליין וצלי פסק כיוון לצרייתא התיא. והנה אולי זה עכין החילוף צפ"א"י וליין צקבין וחותבין הערלה ואח"כ פורעיין כנאמר הושנה והצרייתא אצל צצבל ווהלים צתער והוא כעין וקפריס עגולים ווילין ופורעיין צצת אחת. והנה וולת קרן סכתצ הגאון הוא צלטון סוריא כלי עגול לחתוך דוונה לו סרנא דמיא צחולין, וכן הוראת ודור ושרש דור צערצית כלי חתך שהוא עגול. ועיין רנצ"ס ה' ויילה רפ"צ סכתצ צין צקבין צין צוקפריס ונהגו כל העס צקבין ועיין פסקי רקניי סי' תקל"ח.

מז) ז"צ עושיין רפואה לנפילה בגלל חטוורים וכוונן צל"י חין עושיין. י"ט.ט.
עיין ערך מילין לרש"ל רפ"פ ארץ ישראל סי' כ"ה. הנה צונשנה צפ"ר ר' אליעזר
דוויילה נזכרה הרפואה בצוונן כוזה פעמיים וידוע שרופאים הקדמונים הרבו לרפואות
גבגלי לאת הצהמות אולם צל"י וקוס ונשצ הטירות היה זה להם כדצר וואוס ועד
הכתוב גבגלי לאת האדם וגם לפיעי הצקר היו וואוסים כפי' הרד"ק ציחזאל ד' ט"ו
ואולי גם לתתם לרפואה היו וואוסים להם ועיי' ר' ירוסם כנ"ר צסם גאון צתשוצה
צעכצר טנוולא צשוון וכו' ולגצי כרות ציה"כ חס הוא וואוס חסור הצדלקה ונשום
הקריצהו וכו'.

מז) ח"ו קורין צפרשה ט"ץ והעם וצני ח"י קורח העם פרשה וקדרים ז"ל (מ"ט).
צל"י קורין העם הפרשה וש"ץ קדרים צ"צ קורח הש"ץ הפרשה והעם יענדו
וישנועו וולה צולה. י"ט.ט.

כוסחת הי"ט וצולצלת כי וזה זה העם הפרשה וש"ץ קדרים, ולצני צצל לא
יאור האין יעשו צקדרים, גם זה שישנועו וולה צולה כראה כהוספה וואוחרת, וכראה
לנו כוסחת הל"ל שהיא נוצה ווהודרת והכוונה שצארץ ישראל העם היינו הקרוחין
הם עלוון קורחין צתורה לצדס וצני צצל הש"ץ וקסייע וקורח ענוסה. ונה שכתוב
קדרים חלו הפרשיות שקורין צכל שצת ושצת וקודרין על קדר התורה וכן צונשנה
קפ"ד דונגלה : צצשת כו' כקדרן (וונטור או"ח ר"ס קל"ה כראה שגרס צקדרן דהיינו
צקדר שנקצע לכל שצת ושצת) ואם תאמר הלל איתא נשיצ שאין זה ונלשון קדר
הכאור על הפרשיות הקצועות צצשת חלל על ערך וקדר ויהיה כוונת זה הוואור
צירושלנוי חין שהיה הלל צזון הקצוראים והגאונים קראו לפרשיות שקורין ודי שצת
צצשתו קדרים וכן איתא צונס' סופרים פי"א ה"ד וה"ה צקדר שפסק לפי הרב.
וצפנ"ז ה"י קב"ה קדרים קצבו (כך איתא צב"י) ופרשיות נקראו חס פרשיות
שהם עינן אחד וקיינניהן פתוחה או סתוונה חס פרשיות כאלה אשר היו רגיבין לקרות
צוועבדים, שם פי"א ה"ד וה"ה ואם פחות ווג' (פסוקים) יוסף על הקדר הזה ופרשה
אחרת ואם היתה הפרשה אל ד' וה' פקוקים קורח את כולה. וכן ונשנוע ונלשון
הסתחוווא פ' כי תשא וכן ושה ליווד תורה לישראל והדריבין לננות ונתן להם קדרי
תורה ופרשיות שקורין צהן צכל שצת וצכל חדש וחדש וצכל וועד והם ונזכירין אותו
צכל פ' ופ'. והנה צצצל כראה שהנהיגו שהש"ץ וקריח לקוראים צתורה וקורח ענוסה
וצצשת דף י"צ צ' ונשנוע כן ונדאור רצה צר שוואל חצל וקדר החזן לאור הנר ראשי
פרשיותיו (היבא שפוק ונתחיל הפרשיות) חצל כולה דרשה לא ונדאור וכולה פרשה
לא ונשנוע שלא לצד התחלה והקיום צפרשה הקרוזה היה על החזן להראות חלל שגם
כל הפרשה כולה וקורח לקוראים ועיי' פי' רש"י ד"ה ראשי פרשיות וצ"ה סי' כ"ט
וששאלתם וואן דלל גוייר לא ליקום לוקרי צתורה כו' ואי אינטיכירו ליה ונשום דליבאל
כהן כו' חלל הוא אי צדאור ליה הנוקייע יכול לנייור ונתחל ונתחל ליקום ואי לא
לא ליקום ואי ידע לוור לצדו וולה וולה.

ובמה הצדיקו אלה את נפשם? הנמצאו בו באמת כל העונות אשר פקדו עליו? הנה נשחת לבנו באמת כאשר קראו המה מלא אחריו? וכל יודעיו באמת המה הלא יגידו ההפך, כי בכל לבנו הלא אהב האיש את אוהביו, עד כי למענם שכח לפעמים גם טובת נפשו וישלך גם נפשו מנגד, וכאשר יתנו עדיהם עליו יחד אנשים כלעוואנד 6, מייסנער וכל שאר אוהביו באמת, לא שם מעולם גם שקר מחסהו ועל כל שנאה שנא כל מרמה, לא החניף לאיש ולא כזב לאדם, כי אם נוכח האמת היתה דרכו בכל עת ולא נטו אשוריו ממנו ימין ושמאל 7) לא התמכר גם רק אל תאות בשרים לבד ולא התגולל כן ביון מצולתה, כאשר התאמצו אויביו אלה להראות ולמען הוסיף השליך שקוצים עליו, כי אם גם נתן הוא ידים לעלילה כזו כנבלו פיו ושפתיו, אך באמת הלא רחקה נפשו ממנה ולא התמכר כן אל תאותו, כאלה אנשי התאוה באמת, אשר כבוד נפשם כאין בעיניהם ולכבם לא יכס גם על כל נבלה, אשר יעשו אך למען מלאות תאות נפשם, ואם גדול הוא גם עון פיו ושפתיו, אך הלא יקל העון הזה אם נתבונן, כי לא רק למען חשקו ותאותו לבד דבר כן, כי אם היה הדבר גם לכלי נשק בידו, לכלי נשק נגד חנפי לב אלה, המתהללים כל היום אך כיראתם ותמתם, המחרימים בקול כל ענג מה בעוד אשר במסתרים יעשו כל תועבה ובמחשך יתמכרו אל כל רע, נגד אלה חנפי לב אשר גם עליהם יקרא בשירו: כי המה יקראו בגרון אל כל לשתות מים, בעוד אשר המה בנפשם במסתרים ימסכו בשרם ביין כחפצם, אל כל אנשי און אלה, אנשי מרמה המתאמצים אך להסתיר דבר, אך להרבות חונף ולהגדיל הרמיה, ולמען היות למשען עז לעריצים וכמרים, כי על כן קראו גם המה מלא אחריו ביתר עז ויחד הציטו עליו ארץ ומלואה 8).

6) כאשר יספר במו פיו את כל אשר עשה לו המושורר בשבתו אז בפאריש, איך השליך אז גם נפשו מנגד, בעת החלי רע, למען את כן דודו על ערש דוי, אף זאת כי לא יוכל גם כל הון להטות לבנו ולא הפץ גם לקבל מחיר וכסף מידי מוציאים לאור שונים, אשר לא מחשבותיהם כמחשבותיו ואשר הפצו לשקול לו זהב רב מחיר ספריו, כל אשר אך נקרב אליו — יאמר גם שטרֶאָדטמאָנגן — כל הבא לבקש עזרתו לא שב ריקם מוננו, כי היתה ידו פתוחה תמיד לכל, וגם יספרו מעשי חסד כאלה למכביר.

7) כאשר יתחלל בצדק לפני קאמפע: כי עוד לא מוצא בו אף עון שקר קל מעודו, וכאשר העיד על זה בצדק גם אחד הסופרים (Deutsche Rundschau 1. Jahrgang): כי מוציו הוא בזה, כי אין הגדל מה בין הדברים אשר ערך לאוהביו בינו לבין עצמם — ובין הדברים אשר דבר בקהל, כי לא הציטין גם בהאבה הידועה, המוצה במפגיע לאהוב גם שונאינו, זאת אמנם לא נכחה, כי אמנם ידע לשנוא את שונאיו כאשר ידע גם לאהוב את אוהביו, וכאשר ידבר עז במשוגש דרכו בהנצלס: איש רודף ואוהב שלום אנכי, ולא אבקש כי אם זאת: בית קטן אשר נג תבן עליו, אף מטה רעננה, מאכל בריאהו, תלב וגם המאה טובה, על חלונותי פרוחם ולפני פתח הבית עצים רעננים, ואם עוד הפץ אלהים בי להגדיל אשרי, אז תראינה עיני גם ששה או שבעה מאויבי תלויים עליהם, אז ירחש לבני אך טוב להם ובמותם אסלה להם על כל אשר הרעו לי, כי אמנם סלוח נסלח לאויבינו — אך ביום אשר בו יתלו על העץ.

8) בכלל נוכל להצדיק נפשו במשפטו אשר חרץ על עצמו: "הנני בעל רגש בטבעי ממקור ישראל."

או הנפקד עליו עון דברו רע בארץ מולדתו, על שגנו לשונו נגדה כחץ שחוט ובשכט לעגו יסרה למשפט? ומי שופט צדק ויעשה זאת? וספריו יחד הלא מלאו גם דברי אהבה ויקדת לארץ מולדתו, דברים אשר כל שומעם יכירם כי אך מקורות לב מוצאם ופרי רגש נאמן הם. ומדוע איפוא נפקד עונו על דבריו אלה אשר דבר ברגע אפו או רק במשוש דרכו לבד, במלאו פיו רק צחוק לבד כדרכו, ולא נתבונן גם אל דבריו הרצופים באהבה נאמנה לארץ מולדתו ואשר כל כבוד הופף עליהם? — זאת לא זאת, כי נחמא כביר אם נאשים נפשו על דבר כזה, כי אמנם לא שנא האיש את ארץ מולדתו אף לא מאס בה, ולא דבר גם רע עליה, כי אם גם דבר רע בגרמניה. "בגרמניה כאשר היא ממלכה, בארץ הפלשתיים הזאת אשר עבשה תחתי ואף גלית אחד אין בה, אף לא אחד גדול" — אך הלא יקרה נכבדה בעיניו הבת גרמניה כאשר היא באמת "גרמניה הגדולה הזו, אשר עוד תשים סתר לה ואשר לא נודעה עדנה לעמה, להשליט הזה אשר בעודנו הוזה שוכב יצחקו הקופים בשכמו ובעמרתו! לעמה אשר הוא בעיניו "האמיץ לב, המלומד מכל העמים, עם אשר על אלפי שרי מלחמה הראה את רוח נבורתו וברכבות ספרים את עומק דעתו וכינתו, עם אשר פניו מלאו פצעים רבים, מחיר נצחונותיו, ואשר על מצחו עברו יחד כל מחשבות אדם הנעלות והנשגבות ועקבותן עליו נודעו". לא! כי יקר לו כבוד העם הזה, יקר בעיניו עד למאד, עד כי בחפצו לספר גם כבוד עמו ומקורו לא יוכל למצוא לו תהלה רבה יותר מאשר ישוהו וידמהו אליו, ואדמת יהודה תהיה בעיניו כאדמת גרמניה!

ואם אהב גם את צרפת, את ארץ גלותו זאת — היפלא הדבר בעינינו? וארץ מולדתו היא הלא פקדה עליו לא רק עון המרד לבד, לא רק עון חפשי דעתו ודבריו הנמרצים — כי אם גם עון אחר, עון אשר לא יכול כפרו עוד —

וגם אקריב נפשי כליז בעד איזה דעה, אך נסיתי גם לשתות מכוס החיים והעונג ונפשי התענגה בו, ועל כן מלחמה בקרבי המיד בין שכלי אשר יאמר כי טוב הוא העונג בחיים וכל קרבן נפש אך אולת היא, ובין נסיתי לרגש אשר מבלי התבונן התנשא פתאם למעלה ובמערצה תחזיקני. ומקרי חיוו הם אמנם הכריעו כף המאזנים לשכלו, כי כל נגעי הרוח יחד הלא חלו בו, כי אהב את ארץ מולדתו ותדיחנו מעליה, כאשר אמנם נדחה גם מפני אהובתו הראשונה, אהב את עמו — ועל אפו ועל חמתו התבדל ממנו, אהב את דודו — והוא אשר הרבה פצעיו, וכטה וכטה מאוהביו מנוער נהפכו לו אח"כ לאויבים בנפש! ומה יפלא אם נמצא בספריו גם דברים כאלה המתנגדים לתכונתו באמת? — לא נשכח גם את מחלנו מאז, מחלת העצבים אשר לא הרפתה ממנו כל ימי חיוו ואשר היתה ג"כ לסבה להתמרמרותו, כאשר היתה גם תכונתו באשר הוא משורר רק להתפעל, ובל בקורת מה העכירה רוחו, וכאשר יעיר ע"ז גם שטרָאָדמאָנן. אף מי מהנבחרים באמת אשר יוכל להתפאר כהצרפתי Crebillon כי מעולם לא זרק עטו כל מרה? והאם לא צדקו יותר דברי בן עמו Chamfort כי: כל אשר הגיע לימי העמידה ועוד לא ישגא את המין האנושי — אות הוא כי לא אהבו מעולם? — לא נחפוץ אמנם להצדיק בזה את את אויבי המין האנושי, אך לא נשתומם אם נראה, כי לב מתפעל אל כל טוב, יוכל פתאם גם להתמרמר על הרע ועל דון הסכלות הרב? אך כבר הארכנו בזה יותר מדי.

הוא עון "היהודי", עון אשר אותו מצאו שומניו בכל עת וכל כפר לא הועיל לו, ואיך נוכל איפוא להאשים עוד את נפשו, אם נשא עלי לשונו תהלת הארץ אשר בה יכול לשבת במח ואשר לא מלאה אך נאצות כאלה לעמו, רק בוז והרפה לבד? אלה המאשימים את נפש היהודי והשמים אותו למקור כל רע, הם יבקשו אמנם ממנו, כי יהי גם נשא ונעלה כמו כן — עד כי גם יסלח להנומלים רע אתו ואת אויביו בנפש יאהב וימלא פיו רק תהלתם! לא! לא חפץ אף הוא לשכוח כן נפשו וכבודו ולנאץ את מטיביו באמת — רק למען שומניו לבד

אך חבנד בכל אלה בארץ מולדתו? לא! כי אם עוד נאמנה רוחו אתה בכל עת, אך לא כאלה צרי עין בעלי הלאומיות בארץ מולדתו, אשר קראו מלא אחרי כל אשר לא עבר עליו כלח גרמני ואשר אך לא מערותיה מוצאו, כי אם גם אהב את ארץ מולדתו, אך לא נגרעה בכל זאת אהבתו גם את שאר יושבי תבל "אשר מספרם רב הוא ארבעים מונים ממספר הגרמנים" ולא היה כאלה אשר לא יוכלו עוד להעלות נפשם מהבוץ הלאומי ואשר רק בטובת נפשם לבד כל חפצם, לא! כי אהב האיש את ארץ מולדתו, בכל לבבו אהבה, ולמען האהבה הזאת הלא התגודד גם בגולה (10) אך אהב גם את צרפת "כאשר אהב כל בני האדם יחד, אם רק גדיבי לב הם וטובים". ולא סכל כן

(9) כאשר יתלונן ע"ז עוד אז במכתביו אל מאָנער, בגלותו לו אז חפצו לעזוב את ארץ מולדתו.

(10) אם גם נאמני רוח בגרמניה יצחקו על "הגלות" הזאת ויניעו ראש לדבריו, לא נוכל בכ"ז להעלים כווננו את היוגון הנשקף מדבריו בכל עת זכרו את ארץ מולדתו: ארץ מולדת נאווה היתה לי לפנים — ישיר בשירו — שמה גדלו האלה והאלון והדודאים צהלו לקראתי, אך רק חלום היה! נשקוּי בנשיקות גרמניה ובשפתה אלי דברו — ומו יעריך לי עז צלצולם! אהבתך — אך רק חלום היה. . .". אך גם הוא הלא היה יהודי, ואיך יכלה איפוא להתנוסס בלבבו האהבה לארץ מולדתו? הלא בן נכד הוא היהודי לארצו, נשע זר בתוכה, ואיך יוכל לזכות אף הוא בארץ מולדתו עם שאר יושב אירופא, ואם גם הקדים לאחוז בה בטרם דרכה עליה רגל גרמני, צרפתי וכו'?. . . כפי הנודע קנא הוא לכבוד ארץ מולדתו לא רק בעטו לבד, כי אם גם באמרי פיו נלחם עם בויהו, וגם ערך פעם קרב ע"ז וכערות שטרראדמאנן, גם כשמוע אלכסנדר דיומאס את החרפה אשר יחרפו סופרי גרמניה את המשורר קרא כמשתומם: "אם כן הוא הלא נקלים הם סופרי גרמניה ורעים עוד יותר מכתבי עתם, אם כה תהרפנו גרמניה מעליה, אז נאספנו אנחנו אלינו בכל לב, אך היינע הוא אוהב את גרמניה יותר מליפ שכרה". העין האחד אשר אולי יוכלו שונאיו למצוא בו הוא קבלו פרס מקופת הצדקה של לואיס פֵּלִיפּ — אך הלא נודע הוא, כי מעולם לא הסתיר הדבר הזה מרעיו ויודעיו, אף עניו הוא אשר המריצוהו לזה, אחרי אשר הכבידה עליו הבקרת הגרמנית את אכפה ולא נתנתו לכתוב בחפצו למצוא חית ידו בעשן, היא ממשלת עריצות הצענזור הנודעת, אשר עליה ישא פֵּארינהגן משלו: כי אם תהיה ארץ סנים האמיתית לבער, אז תגלה שנית בגרמניה (Tagebücher 1844) אף חוברו לזה עוד סבות שונות, כמו הפסק נדבת דודו במותו, גם הנזק אשר התנוק ע"ז בגירת אחר מיודעיו אשר הוא ערב בערו, וע"כ נאלץ לשלם בערו סך מסוים בברחו מן הארץ, וכאשר יעיד שטרֶאדמאנן על כל אלה.

לכבו לבקש, כי הגרמנים והצרפתים, שני העמים יחד אשר באהבת אדם יסודם, בידיהם יכרתו איש את ראש רעהו — למשוש לב נערי האצילים והכמרים. לא! כי הוא לא מאם ארצו ומולדתו מפני צרפת, כי ידע גם מחסורה, וכשכבט לעגו ייסרנה אף היא וחטאתה גם על פניה יוכיח, ואם גם יתן לצחוק את עמה, את העם הגרמני הזה "אויל הצרות בתי מלכיו הזה, אשר לא מצלות קטנות במגבתו, כי אם פעמוני בתי תפלה גדולים אשר משקלם כבד מאד, ואשר בידו יחזיק את שבט הברזל הגדול ויתחולל מאד — בעוד אשר לכבו הוא מלא דאכה נוראה", אם גם יצחק כביר על העם הגדול הזה "על העם אשר כל מלכי אירופא מחלציו יצאו, אשר בניו בני ראמשהילד מושלים הם בכל בתי הכאָרזע אשר בארץ, אשר מלומדיו מושלים הם בכל גבולות המדעים, ואשר על ידו נגלו גם אבק השרפה וגם הדפוס — ובכל זאת כל אחד ממנו אשר יורה בקנה שרפה ישלם שלישה כסף כסף ענושים, ובבקשו להדפיס במכתב העתי "מבשרי האמבורג" לאמר: רעיתי היקרה ילדה בת נאווה כ החופש, אז ינוח שבט הצענוזר. על החופש וימחנו!" אם גם מהתלות כאלה וכאלה בשפתיו אך הלא ידע בכל זאת ערכה כי רב הוא וכבודה כי גדול הוא מאד, ובערכו אותה מערכה למול צרפת, אחרי הסירו לעגו מפיו, אז הלא תגדל ערכה בעיניו כביר עליה, עד כי גם יקרא אליה כי תשמור נפשה מהתערב במעשי שכניה ביום אשר יפרוץ גם בתוכה המרד, מרד — אשר לנגדו יִחָשֵׁב המרד הצרפתי לאפס ואין, כי גדול הוא מאד כח גרמניה ברוחה כי רב הוא, וברב מחקריה עד כה הרבתה לה אונים לאין קץ, עד כי ממנה תחול כל הארץ ביום תעמוד על נפשה ותבקש משפט לה! —

אך מה יכלו הועיל כל דבריו אלה ומשנאיו ובוזיו הלא בקשו רק עונו, ועל כן הסתירו פניהם מכל יושר וצדק וכל הפצם ומגמתם אך להשליך שקוצים עליו, אף התאמצו יחד לשים לאל כל דבריו אשר אך יצאו מעמו וברוח בקרת עזה נלחמו אתו, וגם עניו הנורא לא הרך לכם, עד כי ראה כי אין חנינה לו עוד כל עוד רוח בו, ואולי רק המות הוא יכפר בעדו, המות אשר אמנם רחק עוד ממנו למרות קול שאון צעדיו אשר כבר עלה באזניו.

י"ז

כי יספה המחלה הנוראה לרכאו תחתיה, ומיום ליום עוד גדלו ועצמו מכאוביו, עיניו עצמו כמעט, רגליו קָמְטוּ וְרָכְבוּ יחד בְּמִוּהָ, גוו התעקס ורק בעזרת הכויות אשר כוו בו הרופאים הונח לו מעט מעצמת מכאוביו הנוראים. בדברים שוברי לב ספר אז עניו באזני מייסנער ויתאר לו את מצבו הנורא והאיום: איך יִחָשֵׁב בעיניו כמת אשר עוד לא קָבַר ונפשו צופיה בין כה ובין כה על גויתו הנהרסה, אשר תעונה לבלי חמלה, איך הוא חי רק בדמיונות ימים עברו ובזכרונותיהם, איך אָוֶתָה נפשו לשורר עוד לכתוב ולעשות דבר, ואיך יִסְבְּלוּ כל אלה עינו העורת, ידו הרפה ומכאוביו אשר חדשים הם לבקרים, איך יעצמו מכאוביו הנוראים בלילה, עד כי יבקש פתאם גם לשלוח יד בנפשו ולשים קץ

לכל הבלהות ההן, ורק זכר אשתו ומעשיו אשר עוד לא כלה המה יעצרוהו מעשות זאת. כל ענות איוב הנוראה אשר אין קץ לה ואין דמיון!
”הה! איך נעשו בו השפטים בעצלתים — יקרא לויבע בְּסִפְרוֹ אִיךְ נִשְׂא כָּל אֱלֹהִים בְּמִנּוּחָהּ וּבִאֲמִץ לֵב — שִׁמְנָה שָׁנִים אַחֲרֵי כֵן, אַחֲרֵי הַתְּפִרָּן מִחֲלָתוֹ בְּרִאשׁוֹנָה, בְּשָׁנַת 1855, בְּאֵתֵי שְׁנֵית פֶּאֶרִישָׁה וְהוּא עוֹרְנוּ חַי! חַי — בְּעוֹד אֲשֶׁר גּוּוּ כְּכֹר קִמֵּט כְּגוֹיֵת יָלַד וּבִיד אַחַת הִרְיִמּוּהוּ מֵעַל הַמִּשְׁכָּב, מְדֵי הִפְכוּ מִשְׁכְּבוֹ תַּחְתִּיו!” כִּמְעַט לֹא יִכּוֹלְתִי דַבֵּר אֹתוֹ — תִּסְפֵּר גַּם אִשָּׁה אֲנִגְלִית אֲשֶׁר שִׁחַרְתָּהּוּ אַז — כִּה נִבְהַלְתִּי לְמֵרָאָהּ, כִּי רוּחַ גּוֹיֵתוֹ מָאָד עַד כִּי הָיָה כִּילָד מִתַּחַת כִּתְנָתוֹ, עֵינָיו עֲצֵמוּ וּפְנָיו הַכּוֹאֲבִים אֲשֶׁר כִּחְשׂוּ מָאָד, לֹא הָיוּ עוֹד כְּפָנֵי אִישׁ, קוֹלוֹ שָׁח מָאָד וְאִשְׁתּוֹמֵם עַל רוּחַ הַחַיִּים אֲשֶׁר הִתְנוֹסְסָה בּוֹ מְדֵי דִבְרוֹ, וַיְהִי בְּעֵינָי כְּמוֹ יִסְפָּה נִפְשׁוֹ לַחַיּוֹת אַחֲרֵי מוֹת גּוּוֹ. . . כּוֹ רֵאִיתִי אִישׁ נוֹשֵׂא מִכְּאוּבּוֹ הַנּוֹרָאִים וְעוֹנָתוֹ הָאִיּוֹמָה כְּמִנּוּחָהּ, וּמְבַלִּי כָּל חִפְּץ לְעוֹרֵר בּוֹהַ רִגְשׁ מִה בְּלֵב רוּאִיו, הַתְּאוֹנֵן כְּאֲזֵנִי עַל עֵינָי וְיִשְׁמַח בְּרֵאוֹתוֹ דְּמֵעוֹת כְּעֵינֵי, וְאַחֲרֵי כֵן הַתְּאֲמִץ לְהַעֲבִיר גַּם צָחוּק עַל שִׁפְתּוֹ אֲשֶׁר עוֹד הִגְדִּיל מִשׁוּשׁוֹ. . . 1.

ואיך ידבר הוא כמו שפתיו בתארו עניו הנורא הזה: הבזו אשר שפך אלהים עלי — יקרא — נורא הוא מאד והתוליו עמדי מלאו בעתה. הה! נדכאתי מפניו ואדע כי גבר עלי ועל עפר ואפר נחמתי, אך אם גם נעדר ממני כח יוצר הכל כמהו, הלא תתרוצץ כברק בקרבי הדעת הנצבת עולם, ובה הלא תמצא חיל ידי להציג למשפט גם את התוליו עמי, ובקורת תחיה, כי על כן ארחיב עז בנפשי לדבר מעט כמו פי, בהכנעי תחתיו: כי אשר אני אחזה לי הוא, כי הצחוק הנורא הזה אשר בו יוכיח הפועל את פעלו הוא יאריך כביר, כי יאריך יותר משש שנים עד כי כבר היה עלי למשא. . .

ואיך ינסה עוד בכל אלה להתלוצץ ולצחק לעניו הנורא הזה! “קבר הוא מבלי מנוחה — יקרא — מות מכלי הנחות המטים, אשר אמנם לא עליהם להוציא כסף, לא עליהם לכתוב מכתבים או גם ספרים, מה נורא הוא מצבי! זה כבר מדרו בחבל את גוי להכין לי הארון, אף כבר נכונה הכשורה לבשר מותי, ואני אאריך למות כן בעצלתים, עד כי אהיה למשא עלי ולרעי גם יחד. . .”

איך נורא הוא יגונו גם בשיריו, שיריו אלה אשר שר גם על ערש דוי זה! “תאניה היא מירכתי קבר, איש קבור חי הוא אשר ישמע כן קולו בלילה, קול אשר עוד לא שמעה השירה הנרמנית אף לא יכלה לשמוע אותה, כי עוד לא היה משורר נרמני אמלל ושרוד כמני!” איך יגדל יגונו בהבישו עוד מסביב, בראותו עוד בעיניו כל תענוגות החיים ונפשו מאנה לנגוע במ! איך יתעורר לכבו למראה צרור הפרחים אשר תגיש לו רעיתו היקרה כחן וחסד, ואיך פתאם ישיב ידה אחור בבהלות:

1) Monographs Personal and Social by Lord Houghton, London 1873.

בְּאֲזֵנַי הֵם הִלֵּא יִקְרְאוּ:
לְמַעַנְלִי שְׂאוּל צְעָדֵי נְעוּם.
לֹא עוֹד בְּחַיִּים חַיְתִי
וּמִבְּלִי קְבוּרָה נִבְלָתִי.

פְּרַח־שְׂדֵי בִּי אָרִיחַ
אֶבֶךְ מְרָה, אֶבֶךְ בִּי אֲנִיחַ
אָרִיץ זֶה, כֹּל מַחְמְדֵיהָ,
וְעֵינַי, הֵה! רַק לְדַמְעוֹתֶיהָ. . .

“לֹא אֹר שְׁמֶשׁ בְּמַחְשְׁבֵי רִבְצִי
אֶף לֹא אֹר תִּקְוָה יִבְקַע,
הֵה! הִלֵּא יְדַעְתִּי, פַּחַת חֲדָרֵי
אֵל קִרְשֵׁי קֶבֶר אֱהִי רַע.”

אוֹלֵי זֶה בְּכָר הוּא, זֶה בְּכָר מָתִי,
אוֹלֵי רַק מְתִים בִּי יִגְוֹרוּ?
דְּמִיוֹנֹתַי הֵם בְּסֶתֶר לַיְלָה
יִתְגַּדְדוּ, לְרֹאשֵׁי יַסּוּרוֹ? . . .

לֹא יִקְנֵא בְשִׁלּוֹי אֲרִיץ, לֹא יִקְנֵא בְּמִשׁוֹשׁ חַיִּיהֶם וּתְעוּגוּיָהֶם, כִּי אִם “עַל
מוֹתָם פִּתְעָה, רַק עַל רִדְתָם קִבֵּר כְּמוֹ חֲגָה, מִכְּלֵי מִכְּאוּבִים, עוֹד לֹא שַׁחַתָּה מַחְלָה
פְּנֵיהֶם וְעוֹד בְּמֵתִים הֵם כְּמוֹ יִשְׁמַחוּן :

הֵה! אֵיךְ בְּאַלְהָ אֵיךְ אֶקְנֵא!
שְׁבַע שָׁנִים אֶתְגַּוְלָלָה
לְאָרִיץ בְּמִכְאוּבֵי אֵינן קִין
וְלָמוֹת — לָמוֹת לֹא אוֹבְלָה.

הֵה אֵל רַחֲמִים! פִּלְהָ עֵנִי,
מִהֲרָה קֶבֶר הוֹרִידֵנִי,
הִלֵּא יְדַעְתָּ, אֱלֹהֵי נַפְשִׁי,
אֵל לְכַבּוּדְךָ, אֵל תְּעַנְנֵנִי.

הֵה! אֵיךְ אֲבִין, אֲדַע הֲרָדִי,
אֵיךְ אֲבִינָה, אֵל! מַעֲשֵׂיךָ?
אֲמַרְתָּ לְמַשׁוֹרֵר יְחִי
בְּגִיל — וּתְשַׁקְּחוּ זַעֲמָךְ?

קול נורא כזה הוא יתפרץ כעת מקרב לבבו, קול נבלו הוא, אשר עוד תחזיקנה ידיו ידי מתים במרם תרפינה ובטרם ינתקו מיתריו ויחדל לעולם! — ובעמל נפשו הנורא הזה הלא ישנה גם דרכו ודרך אחרת יחזה לו: כי יחזה לו גם אלהיו עמו וגם לשמים נשואות עיניו! הוא — אשר רק תענוגות החיים היו כל מעיניו עד כה, אשר משאלות נפשו לא עברו מעולם גבול הנגלה וכל סתר ודמיון זרו בעיניו, אשר אחז בכנפי הדמיון רק לשעשועיו לבד — הוא יחגה עתה בסתר מרומים, באַל בל ידע, בכח נשגב ממנו, אשר באוזניו יספר מכאוביו ואשר אליו יקרא וגם יתלונן! והרק לעגו הוא, רק מהתלות עמו גם כעת? או פרי עניו הוא, אשר עורר בקרבו שנית הרגש, רגש אָמון זה, אשר לא עזבהו גם מעולם למרות כל מהתלותיו? תחת ענות נשמע נא דבריו: "מלא אהבה הייתי — כה ידבר בהתודות, בספרו דרכיו עד כה, אז בצחקו עוד לדברי אמו זקנתו, אשר הגידה לו כי אלהים בשמים הוא ויאמין לדברי העגל כי הוא לכרו האלהים, וגם התאמץ לעשות דברים כאלהים חיים — "מלא אהבה הייתי אז וכל איבה לא ידעתי, לא נקמתי גם נקמתי מאויבי, יען כי אז לא היה לי כל אויב או לא חשבתי עוד אדם לאויב לי, לא היו בעיני אז כי אם קמני אמנה לבד, אשר לא הפצו האמין באלהותי, וכל רע אשר גמלו אתי היו לי רק כחללם את הקדש, וחרפם אותי כאשר יחרפו אלהים חיים, ואם אף לא יכלתי סלוח תמיד, אך גם אז לא היתה נקמתי נקמת אדם, כי אם כמוסר עליון לחוטא ופושע לבד, ובשכתי כן מרום למשפט, אז הסירותי מעל פני גם את החמלה הזרה ואשלחנה לנפשה, וכאשר חלצתי כן נפשי מכל אויב כן הרחקתי מעלי גם כל אוהב, לא היו לי כי אם מאמינים לבד אשר האמינו בכבודי, השתחוו לי ויהללו פעלי על אחת שבע, כל פעלי בהרוזים וגם בפרָאָה, ולעדת היראים והשלמים האלה הגדלתי תמיד חסדי, ומה עוד לעדת היראות והשלמות. —

אבל אין קץ לאשר יוציא ויכלה אלהים אדירים כזה, אשר לא יחפץ כי יקל כבודו ועל כן לא יחוס גם על כספו אף לא על בריאותו, כי הוא לא יוכל כלכל דרכיו בכבוד אם לא שני אלה לו: כסף רב גם בריאות רבה, והנה אהה! ביום אחד בחדש פֶּעברואר שנת 1848 אברו פתאם יחד שני המושיעים האלה ואלהיותי היתה פתאם למס, וככל האלהים אשר ירדו אז מכסאותם כן ירדתי גם אני מכסאי, ובעמל ויגון הייתי שנית ככל אדם, . . . שכתי אל שפל רביץ שאר יצורי אַל וארומם שנית בשפתי את הכח מגבוהים אשר יעמוד בראש כל קורות התבל הלזו ואשר ישים עיניו מעתה גם על הַפְּצִי, כי מיום הייתי אני לבדי להשגחתי הגבוהה רבה מאד מבוכתם, ועל כן שמח לבבי כי נתתים יחד ביד סוכן מרומים כזה, אשר בדעתו הכל ישכיל גם לעשות ממני, ויהי האלהים לי מאז לא רק למקור חיים לנפשי, כי אם גם חליץ נפשי גם מבקש כל חשבון המענה נפש ואשר שנאתי עד מאד, ועל פניו אודנו כי קפצתי מאז את ידי מהוציא כל אשר לי, כי כאשר לא אראג כעת לנפשי כן לא אראג גם

לאחרים זולתי, ומאז נחשבתני גם אני לאחד היראים והשלמים לא אתן עוד מאומה לתמוך ידי מבקשי עזרה, כי לא תתנני ענותי להפריע את אלהי ממעשיו וכאשר עשיתי לפני כן, לא אדאג עוד למוכת הקהל להיות כמתחקה אחרי אלהים, ולכל אלה אשר בקשו פני עד כה הודעתי בענות תומתי, כי הנני רק אדם מלא יגון ועמל, יצור נענה אשר אין לו דבר עוד עם הליכות עולם, וכי מהיום והלאה יפנו בענים ומצוקתם אל אלהים לברו היושב שחקים ואשר להוצאותיו אין חקר, כאשר אין חקר גם למוכו, בעוד אשר עלי, אני האלהים אשר חדלתי מהיות עוד לאלהים, עלי היה גם אז, גם בימי אלהותי, לאחוז גם בעקב השמן ולמען אשר אוכל למלאות תאות חסדי (2).

“אמנם כן הוא, כי אשמח היום אלי גיל על כבודי זה — כבוד כזה אשר לא לי הוא — כי גלה מעלי פתאם, וכל פלוסוף לא יצלח עוד לפתותני שנית כי אלהים הנני! הנני רק אדם אמלל, אשר גם שבט מחלתו נגעה בו, מחלה נצחת, ובמצב נורא כזה הלא יִחַשֵׁב בעיני לחדס עולמים, כי אכן יש שוכן שחקים אשר באזניו אוכל להתלונן תמיד על עניי ועל הותי. . .”

“כאשר נשכב על המטה אשר לא נוסף עוד לרדת ממנה — יוסף דבר עוד — אז הלא ירך לבבנו, אז נִמְלֵא רגש ונבקש עשות שלום עם אלהים ואדם, כמו פי אודה כי ננעתי רבים בצפרני וכי נשכתי גם בשני ולא הייתי ככבש תמים, אבל האמינו לי, כי אלה הכבשים המתהללים בנחת רוחם לא הראו כן עֲנֻתָם — לוא אך היו גם להם שני הנמר וכפיו, ואני הלא אוכל להלל נפשי כי לא ננעתי בכלי נשקי אלה, אשר היו לי לנחלה כי אם לעתים רחוקות, ומיום אבקש המלת אלהים עלי, המלתי גם על כל אויבי. . . אמנם כן הוא, כי כאשר עשיתי שלום עם היצר כן עשיתי שלום גם עם יוצרו, לראבון לב רעי המשכילים, אשר הוכיחוני על פני על שובי שנית לאולתי — כה קראו כמו פיהם את שובי לאלהים — ואלה אשר לא ידעו נשוא עוד דברו קשה מדבריהם, כל הכהנים הגדולים אשר להֲאֶתְהַעֲאִיזוּמוֹס החרימו אותי יחד מעדתם, והכמרים המלאים קנאה להכפירה פצו גם לענותני בענוים קשים למען אודה עלי פשעי, אך לאשרם אין כחם רק בפיהם לבר, אך הנה אודה על חטאתי גם מבלי ענוים, אמנם כן הוא, כי שבתני לאלהים אחרי שובי מהעגעל. . . והרק העני לברו הוא אשר השיכני בזרוע כחו — מי יודע זאת? אולי הוא גם שורש דבר בלתי נורא כמחוי. . . כי כמה נפשי פתאם לשמים, ותשאני דרך יערים ושוחות במשעול צר כמורד הררי הפלפול, ועל דרכי מצאתי את אלהי הפאנטעאיסטים, אבל לא הועיל לי הוא מאומה.

(2) גם במקום אחר יתאר כן מצבו, בהוסיפו עוד כמושג דרכו: „אז הייתי עדנה רענן ושלו, עביתי כשותי ולכבי לבש גאות כהמלך נבוכדנאצר בטרם יבוא אידו, אך הנה! מספר שנים אחרי כן שונו גוי ונפשי ום יחד, כמה אזכור מאז את קורות מלך בבל הזה אשר התנשא בעיניו כאלהים והנה השפל ממרומיו מבלי חנות, כבהמות שריו נרמה, עבר על ארבע וגם אבל חציר כבהמה, אדמה — כי היה חציר הסאלט. . .”

כי העצם הדמיוני הזה הלא אחוז הוא וסבוך כלו בהתבל, וכמו כלוא הוא בתוכו, והוא לנגד עיניך מבלי כל חפץ ורצון ומבלי כל יכולת, כי למען היות הרצון הלא יִקְרָשׁ להיות עצם מה, ולמען גלות הרצון הזה הלא דרושה היא תנועה חפשית... כאשר יבוקש אלהים אשר יוכל להושיע — וזה הלא ראש דבר הוא — אז יִקְרָשׁ גם לקבל את עצמיותו, את הויתו חוץ להעולם יחד עם כל תאריו המקודשים, כמו הטוב לאין תכלית והחכמה והצדק לבלי תכלית ועוד רבים כאלה. גם השארת הנפש — חיינו אחרי מותנו — תנתן לנו עודף על כל אלה, כאשר גם יתן המַבְרָח בלי מחיר וכסף את העצם המלאה מוח עודף להקונה אשר בו ימצא חפץ. . . כי לא מאסתי גם בזאת וכי גם היתה לענג לי, על זאת הלא יצדיקני כל איש אשר אך לב רגש לו. . .

. . . מדי דברי באלהי הפאנתעאיזמוס אתבונן, כי אמנם לא אלהים הוא, וכי גם הפאנתעאיסטים בנפשם הם רק אתהעאיסטים נכלמים, אשר לא ייראו מפני הדבר כי אם מפני צלו, אשר יִרְאָה על הקיר, רק מפני השם לבד, אף רבים הם בנרמניה אשר התנכרו אל אלהים בכל ימי הרעסמיורציה, כאשר התנכרו אז חמש עשרה שנה גם מבקשי מלוכה מגודרה בצרפת ואשר מרבתם היו בסתר לבבם רק רעפובליקנים לבד, אך אחרי מרד יולי הסירו פתאם משני עברי הרינוס את האפר מעל פניהם. . . מאז דמו יושבי צרפת כי עתה תוכלנה עמוד רק שתי שמות ממשלה, מלוכת מלך מחלמ או כנסיה חפשית, בקורת השכל או הנסיון, וכל הערב רב אשר בתְּנֵךְ לא באמת יסודו, לא יוכל להתחזק כי אם להרע לבד, כן קמה ונצבה גם בנרמניה הדעה ההיא: כי נוכל גם לבחר רק באחת, בהפלוסופיה או בהאמונה, בההתגלות האלהית כאשר תורה האמונה — או בתכלית דבר החקירה החפשית, באלהי הביבליאה או בהאתהאיזמוס לבד. . .

וכל אשר יגדל הכשרון, כן הלא נקל לו לפול ברשת זו טמן לו, ואשר אתי הוא — הנה לא אוכל התפאר כי צעדתי צעד לפנים בהפוליתיק, כי עודני מחזיק ביסודות הדעמאקראטים, אשר אליהם שמתי לבי מנעורי ואשר עוד הוסיפו מאז להלחיב לבבי בעדם, אך אשר להתעאולוגיה הנה בה אאשים נפשי כי נסוגתי אחר — אחרי שובי אל אולתי מאז, אל האלהים אשר לבדו הוא, ואין מי אשר יעלים עוד הדבר הזה, כאשר נסו כן לעשות אוהבי ודורשי טובתי. אפס את השמועה אשר הגידה, כי שובי לאלהים נחני גם עד סף בית אחת הכנסיות (3) אותה ארחיק מעלי. . . אמנם לא כן הוא, כי מחשבותי ומשפטי על האמונה רחוקי מכל כנסיה, לא התעוררתי לקול פעמון ולא שחדו עיני נרות מזבחות, לא השתעשעתי בסוד ורמז ולא נתתי שכלי כפרס. . . לא החרמתי מעלי מאומה אף לא את אלילי הגוים, מיודעי מאז, אשר אם

(3) יסוד השמועה ההיא היה בהנשואין של אשתו בבית תפלה קתולי, כי כן בקשה היא ממנו והוא לא חפץ להשוב פניה ריקס.

גם פניתי להם ערף — אך נפרדתי מעליהם כאהבה. בחודש פֶּעברואר שנת 1848 יום צאתי מביתי בפעם האחרונה, אז נפרדתי מהנעימים והנחמדים ההם, אשר אליהם השתחיתתי בימי אשרי. רק בעמל התנודדתי אז עד היכל הלזכרע, וכמעט נפלתי ארצה בעמוד רגלי בהאולם הנפלא אשר בו תעמוד על כנה אלילת היפי המהללה מִמְלֶאךָ*.) עת רבה כרעתי לרגליה ואבך מרה. בכי אשר יכול לרכך גם אבן, אף היא הביטה אלי בעיני חמלה אך באפס תנחומים, וכמו תדבר אלי: הלא תראה כי נשברו זרועותי, כי על כן לא אוכל עוד להושיע. . . .

"אך לא אוסיף עוד דבר, פן יהיה לאבל קולי, לאבל כבד בזכרי, כי עתה אפרד גם ממך, קורא יקר! לבכי ימלא יגון בזכרי, כי למרות חפצי אפרד ממך, כי אחרית דבר הלא היא, כי יסכון המחבר להקהל וכמו היה הוא לו לדבר חי ומבין, אף אדמה כי גם רוחך נעכרה בקרבך על כי נמרצתי להפרד ממך. הנך מלא יגון גם אתה, קורא יקר! ודמעות יקרות מפנינים תזיל מנאדות עיניך. . . . אבל הרגע נא, כי עוד נחזה איש את אחיו בתבל הטובה מזו, במקום בו אכתוב לך גם ספרים טובים מאלה, אחרי אשר אקוה כי שמה יִרְפָּא לי וכי לא יזב לי שוועדענכאָרג, כי האיש הזה יספר בכמחה רבה, כי גם בחיים הבאים נוסף לעשות מעשינו במנוחה ככל אשר עשינו פה בארץ וכי לא נשנה גם שמה דרכנו, ושוועדענכאָרג הלא הוא איש נאמן מאד ונאמנים הם גם דבריו על החיים הבאים, במקום ראה בעיניו יחד כל הנפשות אשר התנוססו פה עלי אדמות. . . . החוזה הסקנדינאָוי הגדול הזה ידע ויבן היטב את אחרות הויתנו אשר לא תוכל להחלק, כאשר ידע ויבן גם פרמיותנו אשר לא תוכל להיות לזולתנו, והחיים אחרי המות המה בעיניו רק כמו תזיון רוחני להשתעשע, במקום בו נעטיף בגדים אחרים וגם נפשנו נהליף כלבוש ולא ישנה דבר, כהחיים הבאים אשר לשוועדענכאָרג ירוו נחת גם הגרענלאַנדים האטמללים, אשר שאלו פעם את משולחי הדת מדענעמאָרק, אם ימצאו בשמי הנוצרים גם כלבי הים? וכאשר השיבו להם אלה כי לא כן הוא, אז קראו ביגון: כי אכן שמי הנוצרים לא להם המה, אחרי כי המה לא יוכלו לחיות מבלי כלבי-ים. מה תתמרמר נפשנו נגד רעיון העדר עצמיותנו, הכליון העולמי! . . . אבל הנחם, קורא יקר, כי עוד יש חיים אחרי המות, ובעולם אשר יבא עוד נמצא יחד גם את כלבנו כלבי הים. . . ."

"ביגון מהול בצחוק כזה ידבר דבריו, כה ימתק לו יגונו כשפתיו וכה תחזה לה נפשו את חזיונותיה, גם בימי עלומיו שאל:

מִי דַעַת זֹאת יוֹרְנוּ:

אַחֲרֵי מוֹת נַפְשֵׁנוּ

---

* הוא הפסל הנפלא ווענוס פֶּאָן מולאָ אשר לה תחסר יד אחת ועל אודותו נכתבו ספרים לאין קץ, וזה לא כביר הודיעו כי מצאו התופרים בארכת יון את היד ההיא והיא אוחזת ראי מלמש, . . .

אָנָה תִּפְנֶה? אֵשׁ בְּבָה.
רוּחַ עֵבֶר מֵאַפְנוֹ?
מָה אָנוּשׁ? מַה-מְקוֹם זֶה מְנוֹ
בָּא, יִלְךְ לֹה, אֵיחֹ?
מִי יִשְׁכּוֹן בְּרֵאשׁ בְּכַבִּים? . . .

וגם השיב אמריו: רק אויל יחכה למענה — כן גם עתה עוד ישיר במרי
עליצותו גם למרות כל תנחומותיו:

וְכִי נָמוּת אֲזַיְמִינוּ
יִרְבוּ בְקָבֶר בְּשִׁכְבָנוּ.
וּמְגוֹרְתֵי פֶן תְּנַרְמָה
מֵאֵד תִּפְאַרְדֵּי עַדִי נְקוּמָה. . . (4)

והרק לעג הוא? הרק צחוק בשפתיו? — כאשר התלונן אז באזני מייסנער
רעהו על עניו הנורא דברו שפתיו לאמר: זה כמה התגנבו בלבי מחשבות
אמונה, ואלהים הוא יודע אם רק פרי המאָרפּיוֹם הוא או התחבושות החריפות
אשר לפצעי. אבל כן הוא באמת, הנני מאמין שנית באלהים מושל עולם.
הנה עד כה יבוא האדם אם יחלה למות וכל תושיה נדחה ממני! אבל אל
תאשימני על זאת, הלא ישים עליו העם הגרמני בעניו גם את מלך פרוסיה
לראש, ומדוע לא אשים לראשי גם את אלהים מושל עולם? . . . במקום
יכלה כה גויתנו — הוסיף דבר — במקום יכלה הכסף, במקום יכלה גם השכל
הישר — שמה תחלת האמונה. . . "אל תדמה כי אין כל אמונה בי — קרא
גם לשטאָהר — כי גם המאָרפּיוֹם הלא אמונה הוא. . . כאשר יכבדו עלי מכאובי
אז אקח לי מאָרפּיוֹם, אם לא אוכל עוד הכות נפש את אויבי בידי אז אסגירם
ביד ההשגחה העליונה, ואם לא אוכל עוד עשות הפצי אז אתנם ביד אלהים.
אבל — הוסיף עוד בצחוק קל — בדברים הנוגעים לכסף עוד אבחר לעשות
לבדי בידי. . . (5)"

והרק לעג הוא? — הנשאל כה שנית — והקוראים בדעת המה הלא יראו
וישפטו בנפשם. . . אך אשר אמת היא בשפתיו, אשר לא יוכל להִקְחֵד ואשר

4) Strodtmann.

(5) לוא אך יכולתי לצאת על משענתי — קרא אל מייסנער באנחתו — התדע מקום
זה אליו כוננתי אשורי? אל בית התפלה! וכאשר הניע זה ראש כמסתפק בדבר, הוסיף
דבר בצחוק: על אמונתי כי כן הוא! כי לוא יכולתי לצאת מבלי טשען, כי אז הלא
הלכתי לשוח במגרשי העיר או אל "Jardin Mobil" (אחד המקומות בפאריש המצוין
הנודע לאנשי התאווה).

עין בעין יראנו — הלא הוא אהבתו העזה לעמו, אהבתו הנאמנה הזאת אשר עוד גברה עתה שבועתים, ואולי רק למענו לבד דבר גם דבריו אלה עד כה, וכקראו לפני כן בשם הפאנתעאיזמוס רק למען הועיל לו, בהתיצבו כן כצר נגד הדת המושלת — כן ראה עתה בעיניו כי אמנם לא כן הוא, כי לא חלק עמו היא הכפירה ולא במחיר כזה יבקש עזרתו, כי אמונתו היא חייה — כי היא כל קורותיו, ועל כן קרא שנית בשם הרעאזיזמוס(6), אך נפשו כלה הלא מלאה כעת אהבה לעמו, וכל קרביו יחד לו יהמיון, אם אשכחך ירושלים! יגון שיר בן הגולה הנודד על נהרות בבל הוא המרחף גם על פניו כעת, וכל כבוד עמו ועניו מאז, כל מכאוביו אשר סבלם, כל מכאוביו הנוראים — וכחו עוד לא כשל, גם תקותו לימים יוצרו כל אלה יחד לנגד עיניו המה כעת, ובשפתים דולקות, ברגש לב בוער כאש ישמיע דבריו, דבריו אשר כאבני נזר הם לעמו ועמוד כבוד אין קץ הוא אשר חצב לו בהתודות.

“מה נשגבה תמונת משה — יקרא בשטף רגשותיו — מה נשגבה מאד! ואני מפני רוח היוני אשר פעמתני עד כה לא גברה לו אהבתי עד כה, כי לא יכלתי לסלוח למחוקק היהודים על שנאתו כל פסל וכל תמונה, ולא התכוננתי ולא ראיתי כי זה האיש משה למרות שנאתו כל מלאכת מחשבת היה ברוחו חכם חרשים ואמן נפלא מאד, אך הרוח ההיא היתה בקרבו ברוח בני ארצו המצריים, אשר בקשה לה רק את הגדול והנערץ לבד אשר לא יוכל לְהִתְכַּחַד, אך לא כהמצריים כונן גם הוא את מפעליו מאבני גראניט ולבנים, כי אם הוא בנה פארי עמודי אנשים, אַבְעֵלִיסקים מאדם, כי לקח שבט רועה עני ויעשהו לעם אשר לא יירא אף הוא משן הזמן, עם גדול, עם עולם, עם קדוש, עם אלהים אשר היה לאות ולמופת לשאר העמים, לנס לכל מתי תבל יחד, כי הוא עשה את ישראל, ובמשפט וצדק יותר מהמשורר הרומי הלא יכול להאמן העברי הזה, בן עטרם ויוכבד המילדת, להתהלל: כי הקים עמוד עולם אשר ישגב על כל עמודי נחושה. —

וכאשר הקלותי לפעמים בכבוד הפועל, כן לא דברתי בכבוד גם על פעלו ועל מעשי ידיו — על היהודים, וגם זאת עשיתי רק על טבעי היוני, אשר כמו זר נחשב לו האקסצעטזיזמוס היהודי, אך אהבתי לבני היונים חדלה מאז, ואני רואה כעת, כי היונים היו רק נערים יפי תואר, בעוד אשר היהודים היו תמיד אנשים, אנשים אבירים אשר לא יִקְנְעוּ מפני כל, ולא רק אז לבד כי אם עד היום הזה — למרות שמנה עשרות מאות שנים, שנות רדיפות ועני, מאז למדתי לכבדם יותר, כערכם, ולולא יִחַשְׁבּוּ כל גאון יחש לבן הרעיון אֶלְוִיצִיָּה

(6) על הרעיוזמוס בכלל ואמר: שקר הוא כי הכתה הבקורת השכלית לרסיסים את היות האל, כאשר עשתה להקשים והמופתים על מציאותו. עוד חי הרעאזיזמוס, עודנו חי היים אמתים ולא מות, כי לא נגעה בו אף מעט פלוסופית גרמנית החדשה. קורי העכביש אשר להפלוס הברליני לא יוכלו להרחיק גם כלב מהתגורו, לא יעצרו כח להמית גם עכבר, ומה עוד להמית אלהים. . .”

ויסודותיה הדעמאקרתים רק לאולת מתנגדת, כי אז יכול כותב הדברים האלה להתפאר בנאון, כי אבותיו נחשבו על בית ישראל הנדיב, וכי הוא יוצא הלצי הנענים והנרדפים האלה, אשר נתנו ליושבי תבל אלהים ורוח מוסרי, ועל כל שדי מלחמות הרוח נלחמו יחד וגם סבלו כביר.

“לא נחרתו בספרי זכרונות ימי הבינים, אף לא בקורות ימינו אלה כי אם מעט משמות הנבורים האלה, אנשי רוח הקודש, יען כי כסו פניהם בהלחמם, וכאשר לא נודעו ליושבי תבל פעלי היהודים ומעשיהם, כן נעלם מהם גם תבן רוחם ונפשם, כי רבים הם אשר ידמו כי ידעום כראותם את זקנם, אך יותר ממנו לא יראו, וכבימי הבינים כן המה גם בימינו אלה רק “חדה נודדת” ולא תגלה רק ביום ה', יום בו תגלה באמת צדקת הצדיק אשר נשא מכאוביו ובחבורתו נרפא להאנושיות. . .”

ואיך יפליא לדבר בשטף רגשותיו גם על נחלת עמו, על אות נצחו, על הביבליאה, ואיך יראה גם בדבריו אלה חפצו באמת! מידה לי כביר — יקרא — כי היא עוררה בקרבי שנית רגש אמון, והתעדרות כזו הלא תשפוק להמשורה, אשר אולי יקל לו יתר מאשר לשאר בני תמותה להקער מכל יסודי דת נגלית, כי חסד אלהים עליו ולרוחו נגלו כל סתרי־מעל גם מבלי מפתחות הכנסיות. . . שמועות מלאות אולת, המכזיבות אשה רעותה, העבירו עלי בדבר הזה, אנשים בגרמניה הפרוטסטנטית, אשר רבה יראתם את ה' מבינתם, הם הכבירו עלי אכפס להגיד להם, אם בכל לבבי אט כעת, בימי חליי ואמונתי, אחרי הכנסיה האבנגלית, אשר עד כה אחזתי בה רק למראה עין (7). לא, ידידי נפשי! בזה לא שנית מאומה, ואם עודני נאמן כבריתי עם הכנסיה האבנגלית הוא רק על כי לא למשא היא עלי כאשר לא היתה לי למשא גם עד כה, אמת היא, זאת אודה כמו פי, כי בשבתי כבערלין אשר בפרוסיה, אז חפצתי גם אני יחד עם רבים מאוהבי להסיר מעלי מוסרות כל כנסיה, לוא אך נתנה הממשלה לאיש בלתי מאמין באחת האמונות הנודעות לשבת בארצה. . . אז הייתי עדנה גם בעיני כאלהים ולא נתתי כל יתרון לאמונה אחת מאחותה. . . אבל עתה, אחרי התעורר רגש אמון בקרבי ועל מכאובי שנה לבבי כביר — עתה התתאים

(7) ההתאמוצות התמימה הזו, הרצופה בהאבה הידועה, הכבירה אכפה על המשורר כדרכה וכמשפטה, וכאשר יתלונן על זה גם במקום אחר: מאז הודעתי מחשבותי בהשאלה האלוהית, הדביקוני שלוני אמוני הנוצרים כדרכם בשאלם, איך נפקחו עיני פתאם? הנפשות העדינות הן צמאו לשמוע מפי אות או מופת אשר ארכיב לראשן, ותדרשנה לדעת אם ננגלה לי האור כאשר נגלה לשאול (לפני השליח) בדרך דמשק, אם לא רכבתי על חמור סורר ככלעם בן בעור, אשר פער פיו פתאם וידבר ככל אדם. אבל לא כן הוא עמדי, נפשות עדינות! מעולם לא עברתי דרך דמשק אף לא ידעתי דבר על אדמת העיר ההיא, וזולתי אשר זה לא כביר נאשמו בה היהודים על אכלם בשר זקני הקפוצינים, אף את שם העיר ההיא לא ידעתי, לולא קראתי בשיר השירים אשר לשלמה, כי רמה את אף אהובתו למגדל צופה פני דמשק, אף לא ראיתי מעורי חמור בעל ארבע רגלים נזכר כאדם, בעוד אשר נקרו לפני אנשים רבים אשר כמעט פתחו פיהם דברו כחמורים.

עוד הכנסיה הלומה הערית עם מורשי לבכי? ועד כמה תִּקְשָׁב לי כעת לדבר אמת וזאת אשר בחרתי בה עד כה רק למראח עין? על שאלות כאלה לא אענה דבר, כי אם תהינה לי למעוז להפיץ אור על הטוב אשר עשה הפרוטסטנטיזמוס למתי תבל, ולפיהו יוכלו גם דעת עד כמה ילך לבכי אחריו.

”אז בהיות עוד משפט הבכורה בעיני הפלוסופיה, אז הוקרתי את הפרוטסטנטיזמוס רק על כי נתן ידים להפש הדעות, השדה אשר עליו זרעו אחרי כן לייבניץ, קאנש והעגל. . . אבל עתה, באחרית ימי עמידתי, בעת אשר רגש האמונה חשף זרעו ויגבור עלי שנית, והחוקר עד תכלית אשר אבד דרך — יאחזו כעת רק בכנף הביבליאה, עתה אוקיר את הפרוטסטנטיזמוס ביותר על הטוב אשר עשה בגלותו ובהפיצו את הספר הקדוש הזה (8). הנה אמרתי על גלותו — יען כי היהודים אשר מלמו אותו אז משרפת המקדש השני הגדולה וישאוהו אתם בכל ימי הבינים ככל ארצות נודם כארץ מולדת העוברת אתם, המה הלא הסתירו את האוצר הזה בסתר הַקְּטָמָה, במקום ירדו אחרי כן חכמי גרמניה, אשר עברו בראש ואשר היו הראשונים להרפֶּאַרְמִצִּיה, ללמוד עברית ולמצוא את המפתח אל הארון, אשר בו כמוס היה האוצר הזה. איש חכם כזה היה רייכלין, ואויביו האֶכְשֶׁרְתֶּרְאֶתֶעֶן ואחוזת מרעיו בקולוניה, אשר יִקְרָאוּ בשם ”החשוכים והנכערים” אמנם לא נבערו כן מדעת, כי אם היו אינקוויזיטורים צופים למרחוק, אשר ראו מראש את האסון אשר יקרא את

(8) דברי רגש כאלה על ”הספר הקדוש” יעלו על לשונו גם בתקדמו האחרונה לספרו ”על גרמניה”. ובדברים כאלה יחתום: ”הביבליאה היא אשר שנתה רוח צפון אירופה ואמעריקה, עד כי גרסה כי בקרב יהודים אנחנו. ואם אף עוד מהסור בם, אך יבוא יום והנכון הנצחי והאמת אשר לתיהדות הישנה יציץ ציון ויעשה פרי גם בארצות ההן, כמו אז על שפת נחל הירדן ועל מרום הר הלבנון”. גם עוד לפני כן, בספרו על ברנע, דבר דברים נמרצים כאלה ”על עם הספר כאשר יקרא מהמדד נביא ארץ הקדם את היהודים, ועם הרוח כאשר יקראם העגל, נביא המערב (בספרו הפלוסופיה של ההסתוריה) וירחיב דבריו על תכונת היהודים ונשיתם רק להמפיש מה חומרו, וההתנגדות האיומה אשר יצאה מזה בינם ובין שאר עמי הקדם לכל שכניהם מאז, ועוד יוסיף כעת להרחיב הרעיון הזה: ”ארץ יהודה היתה מעולם ההפך משכנותיה באמונתה הרוחנית, במדותיה האיתנות ובהצנע לכתה, עד כי נשתתם על גדלה בראותנו את שכניה ואת אמונתיהם הנוטפות דם. גם אהבת החופש אשר מצאה קן לה בתוכה, בעוד אשר היתה העבדות לתק ותעש חיל לא רק בארצות אשר סביבותיה, כי אם אצל כל עמי קדם, אף אצל היונים הפלוסופים. משה הוא ידע נאמנה את טבע האדם וכי הסאָציאַליזמוס הוא דבר אשר לא יתכן, ועל כן התאמץ רק לשנות פני הדבר. כה יסד שנת היובל והוא ההפך ”מצמיתות הרומאים”. לא הפך להסיר את הכיבוש לגמרי, כי אם הפך אשר יהי לכל איש רכוש מה לכל תאלצנו עניותנו לעבדות. החופש היה תמיד תכלית מחשבת הכותקן הגדול הזה, והיא הלהבה האוחות בכל החוקים הנוגעים להאביונים, הוא תעב את העבדות, אך כאשר לא יכול אז להסירה, בהיותה אחוזה בטבע האדם, על כן יעד לה זמן שבע שנים, וך האויל התפץ להשאר עוד נרצע במרצע באזניו. ”הה, משה! — יקרא — משה מורנו, משה רבנו! אתה הנעלה הלוחם מלחמת תנופה בהעברות, תן לי פמיש ומרצע למען ארצע את אלה העבדים — המתענגים בעטפס אדרת משרה בפרוסיה, אשר ישירו בשירים נעימים להעבדות — את אוניהם הארוכות בשער הבראָנדענבורגים.”

הכנסיה על פי הדעת את הביבליה. כי על כן חרפו באיכה כל ספרי עבר ויצו לשרפם כלם באש, בעוד אשר התאמצו גם לגרות את ההמון בהיהודים, במליצי ספרי קדש אלה — למען השמידם גם יחד. עתה כאשר נגלו יחד סבות כל הקורות, עתה הלא נראה ונדע כי אכן צדקו יחד, כי החשוכים בקולוניה המה דמו כי יסֵכֵן בזה אשר הנפשות, ועל כן חשבו להם לצדקה לְכַבֵּד וּלְשַׁקֵּר וגם לרצוח, ומה עוד את היהודים, ובני ההמון, בני נחלת העני מאז — המה שנאו את היהודים גם על אוצרותם, ואשר תִּקְרָא היום בשם שנאת הפרולטרואט את העשירים, הלא נקראה אז בשם שנאתו את היהודים. אמנם כן הוא, כי כאשר רחקו אלה מכל מלאכה וחרושת המעשה ולא נשאר להם רק המסחור ועסקי כסף לבד, דברים אשר החרימה אז הכנסיה מבניה, הלא נועדו בחק ומשפט אך לעשות עשר, אף לְהִשָּׁאֵא עליו וּלְהִרְצֶה, ומה עוד כי רצה כזה התכסה אז גם באדר האמונה, והקול יצא כי משפט וצדקה הוא לרצוח את אלה אשר רצחו נפש את אלהים. הפלא ופלא! העם הזה אשר ממנו יצא אלהים לכל הארץ ואשר כל רוחו וחיוו רק יראת שדי — אותו האשימו כזוכח אלהים! . (9)

ועוד דברים כאלה וכאלה ידבר, דברים טובים, דברים נחומים, דברים מלאים אהבה נאמנה לעמו, דברים אשר יהיו לכבוד ולגאון לבית ישראל עד עולם. אך כבר באנו עד קצנו ולא נוסוף, כי אם נתבונן עוד הפעם אל כל אשר ראינו עד כה, כי כיונק עולה מארץ ציה ראינוהו בשל ילדותו בחדר מלמדו אשר זרע בו בראשיתו זרע אמת, זרע אשר גם נשא ראש

(9) יום אחד — יספר מייסנער — ראיתי בבואי כי צהלנו פני היינע מאד ושפתיו מלאו צחוק וספר מאציטוס פתוח לפניו. התדע — קרא אלי בהוסיפו לצחוק — התדע את הדבר הנפלא אשר יספר האיש הזה על מקור ישראל? לא, מעולם לא שמעתי דברי בלע ורשע כסל כאלה. האיש הזה ישים מצורעים לצור כחצבת יהודה, אשר יכנה: זרע אדם אוילי אשר נבאש ריחו, וכי עבדו בהיכלם לחמור! . . . העם הזה הערום מכל גויי הארץ! השמעת דבר כזה? . . . ובהוסיפו עוד לצחוק יחד עם רעו ובקראו לפניו את דברי הסופר הרומי הנודעים, קרא גם מעל הביבליאה דבר צאת ישראל ממצרים. אך און הוא ללעיג באלה — קרא — אם יבקם ישראל כה וכה בערמה מעט ממציקיה, הלא אך אחת מרובתה היא לעמת עניו, העם הנפלא אשר זה אלפים שנה יתן למכים גוי המלא תמיד בכי ויגון והנושא כל עניו במנוחה, אשר אלהיו ועורגו תמיד, האלהים אשר בו דבקה נפשו בכל מאורו יותר מכל משפחות הארמה. ה! אם עוני וסצוקה, שאת כל במנוחה ואמונת לב ובטחון בקרב צרה, אם כל אלה יתנו נדיבות לאדם — אז הלא נדיב הוא העם הזה מכל נדיבי ארץ. נקרא נא את דברי ימי הביניים, עת הברית בין הכמרים והאדירים גם יחד, אין גם שנה בהעת ההיא אשר לא התנוססה על ידי כלי עניים, מוקדי אש, כרות ראש, בזה והרג ואבדן! ועוד זאת, כי סבלו בני יהודה מכאובים יותר בארצות הנאורות בדת הנוצרית — מאשר בקרב העמים הפראים, פולנים ובני הגרים, כירדנאים, הציגים ומפאנגולים, הוי! הזאת היא אמונת האהבה? התדע כי ברומא, המטרופולין של האמונה, שמה נלחצו היתודים זמן מאתיים שנה, משנת 1464 עד 1688 להתחרות במרוצה בימי הקארנעוואל ערומים וחשופי שת ורק הגורה על מתנים לעונג ההמון? . . .

ולענה באשמת הוריו ויולדיו, אך עוד מעט ויגדל ויהי לנטע שעשועים
בכרל'ין, בקרן בן שמן זה אשר נטעו אז נומעים וחללו, ואם גם יבש פתאם
שרשו ברוח הזמן, ברוח קדים עזה — אך הלא שב הפריה גם מריה המים
ועוד השנה חיל, עד אשר שכך פתאם כל סער, כאשר כבר חדל ממנו שאון
חלד והמונו ונפשו היתה לו לכדו — אז רק אז נשא הנטע היקר הזה את פרוי,
פרי קדש הלולים, פרי לבבו ונפשו באמת, וכדברו בשירו על הלוי בן הלא
נוכל לקרוא גם עליו:

עדי, הָהָ! נְדָהֶם שְׁכַבְתָּ, וְרֵאשֶׁךְ
בְּמוֹתֶךָ יֵט לְרַגְלֵי יִרְשָׁלָיִם. * . (10)

(10) הוא אחד שיריו היקרים אשר קראם בשם «נגינות עבריות» ואשר נקבצו באו יחד
בספרו רֶאָמְבֵּאנְצֵרָא. והנה את השיר היקר הזה «רבי יהודה בן הלוי» עוד נוציא לאור לעת
מוצא. וע"כ נעיר פה רק על שירו «שבת מלכתא», אשר ביגון לב נפלא מהול בצחוק כדרכו
יתאר בו את עמו האמולל, את בן מלכי קדם זה, אשר בשנאת כל גווי ארץ נאור במארה
הנוראה להיות ככלב». «לצחוק ולעג לכל פרחח», ודמעתו על לחיו בעוד תצחקנה שפתיו,
(המעתיק הרוססי של שירו זה, בקבוצת ספריו, הראה אמנם בהרוזיו שהוסף על השיר,
המלאים נאצה ושנאה כבושה, עד כמה הבין תכלית הפץ המשורר בשירו זה, אך לא נשתומם
ע"י, כי גם המעתיק הג"ל הלא ממקור ישראל מוצאו — והמיר דתו ברוסיא. . .). גם שירו
הגדול «הויכוח» היקר מאד, אך אשר ענינו לא ירשנו להעתיקו ולהוציאו לאור מפני הטעם
הידוע, בו יוכחו או יאבקו יחד הרב הגדול רבי יהודא מנאָוּרָא והקפוציני הגדול ישוע, ויחד
יתאמצו לנצח איש את רעהו, לכרות ערלה או להעביר במים, רבי יהודה הוא הפץ להחניף
את לב הקפוציני הקשה, במערכי הגן ערן ובמעדניו, יחד עם הלוייתן המבושל בשום ובצללים וצמוקים
עליו וגם צנון מעט, אף יפלם נתיב למוחו העקש, בטעמי התוספות יום טוב, (נוסף על כל
צרות הגאון הזה בחייו, כאשר יספר לנו במגילתו «מגילת איבה», היה לו גם לבוא בחצר מלך
קשטיליה שנות מאות בטרם נולד ולשמוע חרפתו מפני הקפוציני! וכפי הנראה היה השם
הזה לחמדה בפי היינע, כי גם במכתבו למאָזְעֵר יאחו בו בענג: כי קרא את ספרי הומירוס
כאשר קראו אבותינו אה התוספות יום טוב!), אך הקפוציני, אשר כל המטעמים הכשרים
האלה לא יערבו לחכו וגם התוספות יום טוב לא לנחת לו, יושב להרבי דבריו, דברים «אשר
כל אחד מהם עכוש הוא ולא ריק, כי דרך כל איש מנעוריו הלא הוא הטוב בעיניו, אף
יתחם דבריו בדעת: הה! תחת להוכח אתך, הלא אותה נפשי לצלותך כלך צלי על אש,
על מוקד היותך הם, אותך ואת רעך גם יחד!» וכה יאבקו וילחמו יחד עד כי ישלחם המשורר
מעל פניו פתאם — בכבוד לא רב. . . לוא כלו כה כל הוכחות בימי החשך האה! השאלה
הסכלה והמרה אשר ישום בוקציה בפי המושל המושלני נגד היהודי מלכי צדק (בספר הטבעות):
qaale della tre leggi tu reputi la veroce? נשנתה ונחזרה כל ימי הבינים, אך לא בפי
המושלמנים — וישרש דבר השאלה ההיא, כאשר יראנו הג"ל בספרו: הוא רק התאוו לממון
היהודי — הוא כמה גם שורש רוב השאלות הסכלות של ימי החשך האלה, כי לא הצליחו
וכוחים כאלה כביר, ע"ז יעיד לנו האיסר שאסר גרענאר התשועי על הנוצרים לכל יתוכחו עוד
עם היהודים: על כי מזה יוצא מכשול לאמונת הנוצרים, אך פעמים רבות ענה המתוכב
הנוצרי, כאשר אולת תשובה מפיו על טענות מתנגדיו גם במקלו או בהברו. (Bédorice)
ואיך מלאו הכל גם הספרים לאין שעור אשר נכתבו על ענינים כאלה! כל גפש הופת תקיץ
בם, (אבין לדברך רבינו יונה גירונדה, בצותך בספרך «לבב למכור דיו לסופרי אומות העולם»
איך תתראה בם ההתאמצות הנדיבה לפקוח עינינו בשכלם, וכמו נמצאו רק בספרות הרתית

מחלות המות

פרק חמשה עשר.

העמים הפראים.

א.

גם בין העמים הנגלים מקרוב באמריקה ובאפריקה ובאיי הים שונה הרגש המבוע ברוחם על דבר המות לפי מצב השנתם ומחשבותיהם. רבים מהם מדמים את המות כעין שינה עם חלומותיה והרהוריה, וכ"א מחכה במות רעהו כי ישוב ויקיץ מתרדמתו בקבר, כמו שהקיץ כפעם בפעם משינתו במטה. על כן הם משניחים על מהרת גוף המת לרחצו למשעי ולהלבישו נקיים.

ואצל רבים מהם, כמו יושבי אויסטראליא ואפריקא הדרומית ואמעריקא הדרומית ואחרים המיתה לאדם איננה מבעית לעולם, כי אם מעשה כשפים מידי איזה צר ואויב (Lubbock בספרו על ראשית הציוויליזציא צד 224).

ב.

ליושבי אפריקא המזרחית אין להם שום דמיון מחיי נצח, ובמות עליהם מת מר יצרחו: Amekwisha שר"ל: נואש!
וכן המערביים באפריקא מקוננים על מת וסופדים וצועקים: "אבד לעולם כענן כלה!" והם יחרדו לשמע המות ורגילה הצעקתה בפיהם: מר אך מר הוא המות! רע ומר לעזוב בית וילדים, לבלתי לבוש עוד שני עם עדנים, לבלתי אכול בשר ועשון מאבאק!

ג.

ההודיים באמעריקא הצפונית אינם יראים מפני המות באמרם: איך נירא לבא אל מקום עדן ועונג ומלא תפנוקים — ועל קדמוני היושבים במעקסיקא מסופר, כי בהולד להם ילד קדמו פניו כקינה הזאת! "אוי לך ילוד! אך לעמל ויגון נולדת!" ובכן שא הקנה ודום! — וכמוהם נהגו גם שבטים אחרים מעמי אמעריקא ומאלאיזיא.
העמים השוכנים באיי Fidji (אשר באו בימינו אלה תחת שבט מלכות אנגילמירא) ככה אמונתם החזקה כחיי העוה"ב שוחטים את עצמם ולצדקה תחשב בעיניהם להמית איש את אחיו ולהרוג את רעהו למען ידעוהו מצרות החיים. ולפיהם חייב כל אדם להנוק את אביו ואת אמו בצר להם בעמל חייהם, והבנים מוליכים את אמם אל מקום שם קבר, האם תשב על הארץ וכל הנצבים

(1) הקינה הזאת נזכרת אומנו צענוות שקראו הקדוונים לצניהם להורות על יגוסם צלדתם כד"ל צעלצ תלדי צנים. ככה קראה רחל צלחת נפשה צהקוטה צלדתה את צנה צעס; "צן חוני"; וצסיר הגבערונאני הקדווני הידוע: Tristam und Jsolde קראה Blanchefleur את סס צנה ה"ל Tristam ונלסון קודר ויגון ועלצ, מפני שגם היא נפשה צהקוטה צלדתה אותו.

עליה, בניה ובני בניה וקרוביה ורעה יקראו לה באהבה ובחבה: "לכי לשלום!". ואחרי כן כורכים בניה על צוארה הכל *tapa* שתי פעמים ויחנקו אותה ויקברוה בכבוד כמשפט, ואח"כ ילכו אל ביתם לסעודת הבראה, לספור על האם ולבכותה, במרם תהי נשכחת כמת מלבם עד עולם כאלו לא היתה.

פרק ששה עשר.

הדבר.

א.

מין המות אשר נתן יראתו על פני כל העמים, והפיל אימתה ופחד בלב כל הגוים, היה פרץ המגפה הוא הדבר, הקוצר הנורא תופש מגל ומנופה חרמש, להפיל משמאלו אלף ורכבה מימינו, פחד בלילות וחץ מעופף יומם, דבר באופל יהלך וקמב ישוד צהרים (תהלים צ"א).

הקדמונים דמו להם את הדבר בציוור מלאך מחבל וחרב שלופה בידו (ש"ב כ"ד) או בעל הצים רובה קשת (דברים ל"ב) ובשירת הומירעס שולח אפאָללָאָ חצי דבר להכות באלפי יונים ובניאָבע וכו'.

ובכל עת אשר נראו פעמי הדבר בארץ, תבעת אימתו את העם וכהניו וגדוליו בכלהות צלמות.

ככה במאה השישית לספירת הנוצרים, בשוט בארץ הדבר הנקרא קמב יוסמיניאן, הדלו עמים רבים מהיות להם דבר עם החיים, כי עלו מרום הרים והתבודדו שם כערער בערבה; ומקצתם הרבו בתשובה ובתענית ובמלקות מרדות וכסיגופים וכו' לכפר פני האלהים האדירים הרובה והמחציץ חצי הדבר.

ב.

הדבר השיב חכמים אהור והניא ראשי עם הארץ, הרבה חכמים ורופאים יחסו את הדבר אל מעמד כוכבי השמים ומצב מזלותיהם. ובעיני ההמון היה הדבר מעשה שטן וכשפים ושדים ומזיקים, והאמינו כי מלאכי זעם ועברה מכים בהם בשוטים ובעקרבים.

ובהיות הדבר הגדול במאה הי"ד הנקרא "המות השחור" אשר חתף וטרף החלק הרביעי ממין האנושי מעל פני כל הארץ, אשר יחסו החכמים והרופאים אל חיבור שבתאי וצדק עם מאדים במזל דלי, אז נמסך רוח עוים בקרב ההמון, והיו כמשוגעים נדהמים, וכזאבי ערב התנפלו על בני עמנו בשטף זעף וחימה שפוכה כאש, והרגו ביהודים לאלפים ולרבבות, באמרם כי היהודים הם השליכו סם המות בכארות להשקות מים מאררים את כל הארץ, או עשו מעשה כשפים בלהטי השטן להומם ולאבדם.

וגם את הדבר החלי-הרע בזמננו יחסו המון העמים אל מעשה שטן, והרבו בסגולות שונות וכמשקה סמים בין האומות ובין היהודים, ובפולניא סבכו

מחלות המות

חסידיו עמינו בעיר בשוקים וברחובות, וקראו בכל עבר ופנה "פמום הקמורת" לעצור בעד המגפה, כי הקמרת מעצרת בעד המגפה, כמעשה שהיה בימי משה ואהרן, וגם קלעו טבעות מכפות תמרים מלולבים ישנים וישמו אותן באצבעותיהם וכדומה.

ג.

אז החלו לדמות להם את המות בצורת מלאך מחבל שריג עצמות תופש מגל וחרמש, והמשוררים והציירים כלם תארו את מלאך המות בצלם דמות שריג עצמות והוא פעם לבוש תליו וקשתו כגבור ציד לפני האלהים מתהלך בעיר מתים, מדלג ומקפץ וקצן היובל בפיו; ופעם הוא מתערב בין מובילי מלך לקברות, והוא נשען על כידון גדול ועל ראשו עמרת המלך המת. המשורר האיטלקי פֶּעֶטְרָא אֶרְקֵא מדמהו מתהלך על מרכבת התפארת אשר התגאו בה הקיסרים והקדמונים, והצייר אלבערט דירער מתאר אותו רוכב על סוס, וכידו כלי חול מורה שעות, ולפניו פרש תפוש ברעיוניו ומשתקע בחורש מצל ואפל — ועוד הרבה דמיונים כיוצא בהם.

פרק שבעה עשר.

זבחי מתים.

א.

בין כל העמים שהזכרנו לא היה גם אחד שעשה את המות בעצמו לאלוה מיוחד, מלבד קדמוני יושבי העיר Gades (היא Cadix עתה) בספרד, שנתנו כבוד אלהים אל המות ועבדוהו בעולות וזבחים כמשפמ. אמנם לעמים אחרים היה רק אלוה ממונה על המות או על המתים או על מדור המתים, כמו אצל ההודיים Yama בשני פנים, פנים רעים ונועמים ופנים שוחקים ומאירים, ואצל היונים והרומאים פלוטא הנ"ל וכיוצא בהם. ולעמים החדשים המתוארים היה המות מלאך מתואר בציורים שונים כפי הרגשתם על רעת או טובת המות כנ"ל.

ב.

אבל עמים רבים, חדשים גם ישנים, נתנו כבוד אלהים אל המתים שכבר מתו, והקריבו להם זבחים ועולות, כמו שמצינו אצל היונים והרומאים הקדמונים, ואצל ההודיים ואחרים. וכ"ז מחמת יראתם את הנפשים הפורחות אחרי מותם, ובאמונתם כי היו כאלהים יודעי טוב ורע, ושאלו את פיהם בחלומות ובקסמי בעלי אוב, ע"י נימוסים והכנות ורקודים ומחולות כלילות על שדי הקברות וכ'. וכן רבי העמים הפראים, החושבים את המת כישן אשר ייקץ לעת קץ תרדמתו

מחלות המות

כנ"ל, והגותנים בעבור זה אל המת בקבר מאכל ומשקה. מתפללים אל המתים וקוראים אליהם לעזור להם ממקום מנוחתם. להסינים המנהג להקריב זבחים ומנחות ונסכיהם לכבוד נשמות אבותיהם ומלכיהם וגדוליהם המתים מימים ימימה בי"ד לחודש אויגוסט שלנו, ובפתח ההיכל המיוחד לזה נמצא הכתבת "היכל האבות" והרבה נימוסים לה בעבודה הזאת.

אצל יושבי יאפאן נהוג "חג שוב נשמות המתים" מדי שנה בשנה בי"ג לחודש השביעי, עקב אמונתם כי הנשמות בדרך העולה בית אל בג' יבאו אל משכנות זרעם להתאכסן שם כמעט.

עמי Mysore חוגגים בכל ראש חודש חג לכבוד קרוביהם המתים.
עמי Kurumbars יושבי Deccan מקריבים זבחים ועולות לרוחות אבותיהם המתים. וכן עושים עמי Santals ואחרים היושבים בהודו התיכונית.
וכן הקאפֶּערים באפֶּריקא זבחים ומתפללים לקרוביהם המתים. ועמים אחרים שם בונים מזבחות לכבוד המתים ומקריבים עליהם מנחה ונסך.

ג.

אבל גם המון עמי איירופא גותנים כבוד קדושים אל המתים (ע"ד אחרי מות קדושים) ומתפללים בעד החיים אל המתים ובעד המתים אל האלהים בהזכרת נשמות וכו' — והיודע מנהגי כת חסידי עמנו בפולניא ובארץ ישראל בבתי קברות צדיקיהם וקדושיהם, ונימוסי יום המיתה בשתיית תקון נפש וכו', יבין ויכיר מעמד הפראי ומצב העכומ"י של האנשים ההם.

ובארץ רוסיא המנהג עד היום הזה ביום חג אחד בימות החמה להתאסף כעם ככהן אל שדה הקברות ולאכול ולשתות על גלי הקברים, אחרי אשר הקדישו הכהנים את ינם ואת לחמם, וכל גל קבר נראה כשלחן ערוך, וכל העם אוכלים ושותים וחוגגים.

ח ל ק ש ל י ש י

המחולות.

פרק ראשון.

המחול הדתי.

א.

אם המחול אצלנו חול לעונג גשמי ורוחני לבני אדם, לא היה כן להעמים הקדמונים, שאצלם היה המחול קודש ורמז אלהי ודתי, והיו להם מחולות מחנים בתור עבודה לאלהים, ותנועות הרקוד הורו על סודות כמוסים לשם שמים ולכבוד האלהים או לאות נבואה ורוח הקדש, וכן ליושבי מלכות אנגלא מחול קדוש. והמרקד הוזה בנוח עליו הרוח והוא מתנבא ומגיד עתידות בכרכוריו.

וזהו שמצינו בהמלך דוד (ש"ב ו) מפזו ומכרכר לפני ארון האלהים, והוא חגור אפוד בד ככהן, וכן מלך פרס היה מפזו ביום חג מישראל, ואמר בספר תהלים "הללוהו בתוף ומחול", ונאמר "ראו הליכותיך אלהים וגו' קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות", שהוא אולי בהלוף ת"ט מלשון הלוך ומפוף תלכנה, אך עכ"פ רצונו מחולות מהנים.

ואצל ההודיים הקדמונים ועמים אחרים היו כנות צועדות בהיכל בשם Dewadasi בתעודתן לצאת במחולות אלהים, וכן כהנים מרקדים לפני אלהיהם, וכיד הכהנים חרב פיפיות מתהפכות בתנועות שונות, וכהני מאדים הוא מארס נקראו כרומי בשם Sali ע"ש שרקדו במחול לכביד האליל ברחובות קריה, והיה המחול נהוג אצל הקדמונים בלוית כל מועד נכבד וכל נימוס אָבל וכל שמחת הקהל, עד שבעברית נקרא המועד חג משרש חג המורה רקוד ומחול כד"א יחוגו וינעו (תהלים ק"ו) אוכלים ושותים וחוגנים (ש"א ל') חנים ינקפו (ישעיה כ"ט) ושרים כחוללים (תהלים פ"ו) ונקראו המרקדים כאלה במקהלות בשם "בני מחול" (מ"א ה') וזוהו יהללו שמו במחול, ואצל הסינים מקדם קדמתה ועד היום הזה הרבה מיני מחולות בעבודות הקרבנות בהיכל המנוים בספרו של החכם Dr. Plath על עבודות דת הסינים ע"ש צד 78 וכו'.

ואצל רוב העמים הקדמונים נזכר מחול קדוש לכהנים ולכהנות בכתבי תפלתם, ככה רקדו במחולות כהני Cybele לקול הציצרות וצלצלים כחג אמטיו, וכן כהני צ'ום על האי קרעמא וכהני האלילה בעללֶאָנא והרבה כהנים אחרים בעבודותיהם לאלהיהם, ובמסתרי ההודים רקדה האלילה זאראזוואטי היא החכמה במחולות האלהים, כעין שמסופר בספר משלי כי החכמה היתה משחקת לפני הבורא בשעת הבריאה, וכל שיחות והגדות וספורי מסתרי העמים הקדמונים מתנים ומספרים מחולות כאלה ברמזים שונים על אלהיהם ועל צבאות השמים, ואין עבודה אלהית אצל העמים הקדמונים שלא נמצא בה ג"כ איזה מחול נמוסי ורמזי באופנים שונים.

המחול הדתי היה בשני אופנים, אם בקפוץ ודלוג והוא נקרא רקוד, או בסביבה הקפיית כחלילה חוזרת על הגלה, וזה נקרא מכרכר מלשון כר וככר שר"ל עגול וסבוב, וכעין מחול כזה היו הקפות המזבחה, ויתר המחול והרקוד שהיו עושים במקדש בשמחת בית השואבה, ועל כזה רמזו באמרים: עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים, והאפלטונים והמקובלים מצאו סודות גדולים במין מחול הזה, ע"ד שאמר ר"ש אבן גבירול בספרו מקור חיים מאמר ד' "העגולות הגשמיות נכח העגולות הרוחניות", ובסוף מ"ג אמר: "וחזרת העצם הרוחני על עצמו בהשארות ובהתמדה כחזרת הגלגל על עצמו בהעתקה והסבוב".

ב.

ולא היה אצל קדמוני היונים עבודה לאלהיהם או לגבוייהם בחייהם ובמותם בלי מחול ורקוד.

גם בני האלהים וכנותיהם מפוזים ומכרכרים במחולות מחנים. ככה ד"מ במעשה אלהים של העזיודעם מרקדות בנות החכמה על ההר העליקון סבוב מזבח צום. בתהלות הומירוס אל אפאללֶא מרקדות בנות אלהים אחוות יד, וביניהן אפרודיטי היא פֶּענוס. לקול העוגב אשר אפאללֶא ינגן בו. גם בעיני הפלוסוף סוקראט היה המחול חלק הדת וחבל האמונה בעבודת האלהים (Lafitau) בספרו על העמים החדשים ח"א צד 200) והמשורר פינדאר מכנה את אפאללֶא בתואר "מרקד". ועוד לוציאן בספרו על המחול מתרעם על המערערים על מעשה הרקידה, ואומר כי המחול הוא קדוש ואלהי; ואומר שם על המחול הרמזי "המחול נברא מששת ימי בראשית, וחולל העולם בזיווג היסודות באהבתם ובתשוקתם זה לזה. סבוב הככבים ותקופות המזלות במדה ובמשורה למסעיהם אך מחולות מחנים הם. כשיחות הקדמונים מסופר כי האלילה Rhea הרקידה מחנות קוריבאנטים בארץ פֶּריגיא וקורעטים באי כרתי במחולות, ואת צדק הוא יופיטער בנה סבבו הקוריבנטים (Gymnopädien) ההם במחולות להצילו משיני שבתאי סטורנס אביו, והיה להם מחול מלחמה בהכותם חרבותם על מניניהם ושלטי הגבורים, ובכל חגי מסתרי הקדמונים היו מחולות כמו שמצינו אצל אורפֶּאוס ומוזעוס ואחרים, אשר החברים החדשים נאספו אל החברה במחולות וברקודים, ועל אותם אשר גלו סודות המסתרים ההם אמרו בלשון: הוציאו דבה רעה על המחולות הקדושות. במקום דעלום היה מחול לכל קרבן עולה וזבח, ושירי מחול כאלה נקראו בלשונם: Hyperchemen שר"ל זמרות מחולות, וההודיים יצאו בבקר ובערב לקראת השמש בצאתה ובבואה במחול המדמה תקופות החמה, והיה זאת להם במקום תפלה ועבודת קרבנות. הכושיים אך במחולות יצאו למלחמה, ובחגי אלילי היין, דיוניסוס ובככוס, היה המחול ראשית עבודתם, והעזיודוס משורר על יפי פעמי בנות החכמה במחולתם סביב מזבח צום — "וכן מספר פילון היהודי בספרו De la vita comtemplativa על אודות התרפיים (Therapeuten) כי באסיפתם בכנסיה שלהם רקדו במחול וכרכורים קדושים.

ובאמת הראו והורו המרקדים ההם ברמיזות מחולותיהם ובתנועות כרכוריהם על מעשה האלהים וקורותיהם, ושכמי הגרמנים זאקסען מהירינגער פֶּראנקען וכו' נהגו במחול דתי בעבודתיהם לאלהים לפני קבלת התורה החדשה וכמה מאות שנים נהגו במחולות כבתי תפלתם כהנים וכמרים מרקדים לשם שמים עד המאה הי"ז לספירתם, אעפ"י שנערו בהם חכמי כהניהם ואסרה גם הממשלה, כמסופר בהרבה ספרים קדמונים, והמון העם האמין במחולות כאלה לאמצעי לעצור המגפה ולהגן בעד כל פגע וחלי רע, וזה היה מקור המחול לחברת עושי חבתים המכונה Schäfllertanz שהתחיל בשנת 1350 בימי המגפה ונהוג בעיר מינכען ער היום הזה כידוע.

ג.

והיה המחול הדתי נהוג כבר גם בין קדמוני הנוצרים, כמו שמצינו מוזכר

בתלונות אינוסמיין לאמר: „Erat gentilium ritus inter christianos, retentus ut diebus festibus ballatione, idest cantuss, et saltationes ex reereunq.” ומספר Ballet כי בחברת בית נזירי Besançon בצרפת התלמדו לחוג במחולות והמלך קלודוויג השני במאה השביעית אסר לנשים לרקד עם אנשים במחולות בבתי התפלה. ויותר היה נהוג במאה ה"ב לספירתם בעבודותיהם בבתי תפלותיהם. ונשארה עבודת המחול בקצת מקומות בצרפת עד המאה ה"ז (שאז אסר בית המחוקקים בפאריז להכהנים לפזז עם הנשים בשעת הזכרות נשמות) ובספר עד המאה ה"ז.

ובכל ימי הבינים בהתאסף הקאטוליקים וכהנחים בראשם בבתי תפלותיהם לראות באיזה שחוק קדוש לקוח מכתבי הקודש כמשפטם בימים ההם. והיו שעשועים כאלה כעין מסתרים רומזים על הגדות ואותות דתם כידוע. נראו גם עקבות המחול והרקוד הדתי באופנים שונים לזכר מאורעות מיסד דתם. ובעיר מארזיילע בצרפת נהגו בימים הקדמונים לחוג את חג הנוצרים המכונה חג אלעזר הקו ושי, בצאת אנשים ונשים בחברת כהנים הדיוטים במחולות משחקים ברחובות קריה בתפים ובמחולות, וקראו לזה: "המחול הגדול" (Magnum Tripudium). והקאטוליקים חוגגים את המועדים Frohnleichnam או Passion במחולות רקודים. וכומרי טהומאס קדושם ירקדו לכבודו במחולות מחנים בחור ובתולה יחדיו זקנים עם נערים יהללו שמו במחול.

ד.

והרכה נוהגים עד היום הזה העמים הנגלים מקרוב באמעריקא ובאויסמראליא ובאיי הים במחולות דתיות ורמזיות כאלה. בארץ בראזיליא ישנם הרבה שבטים, אשר לא ידעו עבודה אחרת לאלהיהם. בלתי המחול לקול תפים וצלצלי תרועה. וכן ליושבי ווירגיניא מחולות קדושות בתנועות שונות ובתמונות משונות. ואמר החכם Robertson בספרו על אמעריקא, כי אצל העמים ההם המחול הוא עסק יקר ונכבד המתערב בכל מעשה חייהם כפנימי כחיצוני, כדתי כמדיני.

כי יהיה לשבט אחד מהם דבר אל שבט רעהו, ישלח אליו מלאכים, וקרבו אל הנשיא במחול הרומז על השלום, והנשיא גם הוא יקבל פניהם במחול נכבד כזה. ואם יקראו מלחמה על אויביהם, יגלו אזנם במחול הרומז על חרון אפם ועל נחמתם לעשות נקמה באויביהם.

וכאשר יחפצו לשוכך חמת אלהיהם, או לתת להם תודה על גמולם הטוב, או לשמוח בהולדת להם בן או בת, או לספור על שאר קרובם המת, יצאו במחולות הרומזות בכרכורים משונים על מעמד נפשם ומצב רוחם ועל רגשותיהם השונות אשר תהימנה בקרבם לעת כזאת.

וכי יחלה איש ונפל למשכב, ייעצו לו הרופאים רפואת המחול והרקוד כאמצעי היותר נבחר להשיבהו לאיתנו, אך אם חלש החולה ורפה כחו

מרקוד במחול, או יקפץ וידלג הרופא או הכהן במחולות תחת החולה ובכוונה לשמו ונרפא וחייה.

שר הצבא האנגלי Dalton מספר על הרבה מנהגי מחולות קדושות לעבודת אלהים אצל שבטי Kols בארץ נאגפורם. וכן להעמים Ostiakes מחולות עם הרבם לכבוד אלהים Gelan ורכים אחרים.

ה.

בשלושת אמונות היהוד המושלות בכל הארץ, שהן: אמונתנו היהודית האמונה הנוצרית והאמונה המחמדית, נמצא כת אחת הנהגת במחול דתי עד היום הזה. בין המחמדים היא כת החסידים או הנזירים שקורין דערווישע המפוזים והמכרכרים לאלהים. ומספר החכם פֶראנקעל בספרו "ממצרים" שראה בעיניו בעיר קאירא מחול ורקוד נזירים כאלה לשם שמים ככוונת העבודה וברמז על מחולות הככבים במסלותם.

בין הנוצרים מודעת כת החסידים שקורין "החרדים" (Quäker) ע"ש יראת שמים וגילה ברעדה ובחרדה לפני האלהים. מכת היא יצאה בזמננו באמעריקא כת חסידים נזירים אשר יסדה אשה נביאה ושמה Anna Lee, והם נקראים "מתנועעים" (Shakers) ע"ש שראשית עבודתם ותפלתם לאלהים היא במחולות ובכרכורים ובקיפוצים בתמונות שונות ומשונות, הרומזות פעם על יהודם רבוי שלהם, ופעם על עלייתם למרום השמים, ופעם על שכרון דודים וגעגועי האכה ותשוקה אל הנביאה שלהם.

ובקרב עמנו ידועה הכת הגדולה בארץ פולין וענפיה בארץ ישראל שקורין "חסידים" הנהגים נבתי כנסיות שלהם במחול קדוש בעצימת עינים ובכרכורים משונים ככוונה מיוחדת לשם שמים. כטוב לכם בשתייה כרת, והם מבושמים בייין שרף ובעשן קטרת מאבאק¹.

וזכורני בהיותי בימי חרפי חבר לעדת החסידים, עמדתי שעות תמימות בהקלוזי שלהם בחג שמחת תורה להתענג לראות במחולות רוקדים כאלה. ואנכי וכל הנצבים שם ספקנו יד ומחאנו כף למחול הקדוש הוא ברגש הזיה, כאלו נחה על ראשנו רוח האלהים וריח החסידים הרוקדים כעגל ורגליהם רגל עגל — וכן בעבודת העגל נאמר "וירא את העגל ומחולות" שכן רקדו המצרים לפני השור אפים (כמו שנאמר בנביאי הבעל "ויפסחו על המזבח" שר"ל רקוד ומחול כפירש"י שם) וגשאר נימוס המחול להחסידים ממצרים ועד הנה.

(1) בארץ הודו אלז שבט אחד קדמוני הנוכח Sonthals הנוכח שכל עבודותיהם לאלהיהם נעשים רק ע"י כהנים שכורים ויין ושכר (ונראה שנהגו עמים כזה כבר ציוני ונשה ע"כ חסרה התורה צעונט וייתה על כהנים ככנסים שתויי יין לזקקש ורעזו עב"ז צאנזס צילקוט ראצני: תרי ענייני דלא ותישצי כחדא ייכא ופלחן טויה) ודוועה אל הטאצאק הנועוץ אלז הרצה אזרחי עניי אונעריקא הפראיש צעבודתם לאלהיהם צנתי תפלתם, וכן יעשו החסידים צנית תפלה שלהם, והיה להם בעין קטרת הטאצאק לריח ניחוח תחת קטרת הלצונה צנתי תפלות הקאטולוקים,

Zeit nicht hauszuhalten verstehen und sich so mancher Stunde, die der Erholung gewidmet sein sollte, selbst berauben.

c) **Erziehung.**

Es ist die angelegentlichste Sorge der Anstalt, jede Einseitigkeit in der Erziehung zu vermeiden, vielmehr alle Kräfte des Schülers zu wecken und zu entwickeln; Körper, Geist und Gemüth gleichmässig auszubilden und so eine Erziehungsanstalt im besten Sinne des Wortes zu sein.

Der Zögling soll beim Verlassen der Anstalt nicht nur mit einer Summe von theoretischem Wissen ausgestattet sein, sondern auch mit einem für alles Schöne und Edle empfänglichen Sinne.

Neben der ästhetischen Bildung soll auch dem praktischen Sinne Rechnung getragen sein. Namentlich sollen Urbanität und gefällige Umgangsformen der Empfehlungsbrief sein, den der junge Mann aus der Erziehungsanstalt ins Leben mitnimmt.

Bei dieser Gelegenheit resumirt der Leiter der Anstalt seine Beobachtungen über den jungen Menschen dessen besondere Neigungen und Fähigkeiten und geht den Eltern oder Vormündern desselben auf Verlangen mit wohlgedachten, auf reiche pädagogische Erfahrungen gestützten Rathschlägen an die Hand, um für den jungen Mann die richtige Lebensstellung und Laufbahn zu finden.

Aufnahms-Bedingungen.

Die Aufnahme in das Pensionat findet jederzeit statt. Die vor den Ferial-Monaten Eintretenden können noch zur Aufnahmeprüfung für die Mittelschule vorbereitet werden.

Honorar: Das jährliche Honorar für jeden Pensionär ist 800 fl. Ö. W. welches vierteljährig mit 200 fl. Ö. W. vorhinein zu entrichten ist.

Der Unterricht in den unobligaten Gegenständen (Musik und Zeichnen), die verabreichten Schreib- und Zeichenrequisiten, ferner Bäder, Vergnügungsreisen u. s. w. werden mässig berechnet.

Jeder Pensionär muss überdies die üblichen Ausstattungsstücke mitbringen; dieselben werden jedoch auf Verlangen auch von der Anstalt besorgt.

Der Leiter der Anstalt.

V. Lamberg.

Wien, III. Hetzgasse 28.